

БИБЛИОТЕКА
ЗА ЕВРОПЕЙСКА
СРЕДНО-
ВЕКОВНА
ЛИТЕРАТУРА
АРИЕЛ
НАРОДНА
КУЛТУРА

ПЕСЕН
ЗА
РОЛАНД

ПЕСЕН ЗА РОЛАНД

Превод: Лъчезар Станчев

chitanka.info

ЛЪЧЕЗАР СТАНЧЕВ

„ПЕСЕН ЗА РОЛАНД“ И НЕЙНОТО ВРЕМЕ

Във Франция, която според Леон Готие е „най-епическата от всички съвременни страни“, е имало около 200 народни песни за живота и подвизите на герои. Към тези песни за герои — „шансон дьо жест“, трябва да причислим и старофренската епическа поема „Песен за Роланд“. Според повечето литературни изследователи тя е най-хубавата от всички френски песни за герои.

Френските „шансон дьо жест“ са били разнасяни по замъци и дворци из огромната империя на Карл Велики и кралете след него, от трубадурите, наричани тогава жонгльори — певци с музикален инструмент — старинна виола. „Песен за Роланд“ е била една от най-обичаните.

Макар че на пръв поглед тази поема разкрива борбата на християнския свят срещу езичеството, тя не е религиозна. Наситена е фактически с толкова човешки чувства и земни страсти — вярност, воинска гордост, любов, от една страна, а от друга — омраза и предателство, че въпреки религиозната рамка сюжетът ѝ я превръща в голяма гражданска поема със силно патриотично звучене.

За основа служи историческо събитие. На 15 август 778 година при Ронцевсалската клисура в Пиренеите ариергардът на Карл Велики, начело на който е стоял Роланд, е бил нападен и унищожен от баските, които са се надявали на голяма плячка, а и не са искали чужд крак да навлиза в техните планини. Карл Велики се е връщал от Испания след своя полууспешен поход: превзел само Памплона, той бил принуден да се върне преди обсадата на Сарагоса да е дала своя желан от него резултат.

В различни легенди се разказва за този зловещ случай в Ронцевсалската клисура. Но в „Песен за Роланд“, която е запазена в няколко варианта, историята е видоизменена, защото поемата е от по-късна дата и легендата се е предавала устно.

Вярно, че поемата произхожда от легендата, но те и двете много се различават от историята.

Първо, легендата е увеличила размерите на събитието. Историческите факти — нахлуването на сарацините в 793 година и двете въстания на баските в 812 и 824 г. са се смесили в паметта на народа със спомените от битката в Ронцесвалската клисура, като са разширили нейното значение. Походът през 778 година е превърнат в седемгодишна война. Баските са заменени със сарацини, идолопоклонници.

И в тази, и в други поеми Роланд е обявен за сестриник на Карл Велики (а е бил само префект на Бретан) и се превръща в главен герой на поемата, вместо действителните исторически лица Егихард и Алселм.

Освен това в поемата сарацините, водени от емира Балигант, са напълно разгромени след Ронцесвалската битка от самия Карл Велики — натикани и издавени в реката Ебро, а Сарагоса е победена и разграбена, което исторически не е истина.

Особено силна творческа измислица е това, че ариергардът на Карл е бил предаден от недостоен воин и така е добавено името на предателя Ганелун, който е действително лице, но от по-късна дата, от IX век. С това предателство по патриотични съображения се обяснява поражението на франките. А такова престъпление не бива да остане ненаказано. Затова в поемата се разказва за съденето на Ганелун, за двубоя — „божи съд“ между роднината на Ганелун — Пинабел, и верния рицар на Карл — Тиери, както и за позорната смърт на Ганелун.

Авторът е изменил историята и е разказал в поемата за исторически личности като Карл Велики, Роланд, Оливер, Оджер Датчанин, Турпин Архиепископът, Джефрейд Анджуийски, Ричард Нормандски (Ричард Стари) и др., но те са от различни векове — отец Турпин и Оджер са от VIII век, Ганелун, както казахме вече, от IX век, Джефрейд Анджуийски — от X век. Поемата е писана по-късно, повече от два века след историческото събитие. Читателят и слушателят не познават историческите лица и затова авторът е фабулирал свободно.

* * *

Леон Готие допуска, че една епопея със сюжет за подвизите и смъртта на Роланд е била съставена към края на X-и или началото на XI-и век (990–1020 г.). А според по-новия автор П. Льо Жантий, в изследването му от 1967 година („Песен за Роланд“) такава поема навярно е съществувала към 1050 година. Но твърде малко доказателства има за това. Понеже е загубена, не се знае на какъв диалект е била написана, изцяло ли е съчинена от един човек или е композирана по неизвестни за нас песни и легенди. Така че еднакво неопределено може да се говори за устни или писмени извори. Важното е, че във всички части на поемата се чувства мъдрото решение на един автор, от конфликтната завръзка до трагичната развръзка и след това — до тържеството на правдата. Доказателство за единството на текста и единен автор на поемата са и образите на героите, които са насочени в сюжета към една цел, изградени от майсторската ръка на творец-художник. Затова трябва да вярваме, че поемата „Песен за Роланд“ е написана от един човек. Дали неговото име е Туролд, както може би подсказва последният стих, остава неизвестно.

От този първоизточник има запазени няколко преписа. Смята се, че оригиналът е бил написан на нормандски и затова Оксфордският препис (според Жозеф Бедие създаден към 1170 година, а според П. Льо Жантий датата на преписа би трябвало да се премести към втората четвърт на XII век, след Първия кръстоносен поход от 1096 г.) е най-старият, най-точният, най-хубавият, въпреки някои неясноти, дължими навярно на преписвача, който дори да е бил нормандец, е бил доста невежа според специалистите. И все пак Оксфордският препис се уважава като най-добра творба от онова време на френската литература. Само този препис има право да се нарича „Песен за Роланд“. Авторът — може би Туролд — е бил поет с изключителен талант. Това не означава, че той не е ползвал легендарни разкази, особено за бойното другарство, което е съществувало тогава. Навярно през XI век е имало различни опити, добри и лоши, от които авторът на Оксфордския ръкопис е имал възможност да се ползува нашироко. Но изключителното поетическо виждане на автора е раздвижило героите и техните постъпки и така е била композирана тази поема — шедьовър на старофренската литература.

* * *

Стройната композиция личи от ясно разграничените четири части на поемата: предателството на Ганелун, битката в Ронцесвалската клисура, наказанието на езичниците от Карл Велики и наказанието на предателя. Тези четири епизода са съсредоточени около загиването на Карловия ариергард, както „Илиада“ е центрирана около войната за град Троя. Военният характер и религиозната рамка на поемата дават ярна картина на епохата, както на VIII век, когато се развива действието така и на XII век — след кръстоносните походи, когато навярно е написана поемата. Кръстоносците отиват уж да освобождават „божи гроб“, но всъщност желаят да разширят влиянието на християнските държави на изток, а и самата католическа църква се стреми към световна светска власт. Въобще ярното характеризиране на рицарската епоха е очевидно. С рицарски морал, с чувството за вяност към феодала и сюзерена, с храброст, с всеотдайност в битките са пропити всички страници на поемата. Колко точно е характеризиран главния герой Роланд с неговите собствени мисли за дълга на боеца-рицар към върховния владетел:

*За краля трябва да държим, за него!
За господаря длъжен е човека
да страда, да търпи и студ, и жега;
и кожата си да заложим всеки.*
(Ст. 1009–11.)

И дума да не става за хуманизъм или за човешко отношение към врага. В битките не се взимат пленници, врагът е осъден на смърт.

*Щом пленници не взима тоя род,
безстрашно браниш своя скъп живот.*
(Ст. 1886–7.)

Дори християнският отец Турпин избива най-безжалостно езичниците, без чувство за състрадание.

*Отец Турпин такива не обича,
да го пречука, бързо той се врича.
И сам на себе си продумва тихо:
„Тоз сарацин изглежда еретик е.
И най-добре е в гроб да го натикам:
подлец и подлост не обичам никак!“*

(Ст. 1481–1486.)

Може би тук е слабостта на поемата. Но тук е и нейната сила, като вярно изобразяване на епохата с нейния рицарски морал. Това прави от „Песен за Роланд“ най-голям паметник на ранното средновековие в Европа. Жалко, че и в тази рицарска поема няма никакъв щрих за живота в семейната среда. Но поемата „Песен за Роланд“ е свидетелство и за това, че вече е съществувала голяма умора от постоянните войни, кръстоносни походи и нашествия. Самият Карл, без да е превзел Сарагоса, иска да си върви, да се върне във Франция. Всички са уморени. И затова така лесно и Карл, и другите се хващат на лъжата на Ганелун, че Марсили желае мир. Тази умора се чувствува и в края на поемата, когато божият пратеник архангел Гаврил съобщава на Карл да отиде на помощ на крал Вивиен и Карл Велики се съгласява само защото това е божия повеля, а иначе заплаква и казва: „Животът ми е труден, боже!“ И все пак мирът не е бил на почит в оная епоха, което личи и от това, че защитник на войната е положителният герой Роланд, срещу когото застава с човешката си омраза пастрокът му Ганелун. Тук е завръзката на поемата. Ясен е погледът на поета. Именно в сърцата на тези герои той поставя причините за измислената от него драма. Роланд е олицетворение на войнственото начало. И затова Ганелун и Бланкандринс бързо се съгласяват помежду си, че единствената пречка за желанието от всички мир е Роланд — сестриникът на Карл Велики, и той трябва да загине, за да настане мир. Според автора Ганелун е хитър и ловък. Той говори умело в полза на Карл Велики и само срещу Роланд, когото мрази. След клетвата пред езичниците и връщането му при Карл, той посочва Роланд за

водач на ариергарда, както е обещал на Марсили. Гордият Роланд приема, като се отказва дори от помощта, предложена му от Карл Велики, който не иска да засегне гордостта му и не настоява. С това се обяснява голямата драма при Ронцесвалската битка, а тя е преди всичко човешка драма.

Майсторството на поета личи не само от умелата композиция и добре намерената завръзка. Много моменти от сюжета ни сочат вдъхновената ръка на родения поет.

Съпоставените картини — в градината на Марсили в Сарагоса и в бойния стан на Карл, с който започва поемата, говорят за лаконизъм и целенасоченост. Патетичният диалог между Роланд и Оливер е тънко нюансиран. Подеман на няколко пъти в няколко последователни строфи, този диалог има чудна лирическа и драматическа сила. Драматичните моменти са изпълнени с човешки чувства и страсти: Оливер моли Роланд да засвири с рога си, когато са в ариергарда, за да чуе Карл и да се върне. Само така ще могат да накажат сарацините. Но Роланд, верен на своята гордост и морала на епохата — рицарят Роланд, сестриникът на Карл Велики, не се съгласява — щял да загуби слава и чест. И все пак, след намесата на отец Турпин, Роланд надува рога си, но вече е късно. Така гордостта му се превръща в трагична вина за него лично и за цялата френска ариергардна войска.

Отначало побеждават французите, а после сарацините. Авторът като че иска да се покаже обективен. Не взима страна. Така той дава право ту на единия, ту на другия от двамата бойни другари. А когато в битката Оливер е ранен:

*Загуби кръв, та с поглед е стъмен.
Не вижда той добре във тая сеч,
не различава вече жив човек.*

(Ст. 1991–93.)

и разцепва с меча си шлема на Роланд, без да засегне лицето му, Роланд не се сърди, но пита дали нарочно го е ударил. Оливер се извинява, че не го е познал. Роланд му прощава. Прегръщат се за последен път. А когато Оливер слиза от коня и се простира без сили на земята, Роланд е покрусен.

*Роланд над него в сълзи се облива,
не сте видели мъка по-горчива.*
(Ст. 2022–3.)

Тук е кулминацията на лирическото чувство. Да изкажеш искрено съмненията си, както прави Роланд, и да простиш, щом разбереш истината — има ли по-голямо доказателство за вярна бойна дружба?

Когато и Роланд, останал сам на бойното поле, умира — идва като че ли краят на похода. Превземането на Сарагоса от Карл и наказанието за сарацините, както и наказанието за вързания с верига Ганелун може да се реши само в няколко строфи. Но поемата продължава.

Някои смятат, че битката на Карл с Балигант е излишна, че е добавена. А всъщност авторът на епоса решава да върне Карл, като че е главен герой на поемата. Тук е създаден прекрасният образ на Балигант. Той е равностоен по сила и рицарска хубост на Карл. След сражението и двубоя между тях, Карл преследва езичниците и без жалост ги унищожавя. Завладява Сарагоса, покръства жената на Марсили, наказва предателя Ганелун със смърт. В лицето на Карл е съсредоточена висшата правда. Затова бог спира слънцето, за да може Карл да настигне и накаже езичниците. Затова при божия съд между роднината на Ганелун — Пинабел и верния на краля Тиери, пак при двубой, Пинабел е убит, Ганелун наказан.

След смъртта на Роланд поемането от Карл на първото място в поемата довежда до естествен завършек на сюжета. Това не нарушава единството на произведението. Карл е вуйчо на Роланд и страда за сестриника си. Така че Роланд си остава главен герой, а Карл само възстановява правдата, като отмъщава за него. След наказанието над сарацините и Ганелун, поемата получава истинския си завършек — епически, като решава човешкия конфликт между Роланд и Ганелун, и религиозен, като християнството побеждава езичеството.

Както казах по-горе, поемата „Песен за Роланд“ е преди всичко гражданска, а не религиозна, макар че поводът за войната е борбата на християнството срещу езичеството. Това е само колорит на епохата. Религиозните сцени — молитви, ангели, божия подкрепа срещу

езичниците, са само фон, на който се развива гражданската драма за предателството и верността.

Поемата е класическа, защото разумът взима надмощие над чувствата. Обаче разумната подготовка за бойните действия, симетричното разгръщане на бойните сили, което достига дори до уеднаквяване броя на перовете — 12 за Карл и 12 за Марсили, антитезите и симетричните повторения в стиха, градацията на чувството и извисяването му до неподозирани върхове не пречат на събитията и ги довеждат до желаната цел. Въображението гради свободно без ограничаване. Постройката на поемата е разумна, но авторът е с артистично сърце. Това проличава особено в рисуването на характерите, които влизат в конфликти и движат действието. А то е направено умело чрез енергичен диалог. Само с няколко реплики се разкрива образът на Роланд при съвета на Карл Велики. С няколко думи той разкрива и позицията си — вярност към краля, но и вярност към своето рицарско сърце — ненавист към Ганелун. И после в битката при Ронцесвал отказът му да затръби с рога показва, че е готов да умре, но да не изложи своята рицарска чест. Трагическата му вина е гордостта му. Отива на Ронцесвал именно от гордост, а не само от ненавист към пастрока си. Като истински представител на своето съсловие, характерно за оная епоха, той загива от доведените до край добродетели на рицаря, а има добри намерения. Без да иска, предизвиква предателството на Ганелун. Смъртта е естествен край на храбростта му, на егоизма и гордостта му.

Образът на Оливер е изграден с малко думи като образ на рицар, по-разумен от буйния Роланд, но също така боец, достоен за служба на императора.

*Роланд е буен, Оливер — разумен.
И двамата — безстрашни в боя шумен.
На кон ли са, с оръжие нахлуват
сред враговете и до смърт щурмуват.
(Ст. 1093–6.)*

Майсторски е изобразен Ганелун като хладнокръвен и смел барон, достоен за уважение и уважаван от всички до момента на

предателството. Той знае, че с клетвата си пред Марсили да изпрати Роланд в ариергарда ще засегне и Карл Велики, и християнството въобще. Но за да действа с открито сърце той си въобразява, че се бори за мира. Като унищожи Роланд, във Франция ще настане мир, толкова желан от всички и от самия Карл.

А може би изгарян от омраза, че е посочен от Роланд за пратеник при сарацините, той се стреми на всяка цена към неговата смърт, та дори и сам да загине. И като си въобразява, че отмъщението му към Роланд не е измяна към Карл той може би искрено вярва в невинността си. Няма в световната литература образ на такъв предател — ловък и хитър, и смел едновременно, съобразителен и безскрупулен. Неговият образ е голямо постижение за неизвестния автор на Поемата. Ганелун отдавна е нарицателно име.

Карл Велики е изключително оригинален образ в „Песен за Роланд“. Величествен и мъжествен, той изслушва всички, преди да вземе решение. Неизбухлив, разсъдлив и спокоен, обмисля всичко, преди да действа.

*Навел глава, седеше мълком кралят.
Той никога не бърза — заговаря
след като сам обмисли всичко здраво.
(Ст. 139–141.)*

Претоварен от тежестта, която е поел като крал на франките, при своите отговорности Карл не забравя, че е вуйчо на Роланд. И затова след съня си за нахалния Ганелун, той е изпълнен с мъка и страх за Роланд:

*Във Франция се връща Карл, печален,
тревога скрил под свойто наметало.
(Ст. 829–30.)*

Като разбира, че Роланд загива, той е дълбоко покрусен. И когато го намира умрял на бойното поле с лице към Испания — както е

обещал, той се изпълва със страдание равно по сила на нежността, която крие към Роланд. Въпреки човешката му болка за Роланд и умората от битките, той се подчинява на божия глас и макар че се оплаква — ще замине за нов поход, както се вижда от последната страница. Поемата започва и завършва с Карл. Така се поддържа единството в нея, въпреки че в центъра е фигурата на Роланд, героят и страдалецът на бойното поле. Карл участва в първата част на поемата като двигател на действието. Присъства и на Ронцесвалската битка, защото за него умират всички, включително и Роланд. Той присъства навсякъде в тая битка срещу езичниците с неговия боен призив към бойците „мунджоие“. А във втората част на поемата заема мястото на Роланд и се бие като истински герой. Дори надминава Роланд в битката с Балигант.

Има известна идеализация на неговия образ. Авторът е виждал в лицето на Карл Велики символ на настъпващото християнство срещу отстъпващото езичество. Макар и стар, той действа като справедлив и предвидлив вожд. Интересно е, че Карл не разчита в боя на бога, а на собствените си сили. Това го прави истински земен и по-близък на читателите днес.

Майсторски авторът е набелязал и другите образи като: Алде, която след като узнава за гибелта на Роланд не иска да го надживее и умира. Когато кралят с бащинска загриженост и предлага в замяна на Роланд своя син Лоевис,

*Отвърна Алде: „Казваш нещо странно.
Не дал ми бог, ни никой божии ангел,
подир Роланд аз жива да остана!“
Загуби свят, в нозете му припадна.
Умря. Смили се божее, над душата страдна!
(Ст. 3717–21.)*

като отец Турпин, който е архиепископ, но боец на Карл и смел в битките; като Оджер Датчанин; като езичниците Балигант, Брамимунде, Марсили и неговите перове — индивидуализирани с малко думи, достойни рицари, за които в много случаи авторът казва, че е жалко, дете не са християни. Това, че са езичници, е достатъчно

понякога авторът да ги обрисува с насмешливи отрицателни черти. Така братът на цар Марсили — херцогът Фалсарон, е наречен от автора лъжец:

*Лъжец от вероломно потекло.
Измериш ли широкото чело —
между очите педя би било.*
(Ст. 1216–18.)

А черният, любим на Марсили, Абисме е обрисуван с най-отрицателни черти:

*С пороци пълнен, с вероломства скрити.
В сина не вярва на света Мария.
А в боя чер като катран се вие
и предпочита подлост и убийства
пред златото на цялата Галиция.*
(Ст. 1472–77.)

Майсторството на неизвестния автор се крие и в описанията на природните картини, които са съдържани, кратки и много често за усиляване на чувството се повтарят с малки различия:

*Високи планини, долини мрачни:
скали страхотни, теснини ужасни.
Французите с голяма мъка крачат.
От десет левги тътен чуваш ясно.*
(Ст. 814–817.)

или:

Високи върхове — в мъгли забити.

*Дълбоки долини — пенливи са реките.
Отпред, отзад без ред тръбят тръбите,
отвърщат те на рога зад горите.*
(Ст. 1830–1834.)

Така и Роланд, преди да умре, иска да счупи своя меч, за да не попадне в ръцете на врага, но камък не го нащърбя дори:

Пред бляскав камък сиво-чер застава.
(Ст. 2300.)

В скала от кремък граф Роланд удари.
(Ст. 2312.)

*Роланд удари в камък червеникав,
такъв огромен къс не би отсекъл никой.
Скрипти метал — ни счупен, ни извит е.
От камъка отскача той, отбит е.*
(Ст. 2338–42.)

Мечът е наречен ту „хубав и нещастен“, ту „хубав и ясен“, ту „хубав и свят“ — с изброяване на реликвите, вградени в дръжката му. Така оръжието става „свещено“, както е свят и образът на героя, загинал за християнската вяра срещу езичниците.

Често авторът си служи със симетрия или контраст. Така още в началото двата съвета са симетрични, но и контрастни: единият при Марсили се събира в мъка и безизходица, другият при Карл — с увереност и вяра в победата. Антитеза е и това, че Ганелун е посочен за пратеник при Марсили, а Роланд — за шеф на ариергарда. От първото се ражда предателството, а от второто — драматична ситуация и мъка. С високи човешки чувства е изпълнено противоречието между Оливер и Роланд. По симетричен начин са изброени полковете на езичниците и тези на Карл, преди срещата му с Балигант. Двубоят

между Карл и Балигант се повтаря в двубоя — „божи съд“ между Пинабел и Тиери.

Някои смятат за слабост натуралистичното описание на боевете, а подвизите на франките — за наивни. Наистина натурализмът тук е доста груб и понякога наивен. Но през Средните векове натуралистичните преувеличения при боя са били желани от слушателите, пред които е пеел жонгльорът. Авторът на поемата се е стремил да се хареса на съвременниците си (като е възпявал мускулната сила на бойците), привърженици на древната максима „здрав дух в здраво тяло“. А през времето на Карл Велики войната е давала естествен кадър за проява на силното тяло, на спортното яхане на коня, на грубата сила, проявявана в размахването на меча. Като е слушал за тези подвизи на героите франки, религиозният човек от Средновековието се е вдъхновявал за борба с езичниците. Особено трябва да се е харесвал двубоят, описан от автора между Балигант и Карл. Този дуел е като всички други, но има и своята оригиналност. Когато се изсипват от конете, чевръстият емир удря с меча си Карл, който са замайва, но не пада. Присъстващият като пратеник на бога свети Гаврил го сепва със своя въпрос:

*„Какво направи, кралю всемогъщ?“
Като дочу защитника всегдашен,
Карл пред смъртта изправи се безстрашен.
Възвърна разум, сили великански.
Удари той емира с меча франкски.
Разцепи шлема, заблестял от злато,
до бялата брада разполови главата,
та мозъка на две страни запрати
и повали го мъртъв безвъзвратно.*

(Ст. 3611–3619.)

Описанието обаче отстъпва пред драматичните ситуации. Поемата е повече лирико-драматична, отколкото описателно-разказвателна. Макар че „Песен за Роланд“ е главно разказ за две битки, във всички описания е навлязъл и диалогът. Героите франки и езичници, колкото се бият, толкова и говорят, обвиняват се,

самохвалстват. Чрез диалога се разгръщат и характерите. И как навреме идват думите на някой боец, за да го разкрият по-пълно като образ!

* * *

Стихотворно поемата „Песен за Роланд“ е разделена на 291 леси (строфи) с неопределена дължина (от 5 до 20–30 стиха). Само две от лесите са по-дълги — LIV с 34 стиха и CCXXVIII с 35 стиха. Всеки стих е от 10 срички при мъжко окончание и 11 срички при женска рима. (Рядко един стих има 12, 13 или 14 срички.) Стиховете са асонансирани, но често има и пълни рими, което говори за високото изискване към стиха, въпреки че песента се е пяла и римата не е имала решаващо значение. Всеки стих е разделен с цезура на две части от 4 и 6(7) срички. Много често е използвана мъжката пълна или асонансова рима, при мъжко окончание. Това е в духа на тенденцията на френския език ударението да пада в края на думите. В българския превод ползваме по-често женските асонансови или пълни рими, като се постаряхме пълната рима да преобладава, за да улесним днешния читател, чието ухо е свикнало с римата. Когато песента се е пяла, по-бавно се е стигало до края на стиха и римата е загубвала своето значение. За да можем да предадем по-точно съдържанието на стиха, понякога се наложи да увеличим сричките на 12–13 в някои стихове на превода. Още повече и в оригинала има известен брой по-дълги редове. Тъй като българското стихосложение е тоническо, а не силабическо както във френската поезия, в нашия превод въведохме чист ямб, който дава друга изразителност на ритъма и затова не се формализирахме за точността на цезурата. Вместо след четвъртата сричка при нас често тя е след 5-ата или 6-ата сричка. Но ямбът допринася за гладкото четене.

* * *

Освен в Оксфордски препис, „Песен за Роланд“ съществува и във Венециански ръкопис, с асонансиран стих от XIV век и на франко-

италиански език в размер на 6012 стиха. Един немски свещеник е превел поемата на латински език и после на немски, в XII-и век, с поцърковна и мистична осанка от френския препис. През XIII и XIV век други певци и автори са направили преработки на цялата поема. Роланд се е прочул и в скандинавските страни. В Исландската сага за Карл Велики, разделена на 10 отдела, осмият представлява буквалният превод на „Песен за Роланд“, много близък до Оксфордския препис. Има преводи и на английски, датски, испански. Голяма е славата на Роланд и в Италия. Още през XII век грубо издяланите каменни фигури на Роланд и Оливер са поставени в преддверието на катедралата във Верона. Успехът на легендата за Роланд обаче изисква нещо повече — претворяването и на италиански. И така през XIV и XV век се появяват на италиански език поеми от френския епос. Луиджи Пулчи в 1485 г. публикува книгата „Морганте Маджоре“, сатирикът Аретин пише „Орландино“, а Ариосто в 1516 г. издава своята „Орландо Фуриозо“.

Многобройни са преписите и редакциите на епоса „Песен за Роланд“ в самата Франция. Стихотворни текстове са ръкописите от Шатору, Париж, Лион, Венеция, Кембридж — всеки с повече от 8000 стиха. Версайският ръкопис от XIII век има 8330 стиха и сега се намира в библиотеката на Шатору.

След XII век, главно по времето на кръстоносните походи, сказанието за Роланд се разпространява из цяла Европа. Славата на Роланд достига и до славянските земи. „Дубровнишката хроника“ от XIV век разказва за победата на Роланд, който разбил сарацините с помощта на Дубровнишката флота...

През Ренесанса славата на Роланд се затъмнява и дори изчезва, но днес тя отново се радва на подем. Преводи, предимно на Оксфордския ръкопис, продължават да се явяват на много езици. На руски са ни известни 6 превода — от 1868, 1917, 1934, 1937, 1943 и 1964 г., някои от които продължават да се преиздават. Особено сполучлив е последният, направен от Ю. В. Корнеев. Авторът е възприел ямба, без задължителна цезура с асонансиран стих, понякога римуван.

На български език има досега четири опита за превод, от които по-добри са тези на Отец Шишков, 1917 г., непълен, (в проза) и пълният превод в проза направен от проф. Тома Ст. Томов в 1942 г.

Последният превод е снабден и с увод, 12 факсимилета, бележки и речник.

При първия пълен стихотворен превод на български език използвахме, както казахме вече, старофренския текст според Оксфордския препис. Имахме на разположение и новофренския превод в проза на Жозеф Бедие от Френската академия, издаден за 94-и път в 1931 г. За отделни, непочетени стихове в оригинала от Оксфорд, липсващи редове и непълноти се консултирахме и с книгата на Леон Готие, издадена в Тур, 1891 г. Особено ни бяха полезни тълкуванията в речника му, който придружава текста.

* * *

Старофренската епическа поема „Песен за Роланд“ е написана много по-късно от „Илиада“ на Омир и „Енеида“ на Вергилий, за които авторът на „Роланд“ споменава бегло във връзка с езичника Балигант (ст. 2621):

*А Балигант е стар емир, неверник,
Вергилий, Омир надживял е вече.
Но се забави, че бе тъй далече.*

„Песен за Роланд“ не достига може би по мащабност на обобщенията си „Илиада“, но тя има своя изключителна хубост, лирическа и драматическа, за която се говори по-горе. При сравняване на френската поема с поемите на Омир и Вергилий, видният изследовател на френското средновековие — Леон Готие, като признава, че „превъзходството на формата принадлежи на античните модели“, добавя: „Най-големите гении на стария свят не са надминали стария френски поет във всичко онова, което засяга извисяването на мисълта и хубостта на човешката душа.“

И наистина, какви силни качества е притежавал френският поет, за да може да създаде такава стройна композиция! Майсторски е центрирана поемата около предателството на Ганелун и наказанието

му, умело е превърнат един сравнително дребен исторически момент — ронцесвалската трагедия на Карловия ариергард, в изходна точка за едно изпълнено с напрежение драматично повествование!

С многобройните си качества безсмъртната старофренска класическа поема „Песен за Роланд“ може с право да се нареди до най-големите творби на световната литература.

I

Карл, кралят наш, прославен император,^[1]
седемгодишен бой води в Испания.^[2]
Високата земя бе завладяна,
чак до морето замък не остана.^[3]
Стена и град неразрушени няма,
на хълм един град Сарагоса само.^[4]
А там е цар Марсили,^[5] който бога мрази,
на Мохамед и Аполон^[6] се кланя;
но няма той от зло да се опази. Аой.^[7]

II

Бе цар Марсили много разтревожен.
В градината му жега го прогони.
На ложе — мрамор син, се разположи.
Край него — двайсет хиляди барони.
Той викна своите графове, херцози:^[8]
„Сеньори, чуйте, дебне ни угроза!
От мила Франция^[9] — да ни пороби,
Крал Карл нахлу в земята ни свободна.
Безсилни са дружините ми бойни,
как да отблъсна неговите воени?
Вий мъдри сте, кажете що да сторя,
да избира смъртта или позора?“
Сред тишина, единствен, заговори
там Бланкандринс от замъка Валфунде.

III

А Бланкандринс, езичникът напет,
бе рицар смел, прославен с мъдрост вред —
на царя ще даде добър съвет:
„Не бойте се, за вярна служба днес

на Карла горделив пратете вест,
че мечки, хрътки, лъвове ще му дадем,
камили седемстотин, с бръз вървеж,
соколи над хиляда, с пух сменен,
четиристотин мулета с товар безцен
от злато и сребро, каруци петдесет,
да плаща на наемници безчет;
напразно тука води боеве,
да се завърне да ви чака в Екс.
И вие там на Михайлов ден^[10]
ще станете, под кръста им свещен,
васал на Карла по имот и чест.
Поиска ли заложници — добре
от нашите съпруги, синове
пратете десет, двайсет тоя ден.
И моя син дори ще пратя в Карлов плен.
И нека там глави загубят те,
а ние власт, имот да отървем,
не в просеци превърнати — да мрем!“ Аой.

IV

Той продължи: „Ръката си залагам,
брадата си, що вятърът развява,
че няма франките да се забавят,
за Франция ще вдигнат стан веднага.
На бащин дом, щом всички стигнат прага,
Карл в своя Екс, в параклиса ще слави^[11]
Архангела, тъй както той си прави.
Без нас, обаче, празникът ще стане —
и вест за нас не ще получи кралят.
Но горд е Карл и със сърце кораво,
заложниците няма да пожали.
Те да загубят там глави тогава,
не ние — светла, хубава Испания;
да се спасим от мъки и страдания!“
Неверниците викат: „Туй е право!“

Марсили свършва краткия съвет.
 Повика той: Кларин от Балагет,
 Естамарин и Еудропин — свой пер,
 Гуарлан брадати, Приамун, поред,
 и Мачинер, и чичо му Махеу,
 и Малбиен Задморски, и Джойнер,
 и Бланкандринс — заръка да даде.
 Те десет са с коварство знайни вред.
 „При Карл, барони, занесете вест.
 Град Кордрес^[12] той държи в обсада днес.
 Маслинов клон^[13] носете във ръце,
 с молба за мир, с покорство във сърце.
 Постигнете ли мир с такъв съсед,
 сребро и злато ще ви дам безчет,
 имот, земя — кой колкото си ще.“
 „Съгласни сме!“ — отвърнаха му те. Аой.

Съвета си привършва цар Марсили.
 „Сеньори — казва, — дружно десетмина
 при Карл идете с клонки от маслина
 и в името на бога му любими
 кажете му към мен да има милост.
 Едва ще мине месец — ще се вдигна —
 с хиляда верни люде ще пристигна,
 във вярата Христова да преминем,
 васал ще бъда негов сто години.
 Заложници ще пратя, ако иска.“
 Бланкандринс: „Успехът тъй е близко!“ Аой.

Мъски довеждат десет — цели бели,
 от царя Суатилски^[14] подарени.
 Седла — в сребро, юздите — позлатени.

Посланиците яхват и поемат,
в ръцете клонки от маслина взели.
При Карл ще идат — френския владетел,
ще го измамат, без да се усети. Аой.

viii

Щастлив е Карл и с радост е в душата.
Превзе той Кордрес, разруши стената
и всички кули с каменохвъргачки.
Там рицарите взеха тежка плячка —
сребро и злато, ризници богати.
Нито един езичник вече няма,
бе кръстен всеки, който жив остана.
С крал Карл в една градина се отправят
Роланд и Оливер.^[15] До тях застават
Херцог Самсун, Ансеис^[16] горди, славен,
Джефрейд АнджуЙски^[17] — знаменосец кралски,
Джерин, Джерер — все рицари отбрани
от мила Франция. И други позоваха —
петнайсет хиляди бойци се сбраха.
На бели черги от коприна здрава
едни играят табла за забава,
фехтуват там наблизо други — млади,
над шах мъдруват старци белобради.^[18]
И там под бор, до шипков храст поставен,
от чисто злато беше трон направен.
Седи на мила Франция там кралят. —
С прошарени коси и белобрад е,^[19]
красив и горд по стойка, та когато
го търси някой, бързо го познава.
Посланиците слизат от седлата,
с дълбока почит всеки поздравява.

ix

Пръв Бланкандринс,^[20] по замисъла скришен,
на краля рече: „Бог да ви закриля,

достойният за слава бог всевишен!
Вам съобщава храбрият Марсили,
че вашта вяра вече му е мила.
Да ви изпрати дарове решил е —
и лъвове, и мечки, хрътки на синджири,
соколи над хиляда, пух сменили,
над седемстотин гърбави камили,
каруци петдесет и мулета над триста
с товари злато, с толкова жълтици,
да заплатите с тях безброй войници.
Предълго тука в този край стоите,
във Франция е време да вървите.
Там в Екс и цар Марсили ще пристигне.“
Ръце към бога Карл Велики вдигна,
глава навел, дълбоко се замисли. Аой.

х

Навел глава, седеше мълком кралят.
Той никога не бърза — заговаря
след като сам обмисли всичко здраво.
Най-сетне гордо лик суров изправи,
на пратениците въпрос постави:
„Добре, но цар Марсили враг ми стана:
Кажете ми — как вяра да му хвана?
Не думи — мен гаранция ми трябва!“
„Заложници ще ви дадем тогава —
отвърна сарацинът — десет, двайсет,
дори на смърт свой син сред тях ще пратя,
а мисля, че ще има и по-знатни.
Идете си във Екс, в двореца кралски:
на Михайлов ден — от всички славен
да дойде, цар Марсили обещава.
Там, в баните, що бог за вас направи,
ще се покръсти той в Христова вяра.“
И каза Карл: „Спасил се би тъй царя.“ Аой.

хi

Бе чудна вечер, слънчева и тиха.
Заведоха на яслите мъските.
И шатра бе в градината забита,
вестителите вътре настаниха.
Да ги обслужват, даже без да мигнат,
слуги дванайсет им определиха.
Щом призори крал Карл от сън се вдигна,
изслуша служба — утринна молитва.
В градината след туй под бор се спира
и на съвет бароните събира:
той с франките за всичко се допитва. Аой.

хп

В градината под бор крал Карл отрано
бароните си на съвет покани.
Турпин^[21] — архиепископът, застана
до Ацелин Гасконски^[22] — графът храбър
Джерер, Джерин с херцог Оджер^[23] там бяха,
и Ричард Стари^[24] с Хенри млад братанец,
Тедбалд с Милун от Реймс, деца на братя.
И граф Роланд се приближи тогава,
и Оливер до него там застава.
От Франция край тях — хиляда франки.
Дойде и Ганелун^[25] — предател който стана.
Тъй злополучният съвет захвана. Аой.

хш

„Барони мои — Карл Велики рече, —
Марсили иска с мене дружба вече.
В дар обещава лъвове и мечки,
соколи над хиляда със пера сменени,^[26]
камили седемстотин, хрътки леки,
товари триста — с чисто злато всеки,
каруци петдесет със скъпи вещи.
Във Франция да си вървя, подсеща;
щял в Екс да дойде след известно време,

Христовата ни вяра да приеме,
земята си — като васал от мене.
Но знам ли що таи си той в сърцето?“
Французите: „Не вярвайте! Проклет е!“ Аой.

xiv

Завърши мисълта си Карл Велики.
Пристъпи граф Роланд и с всички сили
към своя крал, нетърпелив, извика:
„Да помним ний лъжите му предишни!
През дългата война седемгодишна
за вас превзех и Ноплес, и Комиблес,^[27]
превзех Валтерне и земята Пине,^[28]
и Баласгед, Туеле и Сецилие.
Измамник стана този цар езичник.
Изпратил бе петнайсет сарадини,
държеше всеки клонче от маслина
и също обещаваха ви всичко.
Запитахте французите си вие.
Послушали съвета лекомислен,
изпратихте там графове обични:
Базан и неговия брат Базилие.^[29]
А той им взе главите под Халтилие!
Воювайте все тъй със цар Марсили,
към Сарагоса тръгвайте с войските,
обсаждайте града му, без да спите —
за графовете тъй ще отмъстите!“ Аой.

xv

Глава навел, размисля Карл на сянка,
брада поглажда и мустак оправя,
на сестриника отговор не дава,
добър, ни лош; мълчат си всички франки.
Едничък там се Ганелун изправя,
пред Карл застава, гордо заговаря:
„Не слушайте безумец, господарю,

ни мен, ни друг — щом полза не принася.
Нали Марсили обещава ясно
васал покорен вече да ви стане,
по ваша милост цар да е в Испания
и да приеме нашта свята вяра? —
Тоз, който мир с Марсили не желае,
на смърт ни води, без това да знае.
От луда гордост той съвет ни дава,
а всяка мъдра дума по е права!“ Аой.

xvi

Пристъпи Нейм^[30] след тях пред своя крал,
в двореца няма по-добър васал.
„Вий чухте тук разумните слова
на Ганелун, не мога да ви дам
друг по-добър съвет подир това.
Че е разбит, Марсили вижда сам:
един ли замък падна в таз война,
една ли му съборихте стена
и пламъци обгръщат град след град.
Когато милост моли в своя страх,
да му откажете ще бъде грях.
Заложници ви дава, всеки знай!
На битките сложете вече край!“
Отвред мълвят: „Херцогът Нейм е прав!“ Аой.

xvii

„Кого да пратим, господа барони,
да иде при Марсили в Сарагоса?“
„Аз! — Нейм отвръща. — Аз, по ваша воля!
За жезъл и за ръкавица моля!“
На мястото му Карл го изпроводи:
„Кълна се в таз брада — не е достойно
такъв съветник тъй далеч да ходи.
Не сте поканен, стойте си спокойно!“

xviii

„Кого да пратим, млад ли или стар,
при сарацина сарагоски цар?“
Роланд отвърна: „Нека ида аз!“
„Не бива! — викна Оливер тогаз. —
Че горд сте, избухлив и много прям,
страхувам се, ще влезете в беда.
Аз по-добре да ида, господа!“
„И двамата мълчете! — рече Карл. —
Ни вий, ни той не ще отиде там!
Кълна се в побелялата брада,
не искам своите перове^[31] да дам.“
Французите мълчеха в смут голям.

хix

Турпин от Реймс тогаз се вдигна живо:
„Не бива вашите франки да отиват!
Години седем тука бой водиха
и с колко тежки рани се покриха!
На мене дайте жезъл, ръкавица,
при сарацина нека аз да ида,
ще го узная аз каква е птица.“
Ядосан, кралят викна му сърдито:
„На белия килим да си седите!
Не говорете, щом не съм ви питал!“ Аой.

хх

„Решете, франкски рицари, въпроса:
кой според вас от моите барони
на цар Марсили отговор да носи?“
„Кой? Ганелун!“ — Роланд му отговори.
„Да, пастрока ви! Кой ще го оспори!
По-умен друг не може туй да стори!“ —
мълвяха всички. Ганелун, тревожен,
свали от рамо язовските кожи
и по елек копринен се източа,
със стройно тяло и гърди широки.

С лице надменно поглед в тях насочи.
„Как хубав е! — дочува се високо.
«Роланде — рече, — луд си! Нямаш почит!
Та кой не знае туй, че пастрок твой съм,
а при Марсили да вървя ме сочиш!
Ако се върна, както моля бога,
такова зло да ти направя мога,
че цял живот да страдаш — да ме помниш!»
Роланд отвърна: «Като луд говориш,
не се боя, каквото да ми сториш!
А за посланик само мъдър ходи.
Мен вместо тебе кралят да проводи!»

xxi

А Ганелун: «Заместник не бъди! Аой.
Не съм ти аз сеньор, васал не си ми ти!
Ще ида аз, щом Карл ми нареди,
при цар Марсили, ала запомни:
че мога да ти сторя куп злини,
преди гневът ми да се усмири!»
Роланд го чу, наду го смях дори. Аой.

xxii

Засегнат зле от неговия смях,
цял закипя граф Ганелун от гняв,
почти загуби разума си здрав.
«Не ви обичам! — кресна към Роланд. —
Несправедливо тука бях избран!
Царю велики, ето ме пред вас:
заповедта ви ще изпълня аз!

xxiii

Ще ида в Сарагоса аз, но тъжен,
че който иде, вече се не връща.
Нали за мен сестра ви се омъжи
и син роди ми — Балдевин — той пръв е

по хубост, в храбър рицар се превръща.
Та завеждавам му земи и къщи.
Пазете го! Не ще го вече зърна!»
Разнежсихте се много! — Карл отвърна. —
Ще тръгнете, че аз го искам също.“

xxiv

Протегна Карл към Ганелун десница. Аой.
„Вземете жезъла и тая ръкавица,^[32] —
от франките избран сте, ще вървите!“
Отвърна той: „Роланд за зло ме влита,
та цял живот не ще го аз обичам,
ни Оливер, че в дружба му се врича.
Дванадесетте пера го почитат,
затуй го мразя, казвам го открито!“
Карл рече му: „Напразно се гневите,
нареждам ви и трябва да вървите!“
„Ще ида без охрана и без сили,
като Базан и братът му Базилие!“ Аой.

xxv

Подаде ръкавица Карл. Враждебно
го гледа Ганелун: „Защо на мен?“ — си рече.
Не я достигна — долу тя се свлече.
Дочу се шепот: „Зла беда ни дебне!
Лош знак е — бог от нас ли се отрече?“
„Ще разберете!“ — Ганелун отсече.

xxvi

„Щом ще вървя, защо се бавя още!
Да тръгвам аз, прежалих си живота.“
„И бог на помощ!“ — рече Карл високо.
За благослов прекръсти го широко,
и жезъла му даде, и писмото.

xxvii

Граф Ганелун е в шатъра си вече.
В най-скъпите доспехи се облече,
които там можеш да си намери,
и златни шпори на ботуш разпери;
на кръст препаса си Мурглеис — меча,
и на бегача Тачебрун се метна,
а чичо Гинемер държеше стреме.
Оплакваха го рицари в туй време:
„За мъки се родихте вий, храбрецо!
Тъй дълго, дълго служихте в двореца,
васал най-знатен, бяхте тачен вредом.
Тоз, който на беди ви днес обрече,
да го спаси и Карл не може вече!
Защо ви той посочи? — Не е честно,
че вий от род сте знатен, е известно.“
Добавят те: „И нас със вас вземете!“
А Ганелун: „Пазил ме бог — недейте,
сам ще умра — вий, рицари, живейте,
сеньори, в мила Франция вървете,
жена ми там от мене поздравете
и Пинабел — приятел мой от детство!
Закрилници на моя син бъдете —
на Балдевин — и верно му служете.“
И той поема пътя през полето. Аой.

xxviii

Препуска Ганелун край ред маслини
подир посланиците — сарадини.
Назад останал, Бланкандринс го вика.
Те разговор лукав започват тихо.
Пръв Бланкандринс: „Какъв е Карл Велики!
Калабрия³⁴ и Пулия той има
и през соленото море премина,
от Англия покорна данък взима,^[33]
що търси още в нашата родина?“
„Тъй Карл желае! — Ганелун извика. —
Не ще му бъде равен нивга никой!“ Аой.

И рече Бланкандринс: „Добри са вашите франки,
но лош съвет на Карла често дават,
та всичките му сили изхабяват.
И му отнемат гордата осанка.“
Отвърна Ганелун: „Това така е
за граф Роланд! Но има да се кае!
Например вчера седна Карл на сянка,
дойде Роланд, облечен в броня — плячка
от Каркасоние,^[34] пристъпи гордо крачка,
червена ябълка в ръка показа.
«Вземете в дар — на вуйчо си той каза —
короните на всички господарства!» —
Ще го погубят гордост и омраза,
в бой всеки ден живота си излага.
Умре ли — мир настанал би веднага.“ Аой.

xxx

И рече Бланкандринс: „Омразен е Роланд!
На всички иска да е комендант
и цялата земя да грабне сам.
Но на кого разчита? Аз не знам.“
А Ганелун: „На франкската войска.
Обича го, че бие се без жал.
Сребро и злато пръска той с ръка,
коне, катъри, брони е раздал.
И Карл от него всичко има в дар —
до Изток чак ще стане господар!“

xxxI

Тъй, яздейки по пътя, Бланкандринс и
граф Ганелун коварно уточниха
как граф Роланд най-лесно да загине.
Тъй, яздейки, те в Сарагоса влизат,
под кипарис висок след пътя слизат.

Под сянката на бор е трон издигнат,
покрит с копринен плат александрийски.
Там цар Марсили е сред своята свита
и двайсет хиляди бойци. — Сами те
ни дума не продумват и не скриват,
че чакат да узнаят новините.
Там Бланкадринс и Ганелун отиват.

xxxii

Пред цар Марсили спира Бланкандринс
и за ръката Ганелун държи.
„Бог Аполун да ви благослови
и Мохамед — ний всичко им дължим.
Предадохме молбата ви, уви,
молитва Карл пред всички промълви,
а отговор не даде. Праца ви
французин знатен, свой барон любим,
да чуете от него най-подир
съгласен ли е Карл да има мир!“
„Да чуем!“ — рече царят несмутим. Аой.

xxxiii

Но Ганелун, обмислил всичко здраво,
умело заговори, не направо,
като човек изпечен във словата.
„Привет ви нося — каза той на царя —
във името на бога в небесата.
Какво ви Карл Велики известява:
Възприемете святата ни вяра —
той половин Испания ви дава
като васал. Не сте ли с туй съгласен,
пленен със сила и завързан здраво,
в Екс — столицата ний ще ви отправим.
Присъдата ви няма да разтакат,
веднага смърт позорна там ви чака.“
Изтръпнал от такава зла заплаха,

Марсили златно копие размаха;
поиска да го хвърли, но го спряха. Аой.

xxxiv

Позеленя от злоба цар Марсили,
разклати пика с непокорни сили.
Видя го Ганелун, изтегли живо
пет пръста меча, викна горделиво:
„Как хубаво блестиш, мой меч закрилник,
теб в двора кралски нося сто години!
Не ще рече за мене Карл Велики,
че в чужди край загинал съм мърцина.
Към честна смърт чрез тебе се отива!“
Неверните крещат: „Така не бива!“

xxxv

Пристъпват сарацините — придворни
с молба, та царят седна пак на трона.
И алхалифът:^[35] „Не, не е достойно —
да вдигате тъй копието бойно;
полезно бе да слушате спокойно.“
А Ганелун пак своята цел подгони:
„Това търпя, но другото не мога
да премълча; ще кажа при възможност
вестта, която Карл по мен провозжда,
като от смъртен враг що иска още.“
Наметка от самур от бяла кожа,
с копринен плат обшита бе си сложил.
Отметна я към Бланкандринс спокоен,
на дръжката на меча длан положи;
а тая златна дръжка искри рони.
Отвред шептят: „Чудесен е барона!“ Аой.

xxxvi

Граф Ганелун към царя приближава
и казва: „Гняв това не заслужава!

Карл императорът ви известява
да минете във християнска вяра
с дар на васал от половин Испания.
А на Роланд той другата предава.
Власт ще делите с горд съпритежател.
Ако не сте съгласен, след обсада
ще влезе в Сарагоса без пощада.
Ще ви плени, ще ви завърже даже
и в столнината Екс ще ви откара,
не на параден кон или магаре,
върху които може да се язди,
а вързан върху някой кон товарен.
Ще ви отреже там, след съд, главата.
Писмо ви праща моя император.“
Постави го в десницата на царя.

xxxvii

Почервеня от гняв и яд Марсили,
печата счупи, восък запокити,
какво му пише Карл, на глас зачита:
„Владетелят на Франция — всесилен,
тук ми припомня мъката си скрита,
че аз Базан и брата му Базилие
обезглавих на хълма под Халтилие.
Че жив ще ме остави — той се врича,
но иска алхалифа, моя чичо;
не ще ме инак никога обича.“
Синът на цар Марсили се изсили
и закрещя: „За думи като тия
граф Ганелун заслужи своята гибел!
Предайте ми го, аз ще го убия.“
Чу Ганелун, измъкна меча живо,
опрян до бор — гърба си да прикрие.

xxxviii

В градината Марсили се оттегли;

и най-добрите му васали с него,
и Бланкандринс — стар беловлас посредник,
и Джурфарет — син престолонаследник,
и алхалифа — негов чичо верен.
„Французинът ще ни помогне! — весел
му каза Бланкандринс. — Пред мен закле се!“
А цар Марсили: „Тук го доведете!“
И Бланкандринс поканва го с надежда,
в градината при царя го завежда.
Там подлата измяна се изplete. Аой.

xxxix

Марсили почна: „Ганелуне драги,
в гнева си зле постъпих с вас, когато
замахнах — копие да ви запратя.
Вземете кожи от самур в отплата,
петстотин ливри днес им е цената,
и откуп утре ще ви дам във злато.“
Отвърна Ганелун: „Не се отказвам
и нека бог ви награди богато!“ Аой.

xl

Добави цар Марсили: „Аз не крия,
допадате ми на сърцето вие!
За Карл Велики искам да ви питам.
Той много стар е, времето му мина,
години двеста мисля си, че има.
Превзел е толкова земи — всесилен,
със щита толкоз удари отбил е,
един ли цар довел е до просия:
кога ще спре най-сетне да се бие?“
А Ганелун: „По-друг е, чуйте вие.
Познаваш ли го по-добре, разбираш,
че е герой, пред нищо не се спира.
Честта и доблестта на Карл Велики,
не бих могъл да видя аз в друг никой.

*Цената му кой с думи бе описал?
Бог с благородство щедро го орисал —
умрял би той — барон не би навикал!“*

XLI

*„Учудвам се със право — пак подхвана
неверникът. — Карл беловлас е, стар е!
Живот два века вече е изкарал!
По толкова земи е скитал, патил,
от копия, стрели — понасял рани,
превърнал в просеци царе богати:
кога, сломен от битки, ще престане?“
„Не, никога! Щом жив Роланд остава! —
отвърна Ганелун. — Че с храброст той се слави.
И Оливер, и перовете наши,
които Карл обича. — Те го вардят
със два̀сет хиляди във авангарда.
Спокоен Карл е. Кой ще го уплаши!“ Аой.*

XLII

*„И пак се чудя — рече сарацинът —
на тоя беловласи Карл Велики,
години двесте май че е надминал,
над толкова земи е победител,
и толкоз остри копия отбил е,
и толкова царе във бой сразил е,
кога ще се откаже от войните?“
„Не, нивга! Щом е жив Роланд! Един е —
и Изтокът пред храбростта му стине!
И Оливер се слави с храбро име.
Дванайсет пера в авангарда има
ведно със два̀сет хиляди войника.
Не ще уплаши Карл Велики никой!“ Аой.*

XLIII

Марсили рече: „Ганелуне славни,

на моите войници няма равни.
Четиристотин хиляди са даже —
дали ще мога франките да смажа?“
А Ганелун: „Не вярвайте, едва ли.
Ще ви изтребят — няма да ви жалят.
Защо не с мъдрост — лудост не помага!
На Карл пратете дар богат веднага.
та всеки франк учуден да остане!
И щом заложници получи двацет,
Карл път към мила Франция ще хване.
А сестриника си Роланд — юнака
в ариергарда, вярвам, ще остави;
и Оливер той няма да забрави.
Послушате ли ме — там смърт ги чака!
Щом Карл без чест остане на земята,
не ще подхване никога войната!“ Аой.

XLIV

„Мой славен Ганелун — подзе Марсили, —
как бих могъл Роланда да убия?“
А Ганелун: „Знам как! Ще ви откроя!
През теснината Сидзер^[36] Карл ще мине,
арьергард нали ще има силен,
със сестриника му — Роланд любими,
и Оливер, че те са неделими,
и с франки — двацет хиляди войници.
Сто хиляди бойци пратете скрито —
за първа среща горе в планините.
Французите ще бъдат тежко бити.
Разбира се, ще мрат и сарацини.
Но втора битка щом им се открие,
Роланд в една от двете ще загине.
Тъй с рицарска победа ще сте вие!
След туй без бран живота ви ще мине. Аой

XLV

Щом падне там Роланд — сам Карл така
ще си загуби дясната ръка.
Ще се стопи и славната войска.
Такава мощ не ще сбере пак Карл:
Ще дойде мир в Голямата земя. “[37]
Целуна го Марсили, без слова.
Съкровища отвори след това. Аой.

XLVI

Марсили каза му: „Добър съвет!
Но клетва дайте тука по-напред,
че граф Роланд, предаден, ще умре!“
А Ганелун: „Щом искате, добре!“
Пред дръжката на меча си Мурглеис
закле се той, превърна се в злодей. Аой.

XLVII

На трон от слонова блестяща кост
положиха свещения закон
на Мохамед и Терваган с поклон.
Закле се сарацинът там, че щом
Роланд ще е в ариергарда — той
със всички сили ще открие бой.
Роланд ще наиде вечния покой!
„Дано е тъй!“ — отвърна Ганелун. Аой.

XXLVIII

Езичник Валдабрун бе близо там,
към Ганелун пристъпи с меч в ръка,
усмихна се и рече му така:
„Вземете го: друг по-добър не знам,
мангони над хиляда струва сам.
Сеньор, за дружба аз ще ви го дам,
та вие да помогнете — Роланд
да бъде в кралския ариергард.“
Граф Ганелун: „Ще го направя, да!“

Целуват се по бузи и брада.

XLIX

*Езичник Климорине кой знай отде
пред Ганелун със шлема си дойде.
„Не зная по-добър от моя шлем.
Вземете го — съдействайте добре,
маркиз Роланд^[38] посрамен да умре.“
А Ганелун: „Приемам от сърце!“
Целунаха се по уста, лице. Аой.*

L

*Царица Брамимунде^[39] появи се:
„Ах, колко ви обичам, господине,
цени ви царят, всички сарадини.
Та пращам за жена ви две огърле чисти
от злато, хиацинти, аметисти,
по-ценни от съкровищата римски.
Не ще е имал Карл до днес такива.“
Граф Ганелун в ботуша си ги скрива. Аой.*

LI

*На Малдюит — ковчежник, рече царят:
„За Карл приготвихте ли скъпи дари?“
„Камили седемстотин, господарю,
с товари от сребро и чисто злато
и двадесет заложници най-знатни.“ Аой.*

LII

*Прегърна царят Ганелун през рамо:
„От вас по-смел, от вас по-умен няма!
Дано останем с вас във вечно братство!
Заклевам ви във всичко ваше свято.
Дар ще ви дам от моето богатство,
товари десет със арабско злато*

и след година десет ще ви пратя,
а ключовете на града — веднага —
с богатствата му Карл да разполага.
Но дайте ми Роланд в ариергарда!
А всеки проход аз ще му завардя
и бой на смърт ще почна в планината.
А Ганелун: «Май вече закъснявам!»
Възседна коня, тръгна в път обратен. Аой.

LIII

Достигна Карл Велики свойта цел.
В град Галне^[40] след победа бе дошел:
Роланд превзе го. — Тъй бе разрушен,
остана пуст цял век след тоя ден.
Очаква кралят да се върне с чест
граф Ганелун и данък да е взел.
Щом първи лъч бе своя път поел,
пристигна Ганелун с лъжлива вест. Аой.

LIV

Излезе Карл сред утринния вятър.
Чу службата, след туй пред своя шатър
застана на зелената поляна.
Роланд е там и Оливер юнакът,
херцогът Нейм и много други чакат.
И Ганелун — изменник и предател,
пристигна там и хитро реч подхвана:
«Благословен и славен император,
на Сарагоса ключа ви предавам!
Докарах скъпи дарове и дваисет
заложници — грижливо да се пазят.
Марсили, храбрият, ви съобщава:
за алхалифа укор заслужава;
четиристотин хиляди видяхме
във ризници и шлемове, и саби
със златни дръжки в никел обковани,

край алхалифа сред морето сбрани
от цар Марсили бягат в надпревара,
не искат да приемат нашта вяра.
На левги четири видях, когато
без жалост морска буря ги обхвана:
удавиха се, никой не остана!
И алхалифът! Инак би го пратил!
А пък Марсили, знайте, господарю:
ще ви последва в Екс след месец само,
във Франция, във кралството голямо!
Там ще приеме вярата ни свята,
с ръце в молба, васал добър ще стане,
чрез вас ще има царството Испания.»
И рече кралят: «Богу благодарност,
доволен съм — заслужихте награда.»
Безброй тръби разнасят тая радост.
Раздигат стан, животните запрягат,
за мила Франция отправят се веднага. Аой.

LV

Испания крал Карл опустоши.
Един ли град и крепост разруши.
Завършил е войната си, реши.
Към мила Франция ще яха, не търпи.
И граф Роланд на копие скрепи
байрак, от хълм високо го разви.
Войската вдигна стан — тръба тръби.
Но сарацини в ширни долини
препускат в ризници от две страни,
с превързан шлем, на шия щит лежи,
с препасан меч — и копие искри!
Четиристотин хиляди в зори
на връх планински спряха сред гори.
Каква беда над франките тежи! Аой.

LVI

Денят отмина, черна нощ настана.
Спи Карл и сън яви му се тогава,
че Сидзерските проходи минава
и здраво стиска копие от ясен.
Граф Ганелун със две ръце го грабна
и грубо го начупи — силен, снажен, —
та късчетата вредом се разнасят.^[41]
Спи Карл, за миг не се разбужда даже.

LVII

След тоя сън и друг му се открива:
че в Екс в параклиса си той отива.
Мечок в десницата му зъби впива.^[42]
И леопард от връх ерденски слиза,
безмилостно разръфва му гърдите.
Но ето хрътка във двореца скрита,
със скокове до мечката достига,
отхапва ѝ едно ухо, сърдита,
и яростно в бой с леопарда влиза.
Французите шептят: «Голяма битка!»
Не знаят кой ще бъде победител.
А Карл си спи, не се събужда никак. Аой.

LVIII

Нощта преваля, вече зазорява
и кралят Карл, сред тръбен зов, тогава —
на кон край полковете свои яха.
«Кой, господа барони, без уплаха,
сред тия тесни проходи и пазви
в ариергарда най-добре ще пази?»
«Доведеника мой! — му отговаря
граф Ганелун. — Роланд! По-храбър няма!»
Щом чу, сурово го изгледа кралят.
«Жив дявол сте! — сърдито той му каза. —
До смърт в плътта ви влязла е омраза!
А кой пред мен да води авангарда?»

Отвърна Ганелун: «Оджер Датчанин
е най-добре начело да застане!»
в ариергарда съм от вас избран.
Тоз, който Франция държи — крал Карл
не ще загуби боен кон за срам,
катър, мъска, за да ги язди сам,
кон за езда или товарен — там
с меч пазени ще бъдат при беда!“
А Ганелун: „Това е вярно, да!“ Аой.

LX

Щом чу Роланд, че е в ариергарда,
на своя втор баща извика ядно:
„Ах, мръсна твар, подлец страхлив и гаден,
остави жезъла на Карл да падне,
знай: ръкавицата му ще увардя!“ Аой.

LXI

Роланд пак рече: „Кралю справедливи,
на мене дайте лъка, що държите —
да го изпусна, никой не ще види,
а Ганелун безсрамно ви обиди —
изпусна жезъла^[43] с десница свита!“
Умислен, свежда Карл глава открито,
брада поглажда и мустак присвива,
не може сълзите си да прикрива.

LXII

Тогава Нейм пристъпва, не търпи:
васали няма други по-добри.
И рече: „От това, що говори,
разбрахте, кралю, в гняв Роланд кипи.
В ариергарда пращат го, нали?
Друг няма годен — да го отмени!
Опънатия лък му дайте вий,
друг кой, кажете, с него да върви!“

Карл метна лък, Роланд го улови.

LXIII

*И Карл на своя сестриник Роланд:
„Мой сестринико, вие сте избран!
Задръжте половината войска,
осигурен ще бъдете така!“
Отвърна той: „Ненужно е това.
Убил ме бог, ако докарам срам!
И с двайсет хиляди отпор ще дам
През прохода минете с боен флаг.
Докле съм жив, не бойте се от враг!“*

LXIV

*На боен кон бе граф Роланд^[44] качен. Аой.
До него спря побратим Оливер.
Джерин дойде и графът смел Джерер;
дойде Отун, ведно със Беранджер;
Астор с Ансеис Стария дойде,
Джерард от Русилиун^[45] — могъщ орел —
и Гайфиер — херцог богат и смел.
„Ще ида!“ — и Турпин им се закле.
„И аз съм с вас — добави граф Гуалтер. —
Васал съм ваш и с вас съм от дете!“
И двайсет хиляди бойци избраха те. Аой.*

LXV

*Там граф Роланд Гуалтер от Ум повика:
„С хиляда франки трябва да държите
клисурите, а и височините —
да не пропадне от бойците никой!“ Аой.
Гуалтер шепти: „За вас ще сторя всичко!“
С хиляда франки от земята мила
обходи върховете, долините.
Дори да бъдат лоши новините,
хиляда меча ще летят в защита!*

*Но още този ден цар Алмарис пристигна,
от царството Белферне — тежка битка вдигна.*

LXVI

*Високи планини, долини мрачни,
скали страхотни, теснини ужасни.
Французите с голяма мъка крачат.
От десет левги тътен чуваш ясно.
Пред своята земя дошли, те спряха:
Гаскония на Карл оттам видяха.
За роден край си спомниха тогава,
за щерките си, за съпруги знатни.
От умиление там всички плачат.
Най-много страда Карл, не ще забрави:
в клисури тесни сестриник остави.
Не издържа и в сълзи се задави. Аой.*

LXVII

*Дванадесетте пера са в Испания!
Те с франки двацет хиляди се сбраха —
безстрашни, те от смърт не се бояха.
Във Франция се връща Карл, печален,
тревога скрил под свойто наметало.
Херцогът Нейм на кон край него яха:
„Какво ви мъчи?“ — Карл дълбоко страда:
„Обижда ме тоз, който го не знае!
Не ще прикрива мъката си, тя е:
че Франция от Ганелун пропада!
Сънувах аз, че бяхме с него двама:
той счупи мойто копие в ръката —
в ариергарда той Роланд изпрати!
В земята чужда го оставих, сам е,
загине ли — заместник негов няма!“ Аой.*

LXVIII

Неиздържал, заплака Карл Велики.

Сто хиляди французи в жал въздишат
и тръпнат в страх Роланд да не загине.
Предаде го на злите сарацени
граф Ганелун, от тях получил скришом
скъп дар сребро, и злато, и коприна,
коне, катъри, лъвове, камили.
Испанските барони цар Марсили
и графове, херцози, амирафли свика,^[46]
и графски синове — добри войници,
сбра четиристотин хиляди в три дни.
Те в Сарагоса с тълпани пристигат.
На горда кула Мохамед издигат,^[47]
езичниците му се поклониха.
В бръз ход пресичат планини, долини,
земя Цертейне; после спряха тихо —
французки знамена далеч откриха.
На Карл ариергарда — смел защитник,
не ще отбегне да приеме битка.

LXIX

На цар Марсили сестриник тогаз
подкарва муле, яхнал с прът в ръка,
на вуйчо си, засмян, мълви така:
„Царю честити, дълго служих аз,
преминах през беди и теглила,
прославих се със битки и дела!
В дар искам пръв да вляза в бой с Роланд,
та с копие да го понижа сам.
И с помощта на Мохамеда, знам,
ще отърва испанската земя
от проходите чак до Дюрестан.“^[48]
И франките пленил, сразил бих Карл!
Да няма през живота ви война!“
Получи ръкавица в тишина. Аой.

LXX

И ръкавицата щом взе, суров:
„Царю честити — викна в порив нов, —
придайте ми към този дар с любов
бойци дванайсет.^[49] Да сразим в позор
дванадесетте пера съм готов!“
Обади се тогава Фалсарон,
на цар Марсили брат и смел барон:
„Да идем двама сестринико мой,
далеч отмина Карл с бойци безброй.
С ариергарда да започнем бой —
на смърт обречен, ще загине той.“ Аой.

LXXI

Цар Корсалис от другата страна —
бербер е той и майстор на злина —
дойде при тях и рече — смел васал:
„Не съм страхливец, идвам с вас без жал!“
По-бърз от кон, в галоп дойде завчас,
пред царя спря Малпримис от Бригант,
провикна се със много силен глас:
„С дружина съм готов за Ронцесвал!
Роланд ще стигна, ще го смажа аз!“

LXXII

Спря Амирафл от Балагет отсреща
с лице юначно и сърце горещо.
Напет е той. На своя кон щом седне,
в доспехи бойни горделив погледне.
Той с храбростта си е навред известен.
Да беше кръстен, би бил рицар честен.
Пристъпи той пред цар Марсили, рече:
„За Ронцесвал и аз готов съм вече!
Роланд сразен ще бъде там от мене,
и Оливер, дванадесетте пера,
и всички франки, щом ги там намеря!
А Карл е стар и даже вдетинен е;

войната си да води, уморен е;
Испания свободна ще е вече!“
Марсили слуша с радост тия речи. Аой.

LXXIII

И алмацур един от Мориане^[50] —
не зная друг такъв подлец в Испания —
пред цар Марсили почна да се хвали:
„При Ронцесвал във битка ръкопашна
ще водя двацет хиляди безстрашни.
Роланд от мен смъртта си там очаква!
Крал Карл смъртта му дълго ще оплаква!“

LXXIV

Там беше и Турджис от Туртелузе:^[51]
известен граф и негов град бе този.
Предрича смърт на Карловите воини.
До другите се врежда с думи бойни
към цар Марсили: „Спете си спокойно!
Не Петър Римски, Мохамед достойно
ни води в боя в оня тесен проход!
Щом в Ронцесвал Роланд настигна в поход,
не ще се той спаси и с двойна броня!
Към Дюрандал аз меча ще насоча,
а моя меч е, вижте — дълъг, точен!
Ще срещнат смърт, щом в боя ги подгоня.
С години за това ще се говори!
Карл стар е — как ще понесе позора!
Не ще го видят вече със корона!“

LXXV

Пристъпи там Ескремиц от Валтерне:
той сарацин е — таз земя владее,
и пред Марсили викна горд безмерно:
„Надменните щом в Ронцесвал намеря;
на граф Роланд главата ще отрежа,

на Оливер — що първи там се врежда;
смърт чака и дванадесетте пера.
Без своите франки Карл ще обеднее
и Франция докрай ще запустее. “

LXXVI

Там беше и езичник Естурган
ведно с Естрамариц — хитрец голям.
И двамата с предателска душа.
Марсили рече: „Хайде, господа!
Натам, към Ронцесвалските врата,
водете храбро моята войска!“
Отвърщат те: „Ще служим все така!
Роланд и Оливер са пред смъртта!
И перовете ще загинат там!
В бой острите ни саби ще летят,
от топла кръв червени ще блестят.
Без франките ще плаче Карл във срам.
Голямата земя ще ви е в дар.
Елате там да видите и сам:
ще ви дадем дори самия Карл. “

LXXVII

Притича Маргариц от град Севиля.
Държи земята той до Казмарине.
За хубостта му любяат го жените:
Лицата им цъфтят, край тях щом мине.
усмивка да прикриват нямат сили.
Езичник пръв е, рицар той открит е.
От другите дори по-силно вика
към царя свой: „Не се плашете никак!
Роланд ще ида първо да убия
и Оливер след него ще затрия!
И перовете също ще подиря!
Меч с дръжка златна имам, вижте вие,
от Примес град прати ми го емира.

Без жал с червена кръв ще го покрива,
посрамени французите ще гинат
на Карла белобради пред очите.
Той с гняв и мъка ще посреща дните.
Ще вземем Франция в една година;
ще победим, ще спим в град Сеинт-Денизе. “[52]
И цар Марсили му се кланя ниско. Аой.

LXXVIII

Чернюбъл от Мунигре приближава.
Косата му се доземи развява.
Рече ли, той би вдигнал за забава
на четири магарета товара.
В страната му и слънце не изгрява,
и жито не растяло, се разправя.
Не пада дъжд, роса не оросява.
Навред се вижда само черен камък.
На дяволите казват — туй страна е.
Чернюбъл рече: „Меча, да се знае,
във Ронцесвал червен ще го обагря.
Роланд героят ако се покаже,
повярвайте ми, ядно ще го смажа.
И Дюрандал ще счупя с меча даже.
Ще запустее Франция без франки!“
Дванадесетте пера от Испания
ето хиляди езичници събраха,
да влязат в битка всички зажадняха.
Доспехи слагат под елхова стряха.

LXXIX

Езичниците са въоръжени
с дебели брони — тройно подплатени;
със сарагоски шлем красив снабдени,
с валенциански копия, с виенски
стоманен меч — и ето ги, поели
под знамена червени, сини, бели.

От кон параден и от муле слезли,
на боен кон в редици яхат леко.
Денят е ясен, свети слънце меко,
доспехите им — ярко бляскат цели.
Тръби звънят красиво в бойна песен.
Французите дочуха тропот бесен.
„Приятелю — в скръб Оливер изрече, —
чуй: сарацини ни преследват вече!“
А пък Роланд: „Щом бог желае — нека!
За краля трябва да държим, за него!
За господаря длъжен е човека
да страда, да търпи и студ, и жега;
и кожата си да заложил всеки.
Дано заслужим с удари чудесни
за нас да пеят само славни песни!
Ний прави сме, неверникът е грешен.
Ще се прославя аз и в боя днешен.“ Аой.

LXXX

Възлезе Оливер на хълм висок.
Надясно вижда през тревясал слог:
Приижда целият погански род.
И викна към Роланд — другаря свой:
„Настъпват сарацините със вой,
в блестящи брони, шлемове безброй.
На франките подготвят скръб и стон.
Туй знаел е подлецът Ганелун!
В ариергарда ни изпрати той!“
„Млък, Оливер! Да те не чуе бог!
Ни гък за него — той е пастрок мой!“

LXXXI

На хълм висок възлезе Оливер.
Испания се виждаше добре
и сарацините — като море.
Блестят с брилянт и злато шлем до шлем,

и щит, и броня, украсени с мед,
и копия, и знамена без ред.
Дружините са пръснати навред,
броеше ги, но бяха те безчет!
Самият той дълбоко бе смутен.
При франките със тичане дойде
и тая вест предаде им сломен.

LXXXII

И каза той: „Неверните видях:
Тъй много са, ний шепа сме пред тях.
Сто хиляди обхождат ни в дъга
със шлем, със щит, а броните блестят,
на дръжки — сиви копия лъщят.
Ще има бой невиджан досега.
Сеньори франки, бог дано е с нас!
Да ги отблъснем — туй е в наша власт!“
А франките: „За бягащите — срам!
До смърт ще бъдем всички верни вам!“ Аой.

LXXXIII

А Оливер: „Неверните са много,
пред тях ний само шепа сме! За бога,
Роланде, друже, затръби със рога!
Ще чуе Карл, назад ще се насочи!“
Роланд в ответ: „Не съм безумен още!
И слава ще загубя, а и почит.
Веднага сеч със Дюрандал ще почна.
До дръжката си мечът кръв ще лочи.
Неверните ще победим, безспорно!
Беязани са те за смърт позорна!“ Аой.

LXXXIV

„Да свирнеш с рога, друже мой, е време,
ще чуе Карл, с войската ще поеме
назад, на помощ ще ни дойде лесно.“

Роланд отвърна: „Туй ще е безчестно!
Ще укорят рода ми зарад мене
и мила Франция ще бъде унижена.
Със Дюрандал да удрям по-добре е,
с добрия меч, до мен що се люлее,
в кръв острието му ще червенеет.
Неверниците са душици дребни,
нападат ни, но тука смърт ги дебне!“

LXXXV

„Надуй си рога, друже мой, Роланд!
Карл в проходите ще го чуе, знам
и ще се върнат франките при нас.“
„Опазил бог — Роланд отвръща пак, —
та жив човек да не разказва как
зарад неверник рог надул съм аз!
Не ще покрия своя род със срам!
Когато вляза в тоя бой голям,
от удари безброй във кръв облян
ще бъде моя остър Дюрандал!
Ще удрят франките добри без жал!
Очаква смърт неверникът презрян!“

LXXXVI

А Оливер: „Кой вас ще укорява?
През планини, долини и дъбрави
настъпват сарацините събрани,
покрили са и хълми, и поляни.
Видях: огромна е войската вража,
а нашата дружина — малка стража!“
Роланд отвръща: „Сили туй ми дава!
Да пази бог — с десницата си здрава
не съм лишавал Франция от слава!
Смърт по-добре, а не от срам да жаля!
Бойци ли сме — ще ни обича краля!“

LXXXVII

Роланд е буен, Оливер — разумен.
И двамата — безстрашни в боя шумен.
На кон ли са, с оръжие нахлуват
сред враговете и до смърт щурмуват.
Добри са — горди в мисли и във думи.
Наблизо сарацени яздят лудо.
И каза Оливер: „Роланде, друже,
те идат — Карл е тъй далеч оттука!
Не свирна с Олифан — да бе чул звука,
не би оставил Карл да ни погубят,
А горе там в Испанските клисури
ариергарда е на поста труден;
не ще се никой утре там събуди.“
Роланд отвръща: „Смут не ща, не струва!
Проклет да бъде, който се страхува!
Ще устоим на тежкия им удар
и в ръкопашен бой ще ги учудим!“

LXXXVIII

Че бои ще има, граф Роланд разбра.
Като разсърден лъв и леопард,
той Оливер и франките събра:
„Спокойно, друже! За ариергард
от всички франки император Карл
сам тези двацет хиляди избра!
Страхливци, знае, няма между тях!
Че за сеньора трябва ний без страх
да претърпим студ, пек, дори беда,
и кръв, и плът да губим! За това
бий с копието, аз със Дюрандал,
добрият меч, що кралят ми е дал!
Умра ли — който би го овладял,
ще каже: «Меч бе той на смел васал!»

LXXXIX

Със своя кон се изкачи наблизо,

на хълм, Турпин — храбрец архиепископ.
Да посъветва франките поиска.
«Барони, Карл туй място отреди ни,
на смърт дължим на краля да отидем
и вярата си ний да не обидим.
Ще има бой, на — вижда се с очите —
приижда сарацинското котило.
Чрез изповед търсете божя милост:
ще ви спася със благослов душите.
Умрете ли, във рая ще вървите,
ще бъдете най-святи мъченици.»
От кон те слизат, долу се простират,
Турпин ги благославя със десница:
заклеват се — безстрашно да умират!

хс

Французите се вдигат на нозете.
От всички грехове са опростени
и от Турпин и бог благословени.
Набързо пак се качват на конете.
И като рицари въоръжени,
за бой в редици те са построени.
Роланд повика Оливер и рече:
«Събрате мой, разсъдили сте верно,
че Ганелун-предател взел е вече
пари и злато, подкупи безмерни.
Дано чрез краля бъдем отмъстени.
Марсили ни е купил отдалече,
но стоката ще има той чрез меча!» Аой.

хси

Роланд на коня бърз, на Велянтиф,
минава през испански теснини.
Оръжието му добре стои.
Смел, копие в ръката си върти,
с връх остър към небесни висоти.

На върха с бяло знаме — отстрани
чак до ръцете му висят ресни.
Напет е той и по лице красив.
След него бойният другар върви.
«Защитник ни е!» — всеки там мълви.
Свирепо той неверните следи,
а своите франки — с нежност във гърди;
и казва им любезно — вожд любим:
«Напред, барони, в боя да вървим!
Неверните до смърт да съкрушим!
Богата плячка днес ще присвоим.
Кой френски крал такава е добил?»
Врагът съвсем се беше приближил. Аой.

хсII

И каза Оливер: «Сърцето ми е свито,
че с рога не засвири ти открито,
а затова и Карл не е наблизо.
Вина той няма, че не знае нищо;
и тези тук нима ще укротите?
И затова — напред срещу вразите!
Барони, нека в бой да ги разнищим!
Заклевам ви, безстрашно да решите
със удар всеки удар да сломите,
със Карловия боен вик в гърдите!»
И франките: «Мунджоие!»^[53] — силно викат.
И който туй би чул из долините,
той рицарската доблест ще почита.
Препускат, боже, гордо и красиво,
пришпорват си конете и политат
готови да заудрят всичко живо.
А и неверните нападат диво.
Една пред друга — срещат се войските.

хсIII

Пръв Аелрот препуска пред войската —

на цар Марсили сестриникът златен,
обиди той крещи към всички франки:
«Коварни френци, почва днес разплата!
Измами ви Роланд, не ще ви брани.
Луд крал е, който тук ви запрати!
Днес без десница кралят ви остава,
а мила Франция — без своята слава!»
Роланд го чува, боже! — с болка ядна.
Пришпори коня, пусна го в атака
към Аерлот и смело го нападна.
Разбива щит, разкъсва броня чак и
троши ребра, гърдите му отваря,
достига и разцепва му гръбнака.
Душата му вѣн с копие запраща.
Извил желязо, мъртвия разклаща,
от коня на земята го събаря.
И шията му се на две сломява.
Но се не сдържва, пак му заговаря:
«Нищоожна твар! Карл не е луд, разбра ли?
Предателите мрази, а не жали!
Герой е той, затуй ни тук остави.
Днес мила Франция не губи слава.
Наш ред е, франки, удряйте ги здраво!
Неверните грешат, а ний сме прави!» Аой.

xciv

Там беше и херцогът Фалсарон,
на царя брат; от оня край барон,
отдето са Датан и Абирон.^[54]
Лъжец от вероломно потекло.
Измериш ли широкото чело —
между очите педя би било.
Разстроен от смъртта на Аелрот,
от гибелта на сестриника свой,
измъкна се навѣн от своя взвод,
към франките завика с грозен вой:
«Днес мила Франция ще претърпи позор!»

Чу Оливер и, гневен, своя кон
със златни шпори смушка. — Фалсарон
той ще срази в борбата от упор!
Разцепил щит и броня като ствол
и копие до знамето забол,
там мъртъв го свали без всеки спор.
Предателят лежеше като сноп.
Над него Оливер извика горд:
«Нищожна твар, гневи се в своя гроб.
Французи, ще спечелим тоя бой!»
С вика на Карл «Мунджоие» — тръгва той.

хсv

Там беше също черят Корсабликс,
роден далеч в берберските земи.
Той разярен към своите креци:
«Във тая битка ще ги победим.
Те малко са, защо да се боим!
И тези тук не струват пет пари.
Не може да помогне Карл дори,
на смърт обречени са до един!»
Но чу архиепископът Турпин.
Противен му е този сарацин.
Натисна шпори с остър златен шип;
неверникът настигнал, той пробви
щита му здрав и бронята разши,
а копието в тялото му вби.
Натисна с дръжка, разлюля го жив,
а мъртъв го свали нетърпелив.
Щом вижда, че подлецът там лежи,
извиква туй, което му тежи:
«Презряна твар, говореше лъжи!
Крал Карл и днес от вас ще ни спаси,
не бяга франк, горд с храбрите предци,
ще обуздаем вашите бойци!
Жив няма да оставим ни един!
Французи, смело бийте ги в гърди!

*Победа взехме първа — бог така реши!»
И с вик «Мунджоие!» — фронта той държи.*

ХСVI

*Джерин срази Малпримис от Бригант.
Не струва му добрият щит пара:
на две разби му възела-кристал,
едната половина — настрана,
и бронята му до месо раздра,
та копие в гърдите завъртя.
Неверникът на пътя се простря.
Душата му отнесе сатана.*

ХСVII

*Събрат Джерер наказва Амирафла.^[55]
Строши му щита, бронята разряза,
заби в стомаха копието цяло;
натиска го в дебелото му тяло,
извива дръжка, мъртъв го поваля.
А Оливер: «За враг такъв — не жая!»*

ХХСVIII

*Херцог Самсун на Алмацура^[56] ниско
разби щита, с цветя и злато писан.
И бронята добра не го стъписа.
Сърце и дроб — и чер, и бял пробива,
убит е той, да плаче който иска.
Мълви Турпин: «Тоз удар си го бива!»*

ХСIX

*Там и Ансеис с коня си препуска.
Турджис от Туртелузе той раздруса.
Разби щита под златната му букла
и двойната му броня, тъй прочута;
и тялото му с копие промуши.*

Към дръжката омраза той притури,
безжизнен на полето го катури.
Роланд мълви: «Добър, геройски удар!»

с

И Анджелер, гасконец от Бурдел,^[57]
пришпорва кон, юздата пуска смело,
пресреща там Ескремиц от Валтерне.
На шията му щита виснал перна,
на бронята качулката разплете
и копие пред ключиците, двете,
аби в гръдта; праметна го той леко
и каза му: «Загубен си навеки!» Аой.

сі

Отун тогава Естурган превари
и щита му да разнебити, свари.
Разкъса плочките в червено, в бяло,
разплете му и ризницата цяла.
Доброто остро копие прокара
през тялото; от коня го събаря
и казва му: «Часът за теб удари!»

сіі

А Беранджер видя Естрамариц.
Чак броня сряза след разкъсан щит.
И в тялото му копие заби,
сред триста сарадини го уби.
От перовете бе така затрит
десетият. Чернубъл там е жив
и друг — дванайсти — графът Маргариц.

сііі

А Маргариц бе силен, бърз и лек
и рицар храбър, и красив човек.

Пришпорва той и удря Оливер:
под буклата щитът е цял сломен;
но настрана от бога отклонен
бе ударът — не беше той ранен,
дървото се счупи — не бе свален.
И Маргариц отмина, без да спре,
с тръба тръби — бойци да събере.

civ

Не зная битка страшна като тази.
Но граф Роланд не мисли да се пази
и удря с копие, дордето дръжка трае:
след двацет удара строшена тя е.
И Дюрандал — меч славен, гол показа.
Пришпори и Чернубъл той наказва.
Проби му шлема, цял в рубин; запрати
в тревата къс от кожата с косата.
Лицето му по дължина разряза,
и плетката на бронята му бяла,
и тялото му цяло до чатала.
И през седлото му, обшито в злато,
достига коня — реже го дълбоко,
гърба разсича, без да спре на кокал,
събаря всичко в гъстата ливада.
И викна му: «На куче, тъй се пада!
И Мохамед без помощ ви остави!
Подлец с победа няма да се слави!»

cv

На кон в полето язди граф Роланд.
Добре напада с меча Дюрандал.
Сече той сарацините без жал.
И труп над труп събаряше така,
та локви кръв се сбираха в река.
Ръце и броня — в кърви беше цял,
до плещи конят бе почервенял.

*И Оливер не изостава там,
и перовете — не допускат срам,
и франките — секат в тоз бой голям.
Езичниците мрат, загубват свят.
Мълви Турпин: «Барони, бог е с нас!»
«Мунджоие!» — закрещя със силен глас. Аой.*

CVI

*И Оливер препуска и налита.
Щом копието счупва, дръжка стиска,
Малун — неверник да удари иска.
Разби му златен, цял изписан, щита,
от удара излитват му очите.
Чак мозъкът му до нозе изтича.
Събори го в купа с безброй убити.
Турджис и Естургуц след туй затрива.
Но дръжката на късове разбива.
«Събрате, що? — Роланд го там настига. —
При бой такъв тоягата не стига!
Желязо и стомана вършат всичко!
По-бързо меча Алтеклере взимай,
кристална топка, златна дръжка има.»
«Да го изтегля времето не стигна —
отвърна Оливер, — че удрях, без да мигна.» Аой*

CVII

*Изтегли меча Оливер тогава —
за който беше му Роланд подсказал.
Замахна като рицар в своята слава.
Джустин от Вал Ферее забеляза —
разцепи му главата по средата,
през медната му броня цял го срязва,
а и седлото в бисери и злато.
Разсече и на коня му гръбнака.
Събори всичко мъртво в треволяка.
Роланд му рече: «Виждам кой си, брате!*

За тая сила Карл ни уважава!»
Отвред «Мунджоие!» — силно зазвучава. Аой.

CVIII

Лети Джерин на коня си Сорел,
Джерер побратимът — на Пасецерф.
Отпускат поводи, пришпорват те
и двамата нападат Тимоцел,
и щит, и броня взели за прицел.
В плътта строшиха копия на две.
Захвърлят го по гръб в едно дере.
Не чух да казват и не знам добре
от двамата по-бързият кой бе.^[58]
Тогавя Анджелер от град Бурделе^[59]
уби Еспуерес — син на Бурел.
А пък Турпин уби им Сиглорел,
магьосникът, що в ада влизал смел,
Юпитер^[60] там с магия го завел.
Турпин мълви: «Към нас бе провинен!»
А пък Роланд: «Сразен е звярът чер!
Чудесен удар, братко Оливер!»

СIX

А битката все по-гореща става.
От две страни сражават се безстрашно.
Един настъпва, друг се защитава.
И колко дръжки кървави строшават,
предават герба, флаговете прашни!
И франки млади гинат при атака!
Не ще да видят пак жена, ни майка,
ни тези, що ги в проходите чакат! Аой.
И Карл за тях и плаче, и се вайка.
Напразно! — Помощ никой им не даде!
Голяма драма Ганелун създаде,
когато в Сарагоса ги продаде.
Но в Екс затуй той без живот остана:

осъден бе по-късно за измяна,^[61]
с роднини трийсет, както подобава —
да го спасят, те искаха тогава. Аой.

сх

А битката ужасна бе и тежка.
Роланд и Оливер секат без грешка.
Дванайсет пера точно в бой се целят.
Турпин хиляда пъти удря смело,
сечеха франки с удари безмерни!
Загинаха там хиляди неверни.
Побегнат ли — тогава са спасени,
а иначе — умираха сразени.
И най-добрите франки гинат вече,
с бащи, с роднини няма да се срещнат,
ни с Карл Велики, който бе далече.
И Франция потъна в облак черен:
със гръм и вятър буря се понесе,
и дъжд, и град изсипа се безмерен.
Секат безспирно мълнии небесни,
наистина земята се разтресе.
От Сеинт-Мичел — Защитника, до Сеинц,^[62]
от Безанцун до Гитсанд на морето
дом без стена непукната не срещаш.
По пладне мрак припадна от небето,
ни лъч — освен щом гръм зацепи тежко,
и всички в ужас надалече гледат,
и всички казват: «За смъртта — победа,
дошъл е краят на света човешки!»^[63]
Че скръб бе туй, не знаеха те негли:
скръб тежка за Роланд, че смърт не ще избегне!

схi

Сърцато бият франките, не спират.
Неверните по хиляди умират.
Две хиляди от сто не се спасиха.

Мълви Турпин: «При нас са храбреците!
Еднички те на бой без страх отиват!
В „Деяния на франките“^[64] разкриха,
че само Карл с васали е такива!»
В полето крачат те и своите близки викат,
тъжат дълбоко за роднини мили.
От мъка и от обич — сълзи бликат.
С безброй бойци напада ги Марсили. Аой.

схп

Пристига цар Марсили през полето.
Войска голяма е събрал и ето:
на двацет полка тя е разделена.
И шлемовете с бисер украсени,
и щитове, и медни брони — светят.
Тръби безбройни свирят настъпление,
голяма врява блика под небето.
Роланд извика: «Братко Оливере,
смъртта ни иска Ганелун проклети!
Предателство това е — няма грешка.
Ще отмъсти, щом Карл ни тук намери.
Ще имаме жестока битка, тежка.
Не е видял човек такава среща.
Ще удрям с меча Дюрандал горещо,
а вие, друже, с меча Алтеклере.
Веднъж ли с тях се бихме в бой чудесен!
За тях не ще остане лоша песен!» Аой.

схш

Марсили вижда своите избити,
накарва да засвирят със тръбите
и после с цялата войска налита.
Отпред препуска сарацин — Абисме,
най-вероломен в своя полк безчислен.
С пороци пълен, с вероломства скрити.
В сина не вярва на света Мария.

А в боя чер като катран се вие
и предпочита подлост и убийства
пред златото на цялата Галиция.
С усмивка на лице не го е виждал никой.
Но упорит е той — затуй най-мил е
на царя си — коварния Марсили.
Бойци под дракона му се стълпиха.
Отец Турпин такива не обича,
да го пречука, бързо той се врича.
И сам на себе си продумва тихо:
«Тоз сарацин изглежда еретик е.
И най-добре е в гроб да го натикам:
подлец и подлост не обичам никак!» Аой.

СХІV

Епископът се хвърля в бой тогава.
Той язди кон отнет от крал Гросайле,
когото нявга бе убил във Дания.
А този кон — бегач при състезания,
бе тънконог и със копита яки,
с бедро бе късо и широка задница,
с предълъг хълбок и висок в гръбнака,
със жълта грива и опашка бяла;
бе късоух и със глава кафява,
кой може с него в бяг да се сравнява?
Отец Турпин пришпори коня жадно.
Не ще се спре, Абисме той нападна
и щита му безжалостно удари,
а той бе с аметисти и топази,
с естерминали и рубини разни.
Във Вал Метас от демон бил създаден,
емир Галафес дал му го в награда.
На нищо стана щитът легендарен,
пробит бе и Абисме сам пострада:
Турпин през него копие прокара —
на голата земя той мъртъв пада.
Французите: «Това е храброст! Ясно:

в отца жезълът е в безопасност!»

СХV

*Французите видяха: идат пак —
отвред полята са покрити с враг.
Те викат често Оливер, Роланд
и перовете — да вървят пред тях.
Отец Турпин им казва час по час:
«Сеньори, хайде — удрайте без страх,
не бягайте, та никои смел юнак
обидна песен да не пей за вас.
Да паднем в бой е по-добре сега.
На мъките ни обещан е край.
Не ще живеем ние дълго май,
но аз ви обещавам, че тогаз
ще ви отвори бог светия рай.
С невинните ще седне^[65] всеки там.»
Зарадваха се — ни един не знам
да не крещи «Мунджоие» с мощен глас. Аой.*

СХVI

*Дошъл бе Климборинс от Сарагоса,
не бе от род, ала владее доста —
над половина град! И с Ганелун са
в съюз от както клетва бе положил.
В устата беше той целунал госта
и шлема си с рубин му бе предложил.
Голямата земя да смаже можел!
Щял да отнеме кралската корона! —
Така се хвали, яхнал върху коня,
наречен Барбамусче — бързогонец:
по-бърз от ластовица и сокол е.
Юзда отпусна, силно го пришпори,
за да удари Анджелер Гасконски.
Заби му копие през щит и броня,
натисна силно, тялото прободе*

и мъртъв на полето го събори.
Провикна се: «Без бой със тях не може!
Удрете здраво, път да си отворим!»
А франките: «Герой загина, боже!» Аой.

СХVII

В скръб граф Роланд повика Оливер.
«Сеньоре, друже, падна Анджелер!
По-храбър рицар нямаше за мен!»
А Оливер: «Ще бъде отмъстен!»
Със златни шпори смушкал кон, далеч
лети, и с Алтеклере — кървав меч,
езичника удари разярен.
Разклати меча — мъртъв бе свален.
Душата му за ада дявол взе.
Уби след туй херцога Алфаюен.
Главата на Ескабаби отне.
Араби седем смъкна от коне,
за битка те негодни са поне.
Роланд си рече: «Той е разгневен.
Достоен е във боя като мен!
Обича Карл такъв боец-храбрец!
И силно викна: „Рицари, на сеч!“ Аой.

СХVIII

Езичник Валдабрун се натъжи.
За рицар той Марсили посветил.
Четиристотин кораба държи,
та на моряците е той любим.
С предателство превзел Ерусалим
и храма Соломонов осквернил,
че патриарха вътре той убил.^[66]
И клетвата на Ганелуна бил
с подарък — меч и злато, подкрепил.
На коня бърз, на Грамимунд седи —
що от сокол по-устремно лети.

Той остро го пришпори с боен вик.
Херцог Самсун нападна той след миг,
разкъса бронята, зад щит пробит,
и в тялото му острието вби.
Тъй от седлото мъртъв го свали.
„Езичници, ще победим, нали!“
А франките: „Как, боже, ни боли!“ Аой.

схix

Когато граф Роланд видя това,
узнайте: мъка, гняв го облада,
пришпори коня, литна през глава.
Държи по-скъп от злато Дюрандал
и удря Валдабрун по шлема — цял
със бисери и злато обкован.
Глава и броня, тялото без жал,
та и седлото златошито чак
разцепи той; и конския гръбнак!
И двамата уби с един замах.
Неверните крещат: „Срази ни пак!“
„Омразни сте ми! — викна им Роланд. —
Високомерни сте и пълни с грях!“

схх

От Африка дошъл — арап един
бе Малкиант, на цар Малкюда син;
с доспехи златни и със златен щит
пред всички той на слънцето блести.
На кон наречен Салт Пердют^[67] лети:
по бяг пред всички пръв е може би.
Удари щита на Ансеис, в миг,
червената и синя част изби,
на ризницата края му разши,
желязо и дърво в месата вби.
Така убит бе тоя граф любим.
И франките: „Бароне, тъй скърбим!“

СХХІ

Турпин — архиепископът бе там.
 Не зная друг духовник, който сам
 е вършил толкоз подвизи! Той с яд
 извика: „Бог да те накаже, гад,
 уби човек, за който страдам аз!“
 Напред засили своя кон тогаз.
 Проби щита толедски след това,
 простря го на зелената трева.

СХІІ

Бе там синът на Капуел, Грандониес,
 баща му беше цар на Кападокия^[68],
 той яздеше на коня си Мармори —
 по-бърз от всяка птица, вихрогонец.
 Юзда отпусна, мушна го със шпори.
 Удари той Джерин и щита му разпори,
 та от врата му срути се съборен.
 И бронята му след това разтвори,
 и синьо знаме в тялото забодде,
 катурна го върху скала висока.
 Уби Джерер — побратима му боен,
 и Беранджер, и Гюн от Сеинт Антоние.
 След туй срази херцога Аустори,
 владял Валенце и Анверс на Рона.
 Неверните не сдържат си възторга.
 Французите: „Ах, чуй ни, боже, стона!“

СХІІІ

Издигнал меч окървавен в ръката,
 Роланд разбра, че идваше бедата.
 От скръб сърцето му заплака даже,
 И викна силно: „Бог да те накаже!
 Уби човек достоен за отплата!“
 Подкара коня с бързина голяма.

Какво ще стане? Срећнаха се двама!

СХХІV

*Грандониес бе юначен, храбър враг
и силен в битка, не подгъва крак.
На своя път с Роланд се срещна там.
Не бе го виждал, но позна го пак
по гордото лице и красота,
по стойката единствена в света.
Изплаши се, макар че туй бе грях,
и да побегне не можса от страх.
Тъй силно го удари граф Роланд,
че бе разцепен шлема му без жал.
Разсече му и зъби, и уста,
туловище и броня от метал,
седлото златно — в сребърна резба
и в конски гръб дълбоко задълба.
И двамата уби с един замах:
испанците изплакаха в печал.
Французите: „Добър е той в борба!“*

СХХV

*Бе страшна тая битка и неспирна,
с яд удрят франките в полето ширно,
ръце пресичат, хълбоци, гърбини,
доспехи режат и меса — без милост.
В трева зелена кръв тече обилно.
Неверните крещят: „Не ще изтраем ние!
Земя Голяма, как да те затрием?
Ах, твои са най-храбрите дружини!“
„Марсили — викат всички сарацини, —
ела, царю, по-бързо помогни ни!“*

СХХVІ

*Бе тая битка страшна и пламтяща.
Французи удрят с копия блестящи,*

Навред край тях се вижда кръв проляна;
едни — убити, други — в тежки рани,
по гръб и по лице, на куп лежаха.
Езичниците там не издържаха
и щат не щат побягнаха в уплаха.
А франките след тях безспир летяха.

СХХVII

Роланд повика Оливер храбреца:
„Сеньоре, друже, съгласи се с мене,
отличен рицар е Турпин отца
и по-добър тук няма под небето!
Със копието служи си добре той.“
„Да му помогнем!“ — Оливер отсече.
И франките отново почват сеч и
в жестока битка удрят, полетели.
За християните бе тежко вече.
Роланд и Оливер не сте видели
как удрят и секат със двата меча!
Турпин как мушка с копието смело!
Безброй лежат, без дъх от тях сразени.
Четирихилядна тълпа посекли —
тъй летописците с перо изрекли.
Отбиха четири атаки те без грешка,
но петата за тях бе много тежка.
Че всички франки бяха покосени,
освен шейсет, от бога там спасени.
Ще паднат те, но скъпо заплатени! Аой.

СХХVIII

Видя Роланд загиналите франки,
повика Оливер и в скръб подхвана:
„За бога, друже скъп, какво ще стане?
Убити тук лежат герои славни!
Ах, дивна, мила Франция пропада!
Без тез барони пуста тя остава!

Ах, кралю скъп, защо ни тук забрави?
Брат Оливер, какво да сторим двама?
Как можем вест на Карла да изпратим?“
Отвърна Оливер: „Не зная, брате!
Да паднем по-добре, да се не сраим!“ Аой.

СХХІХ

А пък Роланд: „Ще затръбя със рога,
ще чуе Карл на път през оня проход.
Кълна ти се, ще се завърнат скоро.“
А Оливер: „Туй срам ще е позорен
и укор за рода, за твоите хора,
и тоя срам живота им ще трови.
Не искаше, когато ти говорех.
Не те съветвам туй сега да сториш.
Че знам, сега не смелост те подсторва,
и двете ти ръце са в кръв догоре.“
„Добре се бих!“ — Роланд му отговори. Аой.

СХХХ

И пак Роланд: „Тук храброст не помага.
Ще затръбя да чуе Карл веднага!“
А Оливер: „Туй смелост не налага.
Помолих, друже, не жела тогава.
Да бе тук Карл, не щеше да остави
бойците си — те слава заслужават!“
„В брадата си кълна се — той добави —
да видех пак сестра си мила — Алде,
не ще лежиш ти в нейните обятия.“ в Аой.

СХХХІ

„Защо си ми сърдит?“ — Роланд запитва.
А Оливер: „Събрате мой, сгреши ти!
Разумна смелост с лудост размени ти!
Не с мярка^[69] ти реши, с надменност скрита.
Да гинем ний — ти беше лекомислен!

Срази ни тук, без Карл врагът безчислен.
Да бе тръбил, не би загинал никой.
С Карл в тази битка бихме победили,
а мъртъв или в плен би бил Марсили!
В зъл час, Роланде, храбростта повика!
Не ще сме в помощ ний на Карл Велики.
Друг като теб той нивга не ще има.
В позор ще гине Франция любима.
Днес вярната ни дружба си отива,
тежи раздялата ни — рана жива.“

СХХХІІ

Архиепископът дочу им спора.
Със златни шпори коня си пришпори.
Дойде при тях и с укор заговори:
„Сире, Роланд и Оливер, бароне,
за бога, моля, спрете си раздора.
Тръбене с рог да ни спаси не може,
но затръбете — пак е нужно, боже.
Ще отмъсти за нас крал Карл, щом дойде.
Испанците не ще се върнат горди.
Французите ще слязат тук от кон и
ще ни намерят мъртви в наште брони.
В ковчези ще ни вдигнат те в обоза,
ще ни оплачат гордо наште хора,
край църкви в гроб достоен ще ни сложат.
Свиня и пес, и вълк не ще ни гложат.“
Роланд отвърна: „Прав сте! Тъй ще сторя!“ Аой.

СХХХІІІ

Роланд поставя рога си до устни,
захапва го, надува го, покрусен.
Високи планини, звукът далеч пътува,
на трийсет левги екът му се чува.
И Карл го чу с войската и се чуди.
И каза: „Бой при нашите бушува!“

А Ганелун, напротив, захитрува:
„При друг това нарекъл бих заблуда.“

СХХХІV

С голяма скръб Роланд в тъжовен стан
наду печално своя олифан.
Разпуква слепоочия кръвта
и ясна кръв избликва на уста.
Гласът далеч лети, звучи със жар.
През прохода, минаващ, чу го Карл.
И Нейм го чу, и всички франки там.
И каза Карл: „Чух рога на Роланд!
Не би тръбил, ако не е в беда.“
А Ганелун: „Не е в беда — аз знам!
Стар вече сте, с прошарена глава.
Не сте дете — а пък какви слова!
Че на Роланд ний знаем гордостта.
И чудно е как бог търпи това:
той Ноплес взе^[70] без заповед от вас.
Неверните излезли във тогаз
и били се. Да няма там следа
от кръв — полето той залял с вода...
След заек с рог тръби до вечерта.
Днес с перовете прави си шега.
Та с него кой би влязъл в бой сега?
Защо се спряхте? Тръгвайте тоз час!
Голямата Земя е тъй далеч пред нас.“

СХХХV

Тръби Роланд с уста окървавена
и слепоочията му се пукат вече.
Тръби с душа от скръб опечалена
и чуха — Карл и франките далече.
„Безспирно рога — каза Карл — отеква!“
Отвърща Нейм: „В беда ни той упреква.
Че има бой, напълно съм уверен.“

*Предал ги е тоз, който туй отрече.
С оръжие и боен вик тръгнете
и своите знатни хора подкрепете!
Роланд тръби в неволя — чухте вече!“*

СХХХVI

*Карл нареди и затръбиха воини.
И франките доспехи грабват бойни:
в позлата меч, и шлем, и здрава броня.
И щит красив, и копия от осен;
един ли флаг — червен, бял, син — те носят?
На бойните коне летят барони.
През проходите силно ги пришпорват.
Един на друг тревожно заговорват:
„Ако заварим граф Роланд жив, боже,
ще нанесем със него удар мощен!“
Напразни думи! Те далеч са още.*

СХХХVII

*Денят и вечерта са прояснени.
Доспехите им в слънце са огрени.
И шлем, и броня блясък ронят вредом,
с рисунки на цветя са щитовете,
а копията — с дръжки позлатени.
Препуска Карл Велики — разгневен е,
и франките — от скръб и яд обзети.
Горчиво днеска плаче им сърцето,
че за Роланд от страх са притеснени.
Да хванат Ганелун крал Карл нарежда,
готвачите за стража му отрежда.
На главния готвач — Бесгун, той рече:
„Предател е, та здраво го пазете!
Рода ми той предал е, запомнете!“
Бесгун прие го между сто момчета,
добри и лоши — силни във ръцете.
Брадата му те скубят, без да трепнат,*

по четири пестника му залепват,
с тояга здраво го налага всеки,
с верига го развеждат като мечка.
За срам на кон товарен те го метват
и бдят — на Карл ще го предават сетне.

СXXXVIII

Високи върхове — в мъгли забити. Аой.
Дълбоки долини — пенливи са реките.
Отпред, отзад без ред тръбят тръбите,
отвърщат те на рога зад горите.
Как разгневен препуска Карл Велики
и франките са бледни, ядовити.
Те плачат в скръб, не се усмихва никой.
Дано запази бог Роланд в бедите,
жив в оня страшен бой да го открият,
та враговете заедно да бият.
Не ще помогне никаква молитва,
тъй късно е — надеждата отлитва. Аой.

СXXXIX

Изпълнен с гняв, препуска кралят Карл,
разстлал над броня бялата брада.^[71]
Пришпорват там бароните в езда.
И всеки се оплаква от това,
че не е в боя с капитан Роланд
срещу испанската неверна сган.
Измъчен е, душа държи едвам.
Шейсет барони само с него там!
Друг никой крал тъй смели няма в бран! Аой.

СXL

Роланд оглежда склона, долините,
французи толкоз вижда там набити,
оплаква ги достойно като рицар:
„Барони, бог към вас да има милост!

За рая да ви отреди душите,
там в цветните градини да вървите,
че по-добри васали няма никои.
Вий дадохте, при служба без почивка,
на Карл земи безбройни в придобивка!
Той за беда отхрани ви, горкият!
О, Францияо, земя си много мила,
опустоши те днес жестока сприя!
Умирате за мен, французи, вие,
смъртта от вас не мога да отбия!
Да ви спаси бог — той не лъже никак.
До тебе Оливер, да ме открият!
Умрял бих в скръб, ако не ме убият.
Събрате, сире, боят пак ни вика!“

СХLІ

Към битката се върна граф Роланд
и храбро пак заудря с Дюрандал.
Фалдрун от Пуи той уби без жал
и двайсет и четирма други знам.
Не, няма друг за мъст тъй зажаднял!
Като елен пред кучета — така
неверниците пред Роланд са в бяг.
Турпин мълви: „Чудесен сте сега!
За всеки рицар нужно е това —
от кон да бие с копие в ръка.
Свиреп и силен да е в бой голям,
че инак пет пари не струва сам:
калугер в манастир да иде, ням,
за всички прошка да измолва там.“
Удрете ги!» — Роланд извика пак.
Французите се хвърлиха без страх,
но гинеха пред тоя силен враг.

СХLІІ

Щом пленници не взима вражи род —

безстрашно браниш своя скъп живот.
И франките се хвърлят с лъвски скок.
Марсили срещу тях е смел барон,
пришпорва лудо своя кон Гайнюн,
настига, удря с копие Бевон,
владетелят на Белне^[72] и Дижон.
След щита бронята пробви му той,
та падна мъртъв смелият герой.
Уби Ивори и след туй Ивон,
и с тях ведно Джерард от Русилиун?
Но граф Роланд наблизко бе и строг
извика му: «Да те накаже бог!
Другарите ми ти уби, жесток!
Но ти ще ми платиш в най-кратък срок!
Не знаеш името на меча мой!»
Отсече му със удар на барон
песника десен за добър урок,
на син му — Джурфалеу русокос,
отне главата със замах висок.
«На Карла отмъсти! — пицят във рой
неверните към Мохамеда свой. —
Че християни пратил е — порой,
умират те, но не напускат бой!»
«Да бягаме!» — крещи изплашен воин.
Сто хиляди са в бяг под мрачен свод.
Не ще възпреш неверния им род! Аой.

СХLIII

Какво помага, че Марсили бяга?
Бой Марганицес, чичо му, затяга:
На Картаген той беше господарят.
И черна Етиопия — прастара,
с прокълната широконоса раса,
с уши широки — нему е подвластна.
Петдесетина хиляди застават
зад него дръзки и налитат бясно,
невернически боен вик надават.

Роланд извика: «Тук, това е ясно,
ще паднем мъченически, безгласно!
Позор — ако не водим бой до края!
Барони, с меча лъскав бийте — хайде,
защита на живота в боя дайте —
срам мила Франция да не сломява!
Ще дойде императорът — тогава,
щом над врага урока ни узнае:
за наш един — петнайсет техни, смаян,
ще ни благослови за вечна слава!» Аой.

CXLIV

Щом граф Роланд проклетата тълпа
по-черна от мастило вижда сам
с едничко бяло — зъбите в уста.
«Не можем устоя — извика, — знам:
че ще загинем! Удряйте завчас,
французи, братя, ето почвам аз!»
И Оливер: «Забавиш ли се — срам!»
Французите се спуснаха натам.

CXLV

Неверните ги виждат, че редяат,
с надежда почват те да се гордеят:
«Крал Карл загубва тая битка сетня!»
На коня риж се Марганицес метна.
Пришпори го със шпори позлатени:
и Оливер той точно в гръб умери.
Блестящата му броня бе строшена,
а копието чак отпред излезе.
«Получихте вий силен удар — рече, —
за мъки ви остави Карл далеко;
макар че и на нас не ни е леко,
аз отмъстих чрез вас за всички вече!»

CXLVI

Ударен зле е — Оливер разбира,
но Алтеклере — лъскав меч, той стиска,
на Марганицес шлема позлатен съзира,
кристали и цветя разпръсва ниско,
главата му разцепва до зъбите,
събаря го от коня му — убит е:
«Бъди проклет, езичнико! — извика.
Да, Карл ни губи тука; но ти нивга
там в своето царство няма да отидеш,
да се похвалиш гордо пред жените,
че нещо ценно си ми взел и нито,
че сторил си щета на Карл Велики!»
Роланд след туй на помощ той повика. Аой.

CXLVII

Разбира Оливер — на смърт ранен е.
Не ще постигне пълно отмъщение.
В тълпата гъста той зачупи нещо
и щитове, и копия — сече горещо
крака, пестници, гърбове и плещи.
И който би го зърнал как сечеше,
как труп след труп събаряше в полето,
ще помни вечно, че той рицар беше.
И Карловия боен възглас ето:
«Мунджоие!» — викна той за път последен.
Другаря си Роланд помоли бледен:
«Съbrate мил, елате тук до мене.
Горко ни! — Днес ще бъдем разделени.»

CXLVIII

Роланд съгледа Оливер, че гине:
лицето му — безцветно, бледо-синьо,
а тялото му светла кръв облива,
съсирена чак доземи отива.
«Какво да правя, боже, не разбирам!
Без полза беше храбър, брате мили,

друг като теб безстрашен не намирам!
Ах, мила Францийо, без рицари такива
оставаш унижена и загиваш!
И кралят Карл загубва днес закрила!»
Припада той на коня си без сила.

CXLIX

На кон Роланд припадна, стиснал меч.
И Оливер на смърт е там сразен.
Загуби кръв, та с поглед е стъмнен.
Не вижда той добре във тая сеч,
не различава вече жив човек.
Към бойния другар е устремен —
удари го по шлема украсен,
разцепи шлема до носа отпред,
главата не засегна. Стреснат, блед,
изгледа го Роланд от скръб обзет,
и с обич го запита: «Друже клет,
нарочно ли се спусна ти към мен?
Обичам те, туй знаеш ти поне!
Не можеш да ме предизвикаш, не!»
А Оливер: «Дочувам скъпа реч,
ала не виждам твоето лице.
Бог с теб! Желая прошка от сърце.»
Отвърна му Роланд: «Не съм ранен,
от бога и от мен бъди простен.»
Един към друг се наклоняват те,
раздяла в обич — мъката расте.

CL

Смъртта е близо, Оливер разбира.
Очите му тъмнеят и се свиват,
загубва слух и всичко мрак покрива.
Той слиза, на земята се простира.
И на високо изповед горчива
започва, заключени ръце издигнал.

Той моли бога в рая да го викне,
крал Карл до мила Франция да стигне,
Роланд над всички други да обича.
Но шлемът пада, Оливер умира
и към земята тялото се свлича,
сърцето му навеки вече спира.
Роланд над него в сълзи се облива,
не сте видели мъка по-горчива.

СЛ I

Видя Роланд, че вече не е жив
другарят му и по лице лежи,
и каза му така — да се прости:
«Напразно беше храбър, друже мил,
живяхме братски дълги, дълги дни,
един към друг ний бяхме тъй добри.
Защо живея, щом си мъртъв ти!»
Това издума и припадна в миг
на своя кон по име Велянтиф.
На златни стремена опрен седи;
не пада от седлото с тъжен лик.

СЛ II

Едва Роланд се върна към живота,
след тежкия припадък върху коня,
беда голяма той видя отново:
французите лежеха мъртви в рова.
Турпин и Гуалтер от Ум са там все още!
Бе слязъл Гуалтер от чукари голи,
неверните изтребваше достойно.
Избити бяха неговите воини.
В долчинката побягна той неволно
и на Роланд за помощ се замоли:
«Ах, ти юнако, графе благороден,
щом ти си тук, да се боя не мога.
Аз, Гуалтер — внук на храбрия стар Дроюн,

превзех Маелгут по волята на бога.
Любимец бях ти между твоите хора.
Със щит пробит, с разнищената броня,
без копие и с раната дълбока,
умирам аз, но отмъстих жестоко!»
Щом граф Роланд го чу, пришпори коня,
да му помогне — тръгна да го гони. Аой.

CLIII

Роланд скърби, Роланд е разгневен.
В тълпата гъста удря разярен.
Испанци двацет сваля с остър меч,
шестима — Гуалтер, а отца — пет.
Неверните крещат: «Коварна сеч!
Пазете ги, не ще избягат те!
Изменник — който не напада смел,
страхливец — който пусне ги далеч!»
Налитат с бойни викове, без ред.
Нападат ги, обсаждат ги отвред. Аой.

CLIV

Роланд е благороден воин зад щита
и Гуалтер от Ум е много славен рицар,
отец Турпин — мъж смел във бой изпитан.
Един от друг не се разделят никак.
В тълпата те неверниците бият.
Из тях хиляда от конете слизат,
четирсет хиляди са на коне.
Не смеят да пристъпят по-наблизо.
Те хвърлят къси копия и пики
и отдалеч стрели им запокитват.
От ударите Гуалтер пръв залита,
а на Турпин от Реймс пробиха щита;
строшиха шлема — черепа откриха,
и ризницата му разполовиха.
От пики четири ранен се свива,

че коня му под него те убиха.
Печален край — отец Турпин загива! Аой.

CLV

Турпин от Реймс бе паднал на поляна,
от тия пики четири цял в рани,
но храбър той е и отново стана,
видя Роланд — до него смел изправен,
и рече той: «Ръката ми е здрава!
Дорде е жив, боец не се предава!»
С Алмац — меч от бляскава стомана
хиляда бойни удари запрати.
Карл казал после: «Никого не жалел,
четиристотин бяха на земята,
пронизани от него или в рани,
на други бе отрязана главата.»
Тъй в летописа е. И тъй разказва
барон Джиллие от Лан — обител свята,
присъствал сам, видял го е — така е.
Да не разправя, който го не знае.

CLVI

Безстрашно граф Роланд се бори там,
но тялото му — цяло в пот и плам.
В главата — болки, а и шум голям.
Надул бе рога — жили пукнал чак.
Дали ще дойде Карл? Взе рога пак.
Надува го — а той тръби едвам.
Заслуша Карл и спря се: «Господа —
продума той, — настига ни беда!
Умира моя сестриник Роланд.
Напуска ни — по рога му разбрах.
Ще стигнем ли? Препускайте към тях!
Тръбете със тръбите — до една!»
Шестдесет хиляди надигат глас.
Отекват дол след дол и стръмнина.

*Неверниците, в ужас, в тоя час
зашепнаха: «Карл идва срещу нас!»*

CLVII

*«Пристига Карл! — неверните крещяха. — Аой.
С тръби тръбят проклетите му франки.
Щом Карл се връща, туй е зла заплаха.
Роланд щом жив е — жива е войната!
Загубваме земята си испанска!»
Четиристотин смели се събраха
със шлемове и почнаха обсада.
Без отдих, с ярост, на Роланд нападат.
Не беше лесно в този бой за графа.*

CLVIII

*Щом ги видя, че идат — ядовит
Роланд по-буен стана, страховит.
Не ще се предаде докле е жив!
Той смушква коня с име Велянтиф
със златни шпори — литва мълчалив:
Ведно с архиепископа Турпин
в навалицата свалят не един.
Неверните шептят: «Да си вървим!
Че франките тръбят! На кон лети
могъщият крал Карл — да отмъсти!»*

CLIX

*Не е обичал никога страхливец
Роланд, ни зъл човек, ни горделивец,
ни лошия войник, макар и рицар.
Архиепископа Турпин повика:
«Пешак сте, сире, кон аз още имам,
от обич тук до вас сега ще мина,
добро и зло да срещнем ний двамина.
Пред жив човек не ще се аз стъписам.
Ще устоим пред не един езичник,*

*че бие мечът Дюрандал отлично!»
А пък Турпин: «Срам, който падне ничком!
Пристига Карл, ще отмъсти за всички!»*

CLX

*Неверните крещат: «За скръб родени — мрем
и днес за нас е най-нещастен ден —
водачи, перове ни той отне!
И Карл се връща тука разярен,
звучат тръбите ясни отдалеч,
викът „Мунджоие“ идва с гръм и ек.
И граф Роланд е толкоз храбър, смел —
не ще го победи тук жив човек!
Да бягаме от бойното поле!»
Те хвърлят му стрели, с пера, без ред.
И с копия и пики мерят те.
След щита му пробит и нащърбен,
те бронята му скъсват, но спасен
е в боя той, съвсем не е ранен.
Но с трийсет рани конят му сразен
под него падна мъртъв, изтощен.
Побягнаха неверните отвед,
без кон, но прав Роланд ги гледа блед.*

CLXI

*Вразите бягат злобни, разгневени.
Те бързат към Испания, смутени.
Роланд не може да ги гони с меча,
че конят Велянтиф убит лежеше,
та, ще не ще, ще ходи вече пеши.
На помощ към Турпин се той затече.
Свали от шлема ремъка му спешно
и леката му ризница съблече;
разкъса му и бялото елече,
запуши раните му с кръв облени.
До своята гръд с ръце го вдигна леко*

*и го положи на тревата мека.
И на Турпин помоли се смирено:
«Ах, отче, лик с молба пред вас навеждам
другарите, що с нас се биха честно,
не бива да оставим — мъртви те са.
Ще ги потърся, щом узная где са,
един след друг пред вас ще ги нареждам.»
«Бог с вас! Идете и се пак върнете!
Че ваше е и мое е полето.»*

CLXII

*В полето сам върви след тоя бой
Роланд — претърсва хълм и дол за свои:
Джерин с побратима Джерер, Отун
и Беранджер намери близо той.
Намери и Ансеис, и Самсун,
и стария Джерард от Русициун.
Един след друг, той — доблестен барон,
пренася ги, нарежда ги в покой
пред коленете на Турпин, с поклон.
Архиепископът с несдържан стон
ръка простря, извърши благослов:
«Загинахте, сеньори, но с любов,
Душите ви дано приеме бог
в разцъфнали градини, в дъхав слог!
Смъртта ме мъчи, няма, боже мой,
да видя вече императорът-герой!»*

CLXIII

*Роланд е пак на бойното поле.
Намери Оливер — събрата клет,
и го притисна силно до сърце.
И както може пред Турпин с ръце
в реда, на щит, положи Оливер.
Турпин прости му всички грехове
със кръстен знак; и скръб ги пак обзе.*

Роланд продума: «Друже Оливер,
знам, беше твой баща херцог Рейнер,^[73]
владетел на земята Вал Рунерс.
Да счупи копие и щит навред,
да победи наперен, горд глупец,
да подкрепи храбреца със съвет
и да уплаши и сломи подлец —
не зная рицар по-добър от теб!»

CLXIV

Щом вижда граф Роланд другарите избити
и Оливер — побратим тъй обичан,
заронва сълзи — буйно те се стичат.
И прибледнял, затваря си очите,
че тежка скръб притиска му гърдите.
Припадна на земята той без сили.
Турпин извика: — «Ах, бароне мили!»

CLXV

Видя Турпин припадналия граф.
Печален като нивга досега,
достигна рога, стисна го в ръка,
помъчи се и бавно стана прав.
Наблизо в Ронцесвал тече вода.^[74]
Ще донесе от нея на Роланд.
Люлее се — той слаб е, затова.
Загубил кръв, пристъпваше едвам;
направил трийсет стъпки бледен, сам,
той падна по лице, сърцето спря.
Прегърна го смъртта, Турпин умря.

CLXVI

А граф Роланд след малко се съвзема.
Изправи се, през болка се загледа
насам, натам: върху трева зелена
наблизо зад редицата студена

видя прострян барона и отца —
архиепископ с божия повеля.
Сключил ръце, той гледаше небето —
така си изповядвал греховете
и молел в рая бог да го приеме.
Умря Турпин, на Карл боецът клети.
В сражения и проповеди свети,
с неверните води борба нелека.
Благословен от бог да е навеки! Аой.

CLXVII

Роланд видя Турпин върху земята:
от раните му кръв изтича ясна
и мозъка се вижда през косата.
Ръцете му са бели и прекрасни,
кръстосани тъй, както пред олтара.
Оплаква го Роланд по обичая.
«Ах, знатни мъжо, рицар лъчезарен,
предавам те на бога в небесата.
Слуга на бога друг такъв не зная,
че след апостолите, ти — до края
апостол свят — привличаше сърцата.
Душата твоя нека не страдае;
да мине тя през портите на рая!»

CLXVIII

Роланд почувства, че смъртта е близо:
че вечен шум в ушите му навлиза.
Помоли бога за другари мили,
за себе си — архангел Гавраила.
В една ръка той олифан издига,
а Дюрандал пък с другата си взима.
Назад, додето със стрела се стига
в Испания навлиза жално-милно
и спира под дърво, израсло на могила,
где плочи четири от мрамор има.

*Там на трева зелена той се килна,
пред близка смърт отпусна се безсилно.*

CLXIX

*Високи са горите в планината.
Там бляскат плочи четири от мрамор.
Загубва свят Роланд върху тревата.
Един неверник наблюдава нямо,
сред мъртвите и той уж сам умрял е,
с намазано със кръв лице и тяло,
и хуква към Роланд, за миг изправен.
Бе хубавец и храбър, с мишци здрави.
От гордост тази лудост той направи:
оръжието и Роланд нападна.
«От мен убит е сестриника Карлов!
И този меч ще занеса в Арабия!» —
подвикна той, затегли меча жадно.*

CLXX

*От тегленето сепна се Роланд.
Очи отвори, рече му едвам:
«От нашите не си — добре го знам.»
Издигна рога с дясната ръка,
ударя шлема златен и така,
разбил и шлем, и кости до една,
та хвъркнаха очите на страна,
събори го пред своите крака.
И каза: «Кучи сине, как посмя
да ме пленяваш? Който чуя това,
ще сметне, че на луд са твоите слова!
Ах, пукнах рога си и ми е жал,
че паднаха и злато, и кристал!»*

CLXXI

*Роланд усеща — погледът погасва.
По бузите му хладина полазва.*

Опитва се — привдига се тогава.
Пред бляскав камък сиво-чер застава.
Той десет пъти удря меча властен.
Не се той счупва, нито нащърбява.
«Света Марийо, помощ! — казва графът. —
Ах, Дюрандал, мой хубав меч нещастен!
Загивам аз, без мен какво ще правиш?
Спечелвах с теб сражения, награди
и толкова земи съм завладявал,
земи безброй за Карла белобради!
Страхливец да не ти е притежател!
Тъй дълги дни добър васал държа те.
Друг меч такъв не ще получи Франция!»

CLXXII

В скала от кремък граф Роланд удари.
Скрипти ненащърбената стомана.
Разбрал, че мечът нестрошен остана,
безсилен той да го оплаче свари:
«Ах, Дюрандале хубав, лъскав, ясен,
пред слънцето ти искрометен бляскаш!
Карл беше на Мориане в долината,
по ангел бог заръка му изпрати^[75] —
на граф-боец във дар да те остави;
и Карл на мен те даде за подарък.
С теб завладях му аз Анджу, Бретаня,^[76]
и Поату, и Маинс превзех тогава,
и завладях свободната Нормандия,
и завладях Прованс и Аквитание,
Ломбардия и цялата Романя,
Бавария му завладях и Фландрия,
Бургундия и цялата Пуляния.
Константинопол също Карл признава,
Саксония — подвластна му остава.
И завладях му с теб след туй Шотландия
и лична власт му дадох и над Англия.

*От не една земя аз взех гаранция
да слушат Карл — владетел белобради.
За този меч скърбя и тежко страдам,
езичник във ръка да го не хване!
Не давай, Боже, срам такъв на Франция!»*

CLXXIII

*Роланд удари в камък червеникав,
такъв огромен къс не би отсякъл никой.
Скрипти метал — ни счупен, ни извит е.
От камъка отскача той, отбит е.
Не ще се счупи — туй Роланд разбира,
да го оплаче, нежни думи дири:
«Ех, Дюрандале, свят и хубав ти си!
Тук в златната ти дръжка мощи има:
от свети Петър зъб, кръв от свети Базили
и на свети Денизе кичур от косите,
и късче дреха от света Мария,
та от неверник трябва да те крия!
На верующ да служиш е прилика!
Дано в страхливец не попадаш никак!
С теб завладях безброй земи, които
държи могъщ — такъв друг няма никой —
крал белобрад, крал славен — Карл Велики!»*

CLXXIV

*Роланд усеща, че смъртта е близко,
че от главата към сърцето слиза.
До бор висок притичва, ляга ниско
и по корем в тревата се простира.
И меч, и рог под себе си прибира,
с глава е към страната сарацинска.
Направи тъй — да се рече открито
от Карл и всички негови войници,
че като воин умрял е победител!
За греховете си зачел молитви,*

към бога той протяга ръкавица.

CLXXV

Роланд усети — времето изтече,
Испания той гледа отдалече.
С една ръка удари в гръд и рече:
«Вината си признавам, боже, вече
за греховете малки и големи,
които съм извършил неуместно
до този ден, във който повален съм.»
Протяга дясна ръкавица честно.
До него слизат ангели небесни.

CLXXVI

Под бор огромен граф Роланд прострян е,
с лице е към Испания застанал.
А спомени се връщат в паметта му:
за толкова земи, превзети храбро,
за мила Франция, за хора от рода му,
за Карл Велики, който го отхрани.
Въздишаше и горестно заплака.
Но себе си той също не забравя.
За всеки грях от бога милост чака:
«Ти, който вяра истинска ни даде,
и от смъртта дори възвърна Лазар,
и Данаил от лъвовете запази,
спаси ми ти, от всяко зло душата,
от всеки грях и грешка несъзната.»
Предлага богу ръкавица дясна,
свети Гаврил я взе с десница свята.
А пък Роланд си е навел главата.
Със заключени ръце достига края.
И ангел херувим му бог изпрати,
и Михаил светият арахангел.
Свети Гаврил — ведно със тях, и зная
душата му отнасят горе в рая.

Умря Роланд. Душата литна леко.
 А в Ронцесвал крал Карл пристига, гледа:
 Тук няма нито път, нито пътека —
 земя свободна няма нито педя
 без труп на франк или на зъл неверник.
 И каза Карл: «Скъп сестринико, где си?
 Къде е Оливер? И где — Турпин отеча?
 Джерин с побратима Джерер къде са?
 Где е Отун? Граф Беранджер къде е?
 Ивон? Ивори — как да ги намеря?
 Гасконецът не виждам — Анджелера!
 Херцог Самсун! И Ансеис храбрецът!
 И старият Джерард от Русилиун къде е?
 Оставих тук дванайсетте си пера!»
 Без отговор са думите сърдечни.
 Добави: «Боже, тъй сломен съм вече!
 При тая сеч защо бях тъй далече!»
 От мъка той брадата си потегли.
 С горещи сълзи плачат там мъжете.
 Припадат двайсет хиляди в полето.
 На Нейм, херцога, сви му се сърцето. Аой.

Нито един барон, ни рицар, боже,
 горчиви сълзи да сдържи не може.
 Оплакват синове и братя горди,
 приятели, сеньори благородни.
 От тях припадат на земята много.
 Херцогът Нейм, с внушение от бога,
 като мъдрец на Карла заговори:
 «На две-три левги вижте там в простора
 над пътищата облак прах високо.
 Разбирате ли — бягат много хора.
 Тръгнете, отмъстете им жестоко!»
 «Ах — каза Карл, — далеч са, що да сторя?

Смили се, боже, дай да ги догоня!
На мила Франция цвета ми се отрони!»
Карл викна Джибуина и Отуна,
и с тях Тедбалд от Реймс и граф Милуна:
«Пазете хълм, поля, та всички воители
загинали да си лежат достойно
и да не може звяр да ги докосне,
нито слуга, нито оръженосец.
И никой друг! — туй забранявам строго,
докле се върнем, с милостта на бога.»
А с обич те отвърнаха му кротко:
«Да, скъпи господарю, тъй ще сторим!»
И взеха те хиляда свои хора. Аой.

CLXXIX

Нарежда Карл да затръбят с тръбите.
Пришпорва кон, повежда той войските,
неверниците гонят в равнините.
Преследват ги, не изостава никой.
Припадна вечер. Слезе Карл Велики,
в зелената морава коленичи;
към господата отпрати той молитва:
да стори тъй — денят да не отлита,
а слънцето да спре над планините!
Пристига ангел — той го често вижда,
нареждане му дава той от свие:
«Напредвай, Карл, денят не ще отмине.
Нали цветът на Франция загина —
ще отмъстиш на злите сарацини.»
Щом чу, крал Карл на коня пак качи се. Аой.

CLXXX

За Карл Велики чудо бог направи,^[77]
и неподвижно слънцето застана.
Испанци бягат, франки като хала,
във Вал Тенебрус с вик ги приближават,

изтласкват ги към Сарагоса стара,
избиват ги от все сърце, без жалост,
и тук, и там, те пътя им преграждат.
Пред тях реката Ебро свети няма,
дълбока, страшна, буйна е водата;
а кораб, лодка, салове там няма.
Зоват на помощ бога Тервагана;
наскочват те, но кой ще ги пожали?
Които носят броня, натезжали,
към дъното най-първи се отправят;
а другите потокът отклонява;
щастливците вода нагълтват здраво.
Сред страх и ужас всички се издавят.
«Роланде, отмъстен си!» — викат франките. Аой.

CLXXXI

Неверните загиват — Карл видя —
едни от меч, а други от вода.
И плячка взеха франките добра.
От коня слязъл, коленичи Карл,
благодари, че бог спаси и от беда.
Когато стана — бе дошла нощта.
И каза Карл: «Да подслоним глава,
че късно е да стигнем Ронцесвал.
Конете са съсипани от бяг.
Свалете им седлата, без юзда
пуснете ги да попасат трева.»
Отвърщат: «Сире, право е това.» Аой.

CLXXXII

Крал Карл на стан се разположи вече.
На пустото поле настана вечер.
Седлата на конете са свалени
и златните юзди са откачени:
трева зелена колко щеш в полето,
без грижи — пак доволни са конете.

*Бойците морни там заспиват леко.
Без стража са — вразите са далеко.*

CLXXXIII

*В ливада проста, не под топли стрехи,
Карл с копие в ръка лежеше бледен.
Не бе свалил той бойните доспехи,
запази своята бяла броня медна
и шлема, що със злато украсен е.
На кръст с Джоузе — тъй друг меч не свети,
в ден трийсет пъти сменя цветовете,
че знам, на копието, със което
е бил Исус прободен — острието
по милост божия от Карл прието,
той скри го в тая златна дръжка. Меча
за тази милост божия и чест — е
Джоузе — «Радостен», от Карл наречен.
Туй френските барони помнят вече;
с «Мунджоие» — «Радост моя», в бой поемат —
над тях победа никои не ще вземе!*

CLXXXIV

*Луната свети, ясна е нощта.
Не спи крал Карл от мъка по Роланд.
За Оливер измъчва го скръбта;
за перовете; франките, що там
във Ронцесвал проляха си кръвта.
Не се въздържа, плаче той за тях
и моли бог за всякоя душа.
От толкоз мъка уморен е Карл,
и позадряма той, не издържа.
И франките в полето спят сега.
И кон не е останал прав в нощта,
а легнали покъсват си трева.
Узнал си много, срещнеш ли скръбта.*

CLXXXV

Спи Карл като човек измъчен здраво.
А бог на сън^[78] свети Гаврил му прати,
да бди над тоя славен император.
Свети Гаврил стои до него в мрака
и чрез видение му съобщава,
че тежък бой наскоро го очаква. —
Това му извести чрез скръбни знаци.
Издига поглед Карл към небесата
и вижда гръмотевици, град, вятър,
и бури, и ужасни урагани;
и пламъци, огньове непрестанни
над неговите хора буйно падат.
На копията дръжките от ясен
и щитовете златни в огън пламват.
Строшени, дръжките се разлетяват,
а шлемове и брони се стопяват.
Карл вижда скръбни своите войскари;
в миг мечки, леопарди се задават,
и змейове, и дяволи рогати,
над трийсет хиляди грифони гладни
над франкската войска, нападат ядно.
«На помощ, Карл!» — французите крещяха.
Карл е изпълнен с мъка и със жалост:
той иска да отиде, но на халост:
затичва се към него от гората
огромен лъв, свиреп и смел,^[79] със ярост.
Самия император той напада.
Те на борба улавят се тогава.
Не се разбира — Карл ли побеждава?
А спи крал Карл, не знае що го чака.

CLXXXVI

След тоя — друг сън засънува тежко.
На камък в Екс във Франция седеше
и в две вериги той мечок^[80] държеше.
Откъм Ардените се спускат трийсет мечки

и всяка заговори му човешки.
«Нам, господарю, казват, го върнете,
не го задържайте, а го пуснете,
роднини сме му ние, разберете.»
Но в миг излезе хрътка от двореца.
Нападна тя върху трева зелена
най-страшната зла мечка разярена.
И Карл видя тогава бой чудесен;
коя от двете беше победена?
Не каза му и ангелът небесен.
До утрото спа кралят Карл унесен.

CLXXXVII

Избяга цар Марсили в Сарагоса.
Под храст маслинов слезе той от коня.
Свалиха му и меч, и шлем, и броня.
Без дясна китка, бледен той се просна
във жалък вид върху тревата росна.
Загубил кръв, припадна от умора.
Жена му Брамимунде с тъжни взори
високо се окайва, сълзи рони.
И двацет хиляди разбити воители
към Карл отправят клетви недостойни.
Притичват после в капище сред рози,
при Аполон и го ругаят грозно.
«Ах, бог проклет, измами толкоз хора!
Ти не възспря на царя ни позора!
За вярна служба — как му отговори!»
Те му отнемат скиптър и корона
и го привързват върху стълб позорен.
След туй, от тях в нозете им съборен,
строшиха с пръти тоя бог лъжовен.
На Терваган рубина смъкват; в рова
захвърлят Мохамед там долу, грозен,
та кучета и свини да го гложат.

CLXXXVIII

В съзнание се върна цар Марсили.
И в стаята му сводеста, с картини
рисувани, пренасят го без сили.
Царица Брамимунде в скръб възкликна:
«Нещастна аз!» — скубеше си косите,
а после на високо се провикна:
«Ах, Сарагоса, колко бедна ти си,
когато губиш мъдър цар със скиптър!
Предателство, вий богове сторихте,
щом в битката му подло изменихте.
Страхлив ще се покаже и емирът,^[81]
ако не смаже в боеве епични
героите, готови да умират.
И кралят им е белобрад, обичан,
юнак е — дързостта си той не крие,
от бой не ще побегне — знаем ние.
Ах, жалко — няма кой да го убие!»

CLXXXIX

Карл императорът с войските смели^[82]
в Испания стои години седем.
И замъци, и градове превзел е.
Но цар Марсили като враг го среща.
Във Вавилон^[83] послание горещо
на Балигант изпрати и закле го
да дойде в Сарагоса тук при него.
Ако ли не, ще блъсне боговете
и идолите им боготворени,
закона християнски ще приеме,
та с Карл Велики мир да има вечен.
А Балигант е стар емир, неверник.
Вергилий, Омир надживял бе вече.
Но се забави, че бе тъй далече.
Царства четирсет са му подчинени.
Събра войски, платна за бой разпери,
на кораби, на лодки и галери

*и чак под Аликсандре спря в морето.
Там бойната си флота ще оглежда.
През май бе — първи ден приятен, летен;
войските си той през море повежда.*

СХС

*Голяма е проклетата войска.
Гребат, насочват и летят с платна.
По нос висок, по мачти отстрана
фенери, бисери — от бряг до бряг^[84] —
отгоре пръскат толкоз светлина,
та по-красиво е морето в мрак.
Щом спряха до Испанската земя,
засвети цял брегът и заблестя.
Вестта до цар Марсили долетя. Аой.*

СХСИ

*Неверните не ще направят отдих.
Навлизат във водите сладководни.
Марбризе преминават и Марброзе,
по Ебро те безшум ще се превозят.
С фенери и със бисери безбройни
посочват път на корабите бойни.
И тоя ден пристигат в Сарагоса.*

СХСИІ

*Денят е светъл, слънцето е ясно.
От кораба емирът слиза мрачен.
Еспанелиц до него е отдясно.
Царе след него седемнайсет крачат,
херцози колко, графове — не зная.
Под лаврово дърво, като във стая,
постлаха на трева коприна бяла.
Там трон от кост на слонов зъб поставят.
Езичник Балигант на него сяда,
а всички други — прави там застават.*

И пръв им заговаря господарят:
«Васали храбри, моя вярна стража,
не трябва кралят, император франкски,
да почне да яде дорде не кажа.
В Испания той води бран голяма.
Докле не е убит, за мене отдих няма.
А жив ли е — покорен да ми стане!»
Удари с дясна ръкавица по коляно.

схсш

Тъй каза той и сам си даде клетва:
за всичко земно злато под небето
не ще пропусне Екс да вземе, дето
Карл съди. Всеки тъй го посъветва.
Повика двама: Кларифан, а с него
и Клариен — друг рицар млад, и рече:
«Вам, синове на царя Малтраиена —
той с радост беше мой вестител вечен —
нареждам: в Сарагоса вий идете
и там на цар Марсили известете,
французите ще бъдат победени,
за битка с тях при сгода ще поема.
Таз ръкавица сгъната носете —
на дясната ръка да я надене^[85].
Предайте му и тоя златен жезъл,
като васал да дойде той при мене.
С бой мила Франция аз ще превзема.
С молба не ми ли падне пред нозете
Карл — християнска вяра да зареже,
короната му царска ще отнема.»
«Съгласни сме!» — неверните приемат.

схсiv

И каза Балигант: «На кон, барони!
Един да вземе жезъл, ръкавица — втори!»
Отвърщат: «Господарю, тъй ще сторим!»

Препускат те и стигат в Сарагоса.
През десет порти и четири моста,
край къщите на гражданите прости
те приближиха до квартала горен.
Там при двореца чуха глъч и ропот.
Неверници събрани там и колко
пищят и плачат от голяма болка,
от Терваган и Мохамед са недоволни,
от Аполон — кому да се помолят?
«Какво ще стане с нас? — крещят високо. —
Беда, беда ни сполетя жестока!
Напуска ни Марсили цар, че в боя
десницата му взе Роланд героя.
Загина там и Джурфалеу русокоси!
Испания под чужда власт ще проси!»
Вестителите слизат без въпроси.

схсv

Заведоха конете под маслина,
юздите взеха двама сарадини.
Вестителите бяха се качили
с наметка на гърба при цар Марсили.
Щом в сводестата стая спряха тихо,
от обич неуместно поздравиха:
«Да бдят над царя и над теб царице,
и Мохамед, от всички ни почитан,
и Терваган, и Аполон защитник.»
«Без смисъл думи! — Брамимунде викна. —
Че тези богове са тъй безсилни,
на Ронцесвал съвсем се провалиха.
Там рицарите ни до крак избиха:
и без десница е — отсечена до китка,
мъжът ми, изоставен в тая битка.
Могъщият Роланд го тъй съсипа.
Испания подвластна Карл ще има.
Какво ще стане с мен, кажете вие!
Ах, няма ли тук кой да ме убие?» Аой.

«Царице! — Клариен пресече кратко. —
 Нас Балигант, езичникът, ни прати,
 от него жезъл, ръкавица тук предавам,
 да защити Марсили обещава.
 На Ебро сме с три хиляди фрегати,
 и кораби, и ладии крилати,
 и колко тежки съдове — не зная.
 Могъщ е Балигант, не ще го хваля,
 във Франция ще иде да убие краля,
 ако не ще покорен да му стане.»
 «Защо чак там? — царицата подхвана. —
 Наблизо тук е Карл със своите франки,
 години седем как стои в Испания.
 Боец безстрашен е, голям смелчага,
 умрял би той, от бой не ще избяга.
 Не се бои от нищо на земята,
 пред жив човек не свежда знамената!»

«Достатъчно! — Марсили разгневи се. —
 аз, господа, ще кажа, щом дошли сте.
 Тук виждате ме от смъртта притиснат,
 син, дъщеря, наследник — нямам нищо.
 Един син имах — вчера го убиха.
 Да дойде да ме види тук емира.
 Над таз земя, в която се намира,
 той има право, връщам я открито,
 да ѝ даде от франките защита.
 Кажете му: и месец не ще мине —
 Карл в плен ще падне или ще загине.
 На Сарагоса ключовете цар Марсили
 му праща; той да дойде — нямам сили.»
 Отвърщат му: «Това е право, суре!» Аой.

*И каза цар Марсили: «Изби ми Карл войската,
опустоши от край до край земята.
Ограбва градове, руши без жалост.
Край Ебро тази нощ щастлив заспал е,
оттук на седем левги е реката.
Емирът нека там да го нападне.
Зова го — бой да почне безпощадно!»
И ключовете на града им дава.
А двамата се кланят многократно
и взели сбогом, връщат се обратно.*

СХСІХ

*Вестителите бърдо галопират,
препускат на коне нетърпеливо.
Смутени те пристигат при емира
и ключовете дават мълчаливо.
«Защо не идва тука цар Марсили?» —
извика Балигант със всички сили.
А Клариен: «Ранен е той, умира.
През проходите вчера Карл завивал,
за мила Франция си той отивал.
В ариергарда му определили
и граф Роланд — той негов сестрин син е,
и Оливер, и перовете мили,
и с тях над двайсет хиляди войници.
Започнал храбро битка там Марсили.
На бойното поле Роланд се появил и
видял го и ударил с Дурендал тъй силно,
че му отрязал храбрата десница.
Убил му в боя и сина обичан.
Войниците до крак били избити.
Спасил се с бяг Марсили цар едничък.
Крал Карл сега го гонел по петите.
На помощ, царят моли да вървите»
за вас са на Испания земите.“
А Балигант мълчи в тревога скрита.
Почти бе луд — такава скръб изпита. Аой.*

„Сеньор емире — Кларием му рече, —
 на Ронцесвал била е битка вчера.
 Роланд — убит! Дванадесетте пера!
 И Оливер! — Затуй Карл страда вече.
 Французи — двайсет хиляди — сразени.
 Марсили в бой пестник загубил десен,
 Карл по петите му го гонел бесен.
 Жив рицар тука вече се не среща,
 един — убит, а друг удавен в Ебро.
 Там на брега французите са спрели.
 Тъй близо са до нас — ако речете,
 не ще се върнат в родните предели.“
 При тез слова горд Балигант поглежда;
 сърцето му е в радост и надежда.
 „Барони — викна прав, — не се бавете,
 от корабите слезте на полето
 и на седлата смело се качете!
 Карл, старият, дордето път поеме,
 ще бъде за Марсили отмъстено:
 че за пестника му глава ще взема!“

Наслизаха неверните араби
 и на коне и мулета веднага
 препуснаха — за боя ще се стягат.
 Емирът, който ги на бой изпраща,
 повика Джемалфин — боец безстрашен.
 „На тебе поверявам аз войската!“
 На кон кафяв и бърз след туй се мята.
 Херцоzi четирима го обграждат,
 към Сарагоса всички тъжни яхат.
 Там стигнал, слиза върху плоча мрамор.
 Държат му четирима стремената.
 В двореца влиза той по стъпалата.
 Там Брамидоние го среща плаха:

„За скръб съм се родила, господарю.
нешастна аз, загубвам мъж посрамен!“
И тя на Балигант в нозете пада,
а той я вдига, тръгват тъжни двама. Аой.

ССII

Щом вижда, че емирът там пристига,
повиква двама сарацини цар Марсили:
„Вдигнете ме да седна, нямам сили.“
И ръкавица с лява ръка вдига:
„Сеньор емире, връщам ви земите
и Сарагоса — столица красива —
и областта под нейната защита.
Погубих се, народът ми загива.“
А Балигант: „Туй силно наскърби ме,
но дълго да говоря с вас не бива,
не чака Карл, навярно си отива,
все пак приемам вашата ръкавица.“
Измъчен, в сълзи той отдалечи се. Аой.
По стъпалата на двореца слиза,
пришпорил, стига своите наблизо.
Препусна живо, другите подмина.
Лети и вика: „Хайде, сарацини,
че бягат франките! Напред, дружини!“ Аой.

ССIII

На сутринта, щом се яви зората,
събуди се крал Карл и бързо стана.
Свети Гаврил, от бога там изпратен,
ръка издигна, кръстен знак направи.
Доспехите си бранни Карл остави,
разоръжи се бързо и войската.
За дълъг път те ягнаха седлата,
поеха друмищата из полята.
Отиваха да видят страшна рана
във Ронцесвал, където бой бе станал. Аой.

Пристигна Карл Велики в Ронцесвал.
 Над мъртвите от плач тресе се цял.
 На франките нарежда в своя стан:
 „Сеньори, спрете! Сам ще уда в оня край
 да търся своя сестриник Роланд.
 При тържество веднъж в Екс седнах аз.
 Разказа всеки храбър рицар там
 за подвиг, който бил извършил сам.
 И чух да казва граф Роланд тогаз,
 че в чуждо царство той не би умрял,
 без да навлезе в него с Дюрандал;
 ще падне — победител — той така:
 с лице, с очи към чуждата страна.“
 На хвърлей път в Испанската земя,
 на малък хълм се възкачи крал Карл.

Додето търси сестриника свой,
 цветя червени вижда в тоя зной,
 облени от кръвта на не един барон.
 От мъка плаче той на своя кон.
 Под две дървета в три скали на склон
 три удара от меч познава той.
 И близо там Роланд лежи в покой.
 Изтръпна Карл и в мисли тежък рой
 от коня слезе, стигна тичешком.
 Прегърна го с ръце през тежък стон,
 припадна върху мъртвия герой.

Карл, кралят наш съвзе се най-подир.
 Херцогът Нейм и графът Ацелин,
 Джефрейд АнджуЙски с брата си Анри
 изправиха го там под бор един.

Поглежда долу, где Роланд лежи,
оплаква го и искрено тъжи:
„Роланде мили, бог да те прости!
Друг рицар няма в боя да лети
тъй както тебе и да победи!
Залязва славата ми. Скръб тежи.“
И пак припадна. Как да издържи?

ССVII

Крал Карл дойде в съзнание отново,
привдигнат от четиримата барони.
Видял Роланд, въздишка пак отрони.
Той хубав е, но блед като олово.
Очите гледат, пълни с мрак нагоре.
Карл с преданост оплаква го гальовно:
„Приятелю Роланде, моля бога —
да те приеме в райските покои.
Ти с лош сеньор Испания преброди!
Без теб не ще намеря ден спокоен.
Безсилен съм, от днес без жар ще ходя!
Без теб и мойта чест е без опора.
И нямам друг приятел тъй достоен.
Роднини имам, но не са герои.“
Заскуба той с ръце косите свои.
Сто хиляди французи — в скръб дълбока,
облени в сълзи, плачеха високо. Аой.

ССVIII

„Приятелю Роланд, щом в Лан остана^[86]
и там ми дойдат в моя дом печален
от чуждите царства добри васали
и ме запитат: «Где е капитана?»,
ще им отвърна, че умря в Испания,
че ще царувам скръбен и едва ли,
ще дойде ден за него да не жаля.“

ССIX

„Приятелю Роланд, красавецо мой млад,
щом ида в Екс, в параклиса си — там
васалите за теб ще питат — знам.
Жестока вест ще трябва да им дам:
«Умря Роланд, завзел ми не една страна.»
Саксонци, хунгри, българи без страх^[87]
ще дойдат с рой враждебни племена,
и Рим, Палермо, Пулия със тях,
и тез от Африка и Калиферне чак!^[88]
Страдания и мъки дабнат пак:
кой франките ще поведе сега,
водач щом няма моята войска!
Ах, Франция, сама ще си в беда!
В такава скръб, защо живея аз?“
Затегли с мъка бялата брада,
с ръце заскуба своята коса.
Припаднаха сто хиляди без глас.

ССХ

„Приятелю Роланд, бог нека има милост,
душата ти във рая да премине.
Убиха теб, а Франция днес гине.
И славни рицари за мен убити!
При толкоз скръб не ще живее никой!
Да може бог свети във висините,
преди да мина проходите Сидзер,
душата ми нагоре да издигне,
та в рая техните души да стигне!
И мойта плът във гроб до тях да скрият.“
Брада заскуба със сълзи в очите.
Прошепна Нейм: „Как скръбни са му дните.“ Аой.

ССХІ

Джефрейд Анджуйски каза: „Чуйте, сире,
на скръб не се отдавайте — днес мир е.
Пратете вред в полето да издирят

бароните ни в тоя бой убити.
И тука в общ гроб нека бъдат скрити.“
А Карл: „С рог трябва да разпоредите!“ Аой.

ССХII

Джефрейд Анджуйски с рога затръбвява.
И всички слизат — търсят из полята.
Убитите, които разпознават,
в голям общ гроб набързо те пренасят.
Дошли са с Карл епископи, абати,
подстригани свещеници, монаси.
С благословия те ги опрощават,
тамян и смирна след това разпалват,
кадилници размахват над телата.
Погребват ги със почит, благославят.
Какво да сторят? Тук ще ги оставят. Аой.

ССХIII

Пригответа за път пред Карл Велики
Роланд и Оливер, отец Турпин и
на тримата герои от гърдите
извадиха сърцата в плащ копринен.
В бял мраморен ковчег ги настаниха.
А после взеха им телата — трите,
с балсам и вино ги добре измиха
и в кожи от елен след туй увиха.
Повика Карл — Тедбалд и Джибуин, а
и граф Милун, та и Отун маркиза:
„И тримата качете в колесници!“
Покриха ги с Галацка плащеница. Аой.

ССХIV

И тръгва пак крал Карл напред вторачен,
но вижда сарацини съгледвачи.
Към него двама пратеници яхат.
Те битка възвестиха, щом се спряха:

„Надменен крал, длъжник си ни, не бягай!
Препуска Балигант! За бой се стягай!
Голяма води той войска арабска.
Преди нощта ще видим твоята храброст!“ Аой,
Крал Карл с ръка брадата си поглади,
бе много тъжен, но не се издаде.
Огледа рицарите свои властно,
провикна се високо, гръмогласно:
„На бой, барони френски, с меч в ръката!“ Аой.

ССХV

Забърза Карл и пръв от своите воини
привърза шлем, надяна броня бойна,
препаса меча си Джоузе — той е
от слънцето по-ярко греещ в боя.
Битернския^[89] си щит на врат ще носи.
Размаха копието си, ядосан,
и коня Танцандур възседна гордо —
спечели го в Марсуне, там при брода,
где Малпалин Нарбонски бе съборил.
Юзди отпуска, кон в галоп пришпорва,
пред своите сто хиляди се носи.
И бога призова, и римския апостол.^[90] Аой.

ССХVI

Сто хиляди французи, както знаят,
от коня слезли, се въоръжават;
доспехи имат колкото желаят,
оръжия — достойни за прослава.
Умело те се метват на седлата,
ще дойде час да се даде разплата!
Над шлемовете висне бойно знаме.
Щом Карл съгледа в погледа им пламък,
повика Джоцеран — той от Прованс е,
херцога Нейм, Антелме — от Майанс е:
„Бойци такива в бой не ще измамят,

*те всички са за мен опора здрава!
Ако нападне вражеската банда,
ще ѝ платя аз скъпо за Роланда!“
Отвърща Нейм: „Дано! На бога слава!“ Аой.*

ССХVII

*Повика Карл Рабел и Гинеман.^[91]
„Нареждам ви, сеньори, в този час
ти Оливер стани, а ти — Роланд;
ти с олифан, ти с меча му голям.
На първи ред заставайте без страх!
Петнайсет хиляди бойци към вас
от храбрите най-храбри ще придам.
Ще яхат още толкова след тях
начело с Джибуин и със Лоранц.“
Херцогът Нейм и графът Джоцеран
два полка за борба подреждат там.
Ако започне бой — ще бъде тежка бран. Аой.*

ССХVIII

*Французи тези бяха все напети.
След двата полка влиза в строя трети.
Баварците във него са приети —
те пики двайсет хиляди люлеят.
В бой не отстъпват те пред враговете!
След франките — царства безброй завзели,
за Карл по-мили няма под небето.
И горди те ще крачат в боя смело,
с датчанин — воин — със граф Оджер начело. Аой.*

ССХIX

*Така три полка има кралят Карл.
Четвъртия херцогът Нейм събра.
За храбри рицари ги всеки знай —
германци от Германската земя,
над двайсет хиляди са сбрани там.*

На кон добър са, с меч в ръка, без страх.
Не бягат те за нищо на света.
Херцог тракийски — Херман^[92] е със тях,
а той не се бои и от смъртта.

ССХХ

Граф Джоцеран и Нейм херцогът — двама
в полк пети — като него други няма,
над двайсет хиляди бойци събраха.
С най-бързите коне — нормандци бяха.
И да умират — те в плен не се предават.
От тях по-вещи в битката не зная.
В бой Ричард Стари^[93] води ги до края.
Той с копие отлично се сражава!

ССХХІ

И шести полк събират те за боя.
Това са трийсет хиляди бретонци.
Те яздят като истински барони.
На копията с цветни дръжки носят
байрачета. Йодон им е сенъора.
Граф Невелон, а и маркиз Отона,
Тедбалд от Реймс — Карл виква. Тъй говори:
„Вам правя чест — водете моите хора!“ Аой.

ССХХІІ

Шест полка Карл тъй има подредени.
Херцогът Нейм след тях подрежда седми
с бойци от Поату и от Оверне.
Четирсет хиляди са те навярно.
С добри коне са, с хубави доспехи.
Под хълма в дол строени те стояха.
Благослови ги Карл с десница смела.
С Годселм и Джоцеран ще са начело. Аой.

ССХХІІІ

Подрежда Нейм и осми полк наблизо,
с фламандци е и с рицари от Фризе.
Четиридесет хиляди войници,
в най-тежък бой не ще отстъпи никой.
„За вечна служба — каза Карл — добри са!“
Рембалт и Амон — двама от Галиция
ще ги предвождат като смели рицари. Аой.

ССХХІV

Граф Джоцеран и Нейм — с бойци напети
съставиха след туй и полк девети.
Бургундци, лотарингци — в боя вещи,
те петдесет са хиляди и нещо.
Те носят брони, шлем, добре затегнат,
и стискат остри копия скъсени.
Щом бой с арабите не ще избегнат,
с Аргонския херцог — със Тиери начело,
ще удрят здраво, устремени смело. Аой.

ССХХV

Десети полк — с бароните от Франция,
сто хиляди най-знатни капитани.
С брадите бели, спрели на полянка,
те хубави са, с доблестна осанка.
Над ризницата двойна броня слагат,
испански или френски меч затягат.
А всеки техен щит с различен знак е.^[94]
С коне нетърпеливи битка чакат.
„Мунджоие!“ — викат те към Карл. Развява
Джефрейд Анджуйски бойно знаме здраво.^[95]
То бе хоругва. В Рим го казваха Римляна,
а днес „Мунджоие“ то е назовано. Аой.

ССХХVІ

От коня слязъл, император Карл
простря се цял в зелената трева;

към изгрева извърна той глава
и да помогне — бога призова.
„Защита дай ми днес ти, отче наш.
Ти, който във далечни времена
от кит извади Йона, след това
на царя Ниневийски беше страж
и Данаил от рова на лъва
от страшни мъки после отърва;
и в жарка пец запази три деца;
към мене с обич погледни сега.
По своя воля дай ми милостта,
за своя сестриник да отмъстя!“
След своята молитва на крака
той рипна, кръст направи над глава,
па метна се на коня оседлан,
с превързан шлем и с копие в ръка.
Държаха стреме Нейм и Джоцеран.
Карл смел, красив е, с горда стойка крал,
увереност гори в лице-кристал.
И стъпил в стреме — яха коня млад.
Тръби тръбят пред него и отзад.
А най-високо — рогът на Роланд.
И всички плачат за Роланд от жал.

ССХХVII

Препуска Карл с достойнство, с благородство,
над бронята развял брада свободно.
Сто хиляди французи — храбро войнство
брада развяват като него волно.
Минават планини, скали високи,
клисури страшни, ровове дълбоки.
Излязоха от проходите голи,
в една испанска погранична зона
и построиха стан в поле широко.
При Балигант се връщат пратените воители,
Един от тях, сириец, заговори;
„Видяхме Карл — високомерен той е.

Бароните му ще го следват горди.
Гответе се! Ще почне скоро боя!“
„Това е ясно! — Балигант сви взори. —
Тръбете сбор — да чуят моите хора!“

ССХХVIII

Забиват силно всички барабани,
тръби и рогове отекват ясно.
Войската се въоръжава бясно.
Емирът също се не бави; стана,
навлече бързо броня медноткана.
Привързва златен шлем, в безценен камък,
и меча си на хълбок ляв препасва.
Горд, име му намери, за да властва:
по Карловия меч покрит със слава,
той „прециузе“ своя назовава.
И „прециузе“ боен вик му става.
Вред тоя вик — „безценен“ — прокънтява.
И щит със златна букла си окачва
на шията — покрит с венец кристали —
с колан — бродирана коприна бяла;
и копието си — „Малтет“, той сграбчва
със дръжка — боздуган, такава му допада,
тъй тежка — за товар на муле става.
Маркюлес Задморски стреме му подава
и коня боен Балигант възсяда.
Храбрец е той! Широк му е чатала,
а в кръста — тънък и дебел в бедрата,
със гръд широка и добре излята;
лицето — светло, едри рамената,
със поглед горд и с къдри на главата —
а тя е бяла пъпка разцъфтяла.
И в храбростта си той е постоянен!
Такъв барон! Да беше християнин!
Пришпорва кон, та кръв избликва ясна,
засили се и над скала опасна
направи скок — петдесетина крачки.

Поганците крещят: „Такъв врага ще смачка!
Французин вдигне ли се, без да бяга,
живота си загубил би веднага!
Крал Карл е луд, ако за бой се стяга!“ Аой.

ССХХІХ

Емирът Балигант е смел барон
и познавач в неверния закон,
с брада е бяла като цъфнал клон.
Храбрец надменен — не търпи покой.
Синът му Малпрамис е рицар горд,
достоеен за баща си — храбър воин,
висок и силен като своя род.
„Да тръгнем, господарю — каза той, —
не вярвам Карл да срещнем в тоя бой.“
„Ще влезе в бой, защото е герой!
И в летописите го хвалят, сине мой.
Но без Роланд е — сестриника свой.
Не може с нас да издържи двубой.“ Аой.

ССХХХ

„Любезни сине — каза Балигант, —
загинал е добрият воин Роланд
и Оливер — юначният другар,
дванайсте пера — близките на Карл
и двацет хиляди бойци със тях.
За други — ръкавица не ще дам!^[96]
Че императорът е там, разбрах,
Сириецът ми каза туй, та знам:
той в десет полка е строил войска.
Друг с рога на Роланд тръби сега,
другар му отговаря със тръба:
и двамата готови за борба.
Петнайсет хиляди с мъжествени сърца
ги следват — Карл нарича ги деца!
И още толкова вървят без страх.

Ще ни посрещнат гордо с боен глас.“
А Малпрамис: „Пръв нека бъда аз!“ Аой.

ССХХХІ

„Отивай Малпрамисе — Балигант извика, —
на теб не мога да отказвам никак.
Срещу французите вдигни десница!
Със себе си вземи Торлеу — цар персийски,
вземи и Дапаморт — цар леютицки.^[97]
Голямата им гордост, щом сразите,
от мене в дар ще имаш ти земите
от Чериант^[98], та чак до Вал Маркизе^[99].“
Отвърна той: „Благодаря ви, сире!
Приемам дара!“ — и напред премина.
А беше таз земя на цар Флюрита.
Но не можеш подаръка да види:
там, в тоя край, той нивга не отиде.

ССХХХІІ

Войските си обходи горд и строг
емирът, следван от сина висок.
Торлеу цар и царят Дапаморт
там трийсет полка готвеха за бой,^[100]
със рицари в неимоверен брой:
Най-малкият — с бойци от Бутентрот,^[101]
с петнадесетима хиляди под строй;
с мицени^[102] — втори, едроглав народ,
като свинете — по гърба широк
със четина е шумният им рой. Аой.
А третият — от Нублес^[103] и от Блос^[104]
Четвъртият — от Брунс и Есклавоц,^[105]
а петият — от Сърбия и Сорц,^[106]
а шестият с арменци^[107] и от Морс,^[108]
а седмият от тия в Йерихон^[109].
От Нигрес^[110] — осмият, деветият от Грос^[111]

Десетият от крепостта Балиде^[112]. Род,
от който никой не видя добро! Аой.
Зове емирът Мохамеда свой,
кълне се в чудесата му безброй:
„Ако не бяга, Карл е луд герой.
Ще го сразим, остане ли за бой,
корона златна ще загуби той.“

ССХХХІІІ

И десет полка още — иноземци.
Бе първият от грозни хананейци:^[113]
от Вал Фюит дошли по друми преки.
От турци — вторият, от перси — третият,
четвъртият от диви печенеги,
а петият — авари и солтери,^[114]
а евгли^[115] — шестият, и ормалейци,^[116]
а седмият от Самуиловото племе.
Бруизи^[117] — осмият; словенци пък — деветият,
от дебрите на Окциан^[118] — десетият:
без бог е тоя див народ, неверен,
най-подли твари в тоя свят безмерен,
със твърда кожа като лист железен,
и шлем, и броня са им непотребни,
а в боя са коварни и враждебни. Аой.

ССХХХІV

И още десет полка подреди емира.
Малпрозки^[119] великани в първи сбира.
Унгарци^[120] — в друг; и хуни — в трети взима;
в четвъртия — бойците от Балдизе^[121],
от Вал Пенузе^[122] — в пети. В шести влизат
марузи^[123]; в седми — леи:^[124] сарадини
и астримони^[125]; в осми — от аргойско^[126] жило.
В девети полк кларбонци^[127] той групира.
На фрондците^[128] брадатото котило

в десети. — Бог съвсем не ги обича.
В „Легендите“ са полковете трийсет.
Тръбят тръби — те са голяма сила.
Бойците на коне за бой се вричат. Аой.

ССХХХV

Емирът вожд е на безброй народи.
Отпред нарежда „драконът“ да води,
и знамето на Терваган, и образ
на Мохамед и Аполон да носят.
Край него десет хананейци конни.
Те яхат и нареждат монотонно:
„От боговете, който милост проси,
смирен да служи и да им се моли.“
Неверните стоят с глави надолу,
а шлемовете бляскат, искри ронят.
Подвикват франките: „Чергари злостни,
беда и смърт ний този ден ви носим!
Простри над Карл десницата си, боже,
та да спечелим боя тъй тревожен!“ Аой.

ССХХХVI

Вожд със голяма мъдрост е емира.
Сина си с двамата царе събира:
„Отпред, сеньори, вие ще вървите.
Водете в боя полковете трийсет.
Ще задържа аз три от най-добрите:
Два — с турци, с армалейци мен любими
и третия — с Малпрозки исполини.
И окцианци пращам да се бият,
французите и Карла да затрият.
Дори двубой там кралят да опита
главата му ще взема, казвам го открито.
А няма той права да придобие!“ Аой.

ССХХХVII

Войски огромни, полкове красиви!
А между тях — ни хълм, нито долина,
нито горичка — в нея да се скрият,
на равна шир те трябва да се бият.
„Напред, езичници! — Емирът викна. —
Препускайте, търсете славна битка!“
Амбур от Олуферне^[129] с флаг пристига,
с вик „Прециузе!“ всички в бой се вдигат.
А франките: „Дано на смърт вървите!“ —
и тяхното „Мунджоие!“ — гордо литва.
И Карл заръчва да тръбят с тръбите
и с рога, който ободрява всички.
„С добра войска е Карл! Ще бъде тежка битка!“ —
провикваше се не един езичник. Аой.

ССХХХVІІІ

Голяма шир в страната необятна!
Блести вред шлем и щит във бисер, в злато,
и копие, и броня с мед кована,
и знаме срещу знамето развяно.
Ехтят тръби, разнасят призив ясен.
Отеква гордо рогът многогласен.
Емирът с коня брат си близо свари —
цар Канабеус, на Флоредее^[130] царят,
до Вал-Севрее^[131] завзел земята равна.
На краля Карл войските му показа:
„Виж гордостта на Франция преславна!
В ариергарда яха императорът.
Как горд е сред дружината брадата:
Над броните бради са те разстлали,
като че сняг над лед е наваляло.
Те с копие и меч ще ни нападнат.
Ще бъде битка страшна, безпощадна.
Не се е чула никога такава!“
Прът колкото се хвърля, изпревари
цар Балигант пред своите другари.

„Езичници, елате! — призова тогава. —
Напред след мен към подвизи и слава.“
И стиснал дръжка, копие разклати,
насочи го към краля — император. Аой.

ССХХХІХ

Щом Карл Велики вижда там емира
и змей, хоругова, знаме — той разбира,
че ще го срещнат със големи сили.
Те местността изцяло са покрили,
освен полето с франкските дружини.
И викна Карл — гласът далеч достигна:
„Барони и васали верни, мили,
в един ли бой до днес сте победили!
Неверните отсреща са страхливи!
И вярата им грош дори не чини.
Какво, че са голяма паплач дива?
С мен, който не върви — да си отива!“
Пришпорва кон и Танцандур игриво
в четири скока пъргав гръб извива.
„Юнак е кралят! — франките извикват. —
Води ни! Няма да ти липсва никой!“

ССХL

Денят бе светъл, слънцето — пламтящо,
войските са красиви — брой те нямат.
В най-предната редица боят пламва.
Граф Гинеман и граф Рабел безстрашно
юзди отпускат и пришпорват няма
конете си. И франките тогава
ведно с тях удрят с копията здраво. Аой.

ССХLІ

Смел рицар беше граф Рабел, със шпори
от чисто злато той подкара коня,
Торлея — цар персийски — да догони.

Не му попречи нито щит, ни броня —
със златно копие го той прободя,
край малки храсти мъртъв го събори,
„Помагай, боже! — франките говорят. —
Крал Карл е прав! След него сме! Да води!“ Аой.

ССХLII

И Гинеман — на царя леутицки
щита изписан със цветя пробива;
и ризницата му разкъсва живо,
та знаме цяло в тялото му влива.
Да плаче, който ще — той го убива.
Французите при тоя удар викат:
„Барони, бийте! Да не спира никой!
Че Карл е прав срещу туй племе диво!
Дари ни бог с присъда справедлива!“ Аой.

ССХLIII

Но Малпрамис на коня си — цял бял,
в тълпата франки бе се озовал.
На две страни той удряше в захлас,
един след друг събаряше без глас.
Високо се провикна Балигант:
„Барони, дълго съм ви хранил аз.
Синът ми, вижте, търси краля Карл,
бароните му предизвиква сам:
Не ще намеря по-добър васал.
Вий с копия му помогнете там!“
При тези думи литват те без страх
и удрят силно — почва бой голям.
И все по-тежък, боят завилня.
По-лют не знам и в древни времена. Аой.

ССХLIV

Войски големи — смели са бойците.
И полковете горди в бой налитат.

Неверниците удрят, боже, силно!
Строшени копия валят обилно.
Тук — щит пробит! Нагръдник — там разнищен!
Въргалят се и няма здраво нищо!
А вред се вижда, гдето да вървите,
как нежни и зелени са тревите!
Емирът вика вярната си свита:
„Барони, християните избийте!“
И битката е тежка, упорита.
До днес не знам такава друга битка.
Чак до нощта ще трае без почивка. Аой.

CCXLV

Емирът хората си призовава:
„Неверни, бийте — вий сте тук за слава!
Аз ще ви дам жени красиви, знатни
и почести, земи най-благодатни.“
„Така ще сторим!“ — те му отговарят.
От удари те копия строшават.
Сто хиляди изтеглят меч тогава.
По-тежък бой, по-страшна сеч настава,
Тоз, който е сред тях, какво е бой узнава. Аой.

CCXLVI

Карл викна своите французи смели.
„Обичам ви, барони мои верни.
Веднъж ли в битки плячка сте отнели,
царе сразили и царства завзели!
Длъжник съм ви — богато наградени
ще бъдете с имоти и земи безмерни!
Но вий за своите братя и за синовете,
във Ронцесвал убити — отмъстете!
Помнете: в боя правото е с мене!“
И викат те: „Да, кралят вярно рече!“
И двайсет хиляди край него вече,
в едничък глас, за вярност дават клетва:

ни смърт, ни мъки няма да ги стреснат,
а в боя всички копия ще блеснат!
И почват смели удари със меча.
Чудесен бой е и жестока сеч е. Аой.

ССXLVII

Но Малпрамис в разгара обикаля
и много франки от конете сваля.
Херцогът Нейм го проследи със ярост,
нападна го, към него милост няма!
Обвивката на щита му разпаря
и бронята му той до край разрязва:
набучи в тялото му жълто знаме
и сред стотици мъртви го събаря!

ССXLVIII

Цар Канабеус — на Балигант бе брат,
пришпори кон, примъкна се отзад,
изтегли меч със топка от кристал,
удари Нейм по шлема заблестял.
Едната половина отлетя.
На пет места отрязал бе връвта.
Качулката не струва и петак:
подложката разсякъл е така,
че къс от нея валя се в праха.
От тоя удар Нейм се разлюля —
не падна — бог защита бе му дал.
Врата на коня стисна занемля.
Да бе неверникът повторил пак,
там би загинал знатният васал.
Но да помогне приближи се Карл. Аой.

ССXLIX

Херцогът Нейм е във беда голяма.
Езичникът е там и време няма.
„Негоднико, смърт тука ще те свари!“ —

извика Карл и силно го удари:
върху гърдите му той щита смаза,
през бронята му гърлото разряза.
Събори го — седлото се опразни.

ССL

Бе Карл Велики много наскърбен,
че Нейм видя пред себе си ранен —
в зелената трева кръвта тече.
Пристъпи Карл, какво да му рече:
„Любезни Нейм, препускайте до мен.
Разбойникът, ранил ви, е сразен,
от копието ми е повален!“
Нейм каза: „Сире, вам съм задължен.
Ще вляза в боя пак — не съм сломен!“
От обич те не се делят цял ден.
С тях двацет хиляди във боен ред
секат врага, придвижват се напред.

ССLІ

Емирът яха в тая люта бран.
Налита той на графа Гинеман.
Разби му над сърцето щита бял
и ризницата му раздра без жал.
До кръста сряза всичките ребра,
от коня бърз го повали; не спря:
уби и Джибуин, след туй — Лоранц
и после Ричард — возжд нормандски стар.
Крещяха: „Прециузе скъп е дар!
Барони, имаме защитник-господар!“ Аой.

ССLІІ

А след това поглеж: бойци арабски,
от Окциан, Арголие и Баскле,^[132]
забиват копията с връх метален!
За скъп живот и франките не жалят.

*От две страни умират, не се плашат.
До вечерта не стихва боя страшен.
На Франция бароните угасват.
Как ще скърбят след битката ужасна. Аой.*

ССLIII

*Араби, франки — с боен вик летят.
Стрели се чупят, дръжки се трошат.
Тоз, който би видял как щитове дерат
или би чул на ризници звъна,
или на шлем, когато го секат,
тоз, който би видял как рицарите мрат,
как падат на земята в стон и кръв,
ще помни дълго тая тежка скръб!
Как мъчно се понася бой такъв!
Емира моли да ги отърват —
и Аполон, и Мохамед, че зле вървят,
и Терваган: „Аз служих с обич в гръд;
сеньори богове, щом спра врага,
вред образите ви ще позлатя!“ Аой.
Но Джемалфин — приятелят му пръв,
му носи лоши вести тоя път:
„О, господарю мой, нещастия ваят!
Убит е Малпрамис! Загина ви синът!
И брат ви Канабеус го стигна смърт.
Успяха двама там да ги сразят.
Един от тях бил Карл! Така мълвят.
На вожд прилича той — висок на ръст,
със бяла като цвят брада до кръст.“
Глава емирът свежда в своята скръб,
под шлема в мрак очите му горят.
Нарежда той — трепери му гласът —
Джанглеу Задморски да му доведат.*

ССLIV

И каза му: „Джанглеу, ела насам.

Герой си ти, а и мъдрец голям.
Араби или франки? Аз не знам;
преценка дай ми: кой от нас е прав?
Ще победим ли в тая битка Карл?“
Отвърща той: „Ще паднеш, Балигант,
от боговете изоставен, сам.
Смелчаг е Карл и с храбреци в сечта.
Такава бойкост няма на света!
Араби, турци, тез от Окциан,
анфруни,^[133] великани — поведете там,
че само боят ще помогне вам!“

CCLV

Разстила въвн брадата си емира:
така е бяла като цвят на слива;
не ще се крие, даже да умира!
Тръбата звучна той захвапа силно,
наду я, та неверните да жилне.
В полето вред дружините се сбират.
Тук окцианците реват и цвилят,
там аргоилците квичат в глутница.
На франките те дръзко бой откриха.
Разкъсаха най-гъстата редица
и цели седем хиляди избиха!

CCLVI

Но граф Оджер е храбър воин, достоен,
по-смел васал не е обличал броня.
Щом зърна как назад врагът ги гони,
повика Тиери — херцог Аргонски,
Джефрейд Анджуиски, граф Джоцеран и гордо
подхвана Карл: „Неверните са много,
избиват ваште! Сърдите тъй бога,
що забраня да носите корона;
не се срамете, бийте без умора!“
И никой нито дума не отрони,

*Пришпорват те — врага с конете гонят;
разбиват всяка вражеска колона. Аой.*

CCLVII

*Заудря Карл със сила непозната,
след него Нейм, а и Оджер Датчанин,
Джефрейд Анджуйски знамето размята.
По-смел от всички е Оджер Датчанин.
Пришпорва коня не да се покаже,
а носещия змея да премаже;
с едничък удар той Амбур събаря
и змея, и хоругвата на царя.
Щом Балигант видя, че пада флагът,
че унижен на Мохамед е знакът,
досети се, че губи почва здрава,
че Карл Велики с право побеждава!
Умислят се арабите тогава.
А Карл Велики франките разпали:
„Ще имам ли, за бога, помощта ви?“
Отвърщат те: „Страхливец се познава:
страхлив е, който своя удар жали!“ Аой.*

CCLVIII

*Денят минава, падат здрачините.
От две страни се мечове преплитат.
Герои двама водят в бой войските
и бойкият им вик далеч отлита.
Емирът — „Прециузе!“ — силно вика,
а боен зов: „Мунджоие!“ — Карл Велики.
По своите викове се те откриха.
Един към друг за миг се приближиха.
Заудряха се с копия взаимно
по писаните щитове любими,
под буклите широки ги строшиха.
И ризниците си дори различават,
но те самите — нямат драскотина!*

С раздран колан, седлата ги изсипват,
и на земята те се търколиха.
Но на крака отново бързо рипват
и храбро меч изтеглиха двамина.
Не ще завърши туй на половина:
един от тях ще трябва да загине! Аой.

ССLIX

На мила Франция герой е кралят!
Емирът смел е! Няма да се желят:
издигат голи мечове опасни,
по щитовете удрят се те, властни,
и кожата им, и дървото срязват,
разбити букли, гвоздеи показват.
По брони удрят, тръпнат им телата.
Изпускат искри шлемовете ясни.
Не ще завърши боят другояче,
единият ще падне на земята.

ССLX

Емирът каза: „Карле, вразуми се,
че се разкайваш вече, покажи се.
Сина ми, зная, ти убил си диво.
Оспорваш ми властта несправедливо.
Васал стани ми, власт вземи по милост,
оттук служи ми до далечен Изток.“
Отвърна Карл: „С това бих сторил низост.
Не давам мир, ни обич на езичник.
Законът приеми, що бог открива.
Христовия закон — да те обикна.
Служи на бога, той е цар всесилен!“
„Зле проповядваш!“ — Балигант извика.
Пак с меч те сипят удари обилни. Аой.

ССLXI

Емирът е чевръст и силен мъж.

*По шлема Карлов удари валят.
Разцепен е — от него пада къс.
Но мечът се подхлъзна в кичур гъст:
отнесе от главата педя плът.
Костта остана гола и светът
без шум се завъртя околоръст.
Но бог ще го спаси и тоя път.
Свети Гаврил зашепна изведнъж:
„Какво направи, кралю всемогъщ?“*

CCLXII

*Като дочу защитника всегдашен,
Карл пред смъртта изправи се безстрашен.
Възвърна разум, сили великански.
Удари той емира с меча франкски.
Разцепи шлема, заблестял от злато,
до бялата брада разполови главата,
та мозъка на две страни запрати
и повали го мъртъв безвъзвратно.
„Мунджоие!“ — вика, всички го познаха.
Херцогът Нейм го чува, тича право,
довежда Танцандур, Карл яхва здраво.
Неверните побягнаха в уплаха.
Французите добиха туй, що тъй желаха.*

CCLXIII

*Неверните побягват — бог туй иска.
Карл с франките си силно ги притиска.
„Сеньори — каза Карл, — сега ще отмъстите
за свойте мъки. Бийте до насита,
че плачеха ви сутринта очите.“
Отвърщат те: „Така ще сторим ние!“
С голяма сила всеки удря, бие.
Не ще се никой отърве, ни скрие.*

CCLXIV

Голяма жега, прах навред се носи.
Езичниците бягат, франките ги гонят,
преследват ги дори до Сарагоса.
На кулата качи се Брамидоние
с духовници и не един каноник,^[134]
но на богоомразните закони:
не е подстриган никой, ни ръкоположен.
Арабите тя в бяг видя отгоре,
„На помощ, Мохамед! — високо заговори. —
Ах, мили Царю, бягат нашите хора!
Емирът също е убит позорно!“
Марсили чу, извърна се, притвори
очи в сълзи, главата си обори.
Умря от скръб, не преживя разгрома.
А за душата дяволите спорят. Аой.

CCLXV

Неверниците падат, бягат, викат.
Спечели славна битка Карл Велики.
На Сарагоса портите — открити.
Карл знаеше, че нямат те защита.
Градът е взет и франките навлизат:
нощуват там с права на победител.
Карл белобрад — и горд е, и щастлив е.
От Брамидоние той всички кули има:
големи — десет, малките — петдесетина.
Победа с помощ божия се взима.

CCLXVI

Денят отмина, късна нощ се стели.
Луната свети в звездните предели.
Карл императорът града превзел е.
Хиляда франки го претърсват целия —
и синагоги, и джамии бели.
Трошат със брадви, с чукове железни
кумири, идоли, та да изчезне

магията, лъжливото учение.^[135]
Да угоди на бога — Карл нарежда:
владиците светят вода, завеждат
неверните в параклис за кръщение.
А който се откаже, Карл нарежда
да бъде изгорен или посечен.
Сто хиляди покръстени са вече.
Царицата ще отведат пленена
за Франция. Карл иска тя след време
Христовото кръщение да вземе.

ССLXVII

Нощта минава, светъл ден настава.
Карл кулите в града въоръжава.
Там влизат верни рицари хиляда,
за императора града ще вардят.
На кон се качва кралят. И войската.
И Брамидоние. Тя пленница тѣй става,
но за добро — да си спаси душата.
Те тръгват с горда радост във сърцата.
Нарбон превземат с устрем, продължават.^[136]
Пристига Карл в Бордо, градът прославен,
и рога на Роланд, напълнен с злато^[137],
в олтара пред свети Севрин поставя.
Поклонник там щом мине — го познава.
Река Жиронда^[138] с кораби минават.
И до Блаиве Роланда придружават.
И Оливер — побратим верен, знатен,
и мъдрият архиепископ славен.
В ковчези бели тримата поставят.
В Сеинт Ромен праха ще пазят златен.
На бога франките ги предоставят.
През планини и долове Карл яха.
До Екс за отдих никъде не спряха.
На каменната плоча слезе кралят.
Щом влезе си в двореца господарски,

той призова съдиите: баварци,
саксонци, лотарингци и германци,
фризийци и бургундци, и нормандци;
пуатевини и бретонци здрави,
и своите франки мъдри и корави.
И Ганелон пред тях на съд изправи.

CCLXVIII

Когато Карл се върна от Испания,
отиде в Екс — престолен град на Франция.
В двореца влезе, в залата застана.
Дойде при него — хубавата Алде.
„Роланд къде е? — пита. — Капитана?
За мен да се ожени клетва даде!“
Изпитва тежка скръб и мъка кралят.
Заплаква, тегли си брадата бяла.
„Ах, сестро мила, мъртъв момък чакаш!
Но мога да ти дам добра замяна:
Лоевис той е,^[139] друго що да кажа,
мой син е той, а и наследник даже!“
Отвърна Алде: „Казваш нещо странно.
Не дал ми бог, ни никой божии ангел
подир Роланд аз жива да остана!“
Загуби свят, в нозете му припадна.
Умря. Смили се, боже, над душата страдна!^[140]
Бароните през сълзи я оплакват.

CCLXIX

Тъй хубавата Алде си отива,
а кралят мисли, че е още жива.
От жал към нея плаче Карл Велики.
За двете ѝ ръце я той повдига,
ала назад главата ѝ заклима.
Щом Карл разбра, че мъртва е, че стине,
веднага прати четири графини.
Те в женски манастир я подредиха

и цяла ноц над нея бдяха тихо.
Покрай олтар ковчега настаниха.
Тъй с кралски почести я уважиха. Аой.

CCLXX

Карл императорът пристигна в Екс.
Злодеят Ганелун е окован добре.
Със кожени каиши от елен
слугите го привързаха сломен
на стълб, забит пред кралския дворец.
С тояга всеки удря разярен.
Туй заслужава злобният подлец,
присъда чака — тежко обвинен.

CCLXXI

Записано е в летописи стари,
в параклиса във Екс се те събрали.
Туй станало в голям тържествен празник —
било Свети Силвестър^[141], тъй ми казват.
Тогавя почва съденето — разказ
за туй, що стори Ганелун — предател.
Довеждат го пред краля император. Аой.

CCLXXII

И каза кралят: „Господа барони,
съдете право и според закона.^[142]
че Карл повикал най-добри васали,
В Испания заведох Ганелун, а
отне той — двацет хиляди живота!
Не ще се върне ни Роланд от боя,
ни Оливер — героят благороден.
И перовете ми предал за злато, злобен!“
А Ганелун: „Да премълча не мога.
Надмина ме Роланд в пари, в имоти,
затуй желаех да отиде в гроба.
Предателство не виждам тук, за бога.“

Отвързват франките: „Ще съдим строго.“

CCLXXIII

Прав Ганелун стоеше там пред краля.
С лице бе свежо и с юначно тяло:
да беше честен, той герой би станал.
Огледа той съдиите си знатни,
роднините си — тридесет гаранци,
и се провикна после гръмогласно:
„Барони, чуйте, ще ви кажа ясно:
ведно с крал Карл и аз бях във войската
и служех му със обич, с вярност свята.
Но племенникът му Роланд ме мрази;
осъди ме на смърт и ме изпрати
при цар Марсили в Сарагоса стара.
С умение успях да се запазя.
Презирам аз Роланд, открито казвам,
и Оливер и техните другари.
Сам Карл чу туй с бароните си даже.
Аз отмъстих си, но не съм предател.“
А франките: „Съветът туй ще каже.“

CCLXXIV

И Ганелун видя, че съд голям ще има
за него и за тридесет роднини.
Един от тях, красноречив за трима,
от замъка Соранце^[143] — Пинабел по име,
с дар слово е, та всички го почитат.
Отличен воин — щом сам си брани щита!^[144] Аой.
И каза Ганелун: „На вас разчитам
приятелю, от смърт да ме спасите.“
А Пинабел: „Ще ви спася! Че никой
не ще гласува за бесило, мисля,
че Карл двубой от двама ни ще иска,
а с меча аз опровергавам всички!“
Доволен Ганелун се кланя ничком.

Саксонци са в съвета и баварци,
 пуатевини, френци и норманци,
 и тиедеи^[145] доста, и германци.
 Оверненци най-много се докарват.
 От Пинабел страхуват се, та казват
 един на друг: „Осъждане не трябва.
 И по-добре е да помолим краля
 да му прости. А Ганелун тогава
 да служи вярно, както подобава.
 И да умре — Роланд е във земята,
 с имот не ще го върнем, ни със злато.
 А луд е, който с Пинабел се хване!“
 Но Тиери, брат на Джефрейд, той само^[146]
 туй ще оспори, срещу тях ще стане! Аой.

И вижда Карл там своите барони,
 че идват, казват: „Господарю, молим,
 пуснете графа Ганелун свободен,
 да си живее — мъж е благороден.
 Да служи и в доверие, и в обич.
 Че неговата смърт, имот огромен —
 не ще ни върнат тук Роланд отново.“
 А каза Карл: „Към мен сте вероломни!“ Аой.

Щом Карл видя постъпката им низка,
 присви лице, стъмниха се очите.
 От тежка скръб нещастен той се счита.
 Но идва Тиери при него — рицар,
 брат на Джефрейд — херцогът му любими.
 Той слабо, крехко, стройно тяло има.
 Бе тъмнокос и по лице — черникав,
 не бе висок и нисък не бе никак.

И каза той на своя крал учтиво:
„Кралю почтен, не искам да скърбите,
нали ви служба толкова години,
та, мисля, граф Роланд, кълна се аз в дедите,
към Ганелун дори вина да има,
вам служеше и тя е извинима.
А Ганелун предал го — значи: изменил е!
Към вас той своята клетва нарушил е!
Отсъждам аз: обесен да загине,
през мъки тялото му да премине,
защото към предател няма милост!
На Ганелун роднина щом това отрича —
със меча, който съм препасал, живо
ще защитя присъдата пред всички.“
А франките: „Това е справедливо.“

CCCLXXVIII

Тогава Пинабел дойде при краля.
Висок и силен, пъргав бе и храбър.
Удари ли — с живота се прощавай:
„Понеже ваш съдът е, господарю, трябва
да спрете тоя шум и тая врява!
Чух Тиери присъда да издава.
Лъжлива е, затуй ще се сражавам!“
От кожа на елен той ръкавица дава.
„Залог ми трябва!“ — викна кралят ясно.
Роднини трийсет станаха безгласно.^[147]
„Съгласен съм с двубоя.“ — кралят каза.
Заложниците дотогаз ще пазят. Аой.

CCCLXXIX

Ще има битка — Тиери разбира.
И той подаде дясна ръкавица.
А кралят Карл за него гарантира.
И на площада пейки четири сложиха.
Там сядат тези, що приеха риска.

*Двубоят бе редовно предизвикан —
според Оджер Датчанин. Не отрича никоѝ.
Конете си, оръжията искат. Аоѝ.*

CCLXXX

*За бой готови изповед приеха.
Простени бяха и благословени.
След службата участието взеха.
За църкви дават дарове големи.
При Карл дойдоха, щом настъпи време.
Поставят си те шпори на нозете.
Обличат брони — бели, здрави, леки.
Привързват шлемове — те ярко светят.
Препасва меч със златна дръжка всеки.
На шия — щит с квадрати, в багри цели.
И остри копия в десница взели,
те се покачват бързо на конете.
Сто хиляди войници плачат, клетки,
Роланд обичат, Тиери жалеят.
Бог само знае кой ще оцелее!*

CCLXXXI

*Широка е ливадата под Екс.
Двубоят там започва тоя ден.
Храбрец е всеки, смел и убеден,
а бързи, буйни — техните коне.
Отпуснали юзди, нападат, удрят: звек.
И пак се дебнат и стоят нащрек.
На късове е всеки щит строшен.
Разнищват брони, ремък и въже.
Седлата ги изсипват — падат те.
Заплакаха сто хиляди мъже.*

CCLXXXII

*И двамата са паднали в полето. Аоѝ.
Но бързо се изправят на нозете.*

Юначен, лек и пъргав Пинабел е.
И без коне пак боя те подегат.
За златна дръжка всеки стиска меча —
от шлем стоманен искри скачат вече
и удрят пак — едва не сцепват шлема.
Потръпват рицарите френски, честни.
„Ах, боже — каза Карл, — дай правдата да блесне!“

СССХХХІІІ

И рече Пинабел: „Признай се — победен!
Ще бъда твой васал по обич и по чест.
Богатство ще ти дам каквото щеш,
но Ганелун от Карл да е простен.“
Отвърна Тиери: „Не чакай туй от мен!
Отстъпя ли — то значи съм подлец.
Съд божии е — един ще е мъртвец!“ Аой.

ССLXXXIV

„Бароне храбър — рече Тиери, —
висок си, строен — сила в теб трепти,
по своята храброст пръв си ти дори.
От тази битка откажи се ти,
от Карл ще искам да те опрости.
Но Ганелун — тъй ще накажем ний,
за туй да се разказва дълги дни.“
А Пинабел: „Ний с бог ще го спасим!
Че моя меч рода ще защити,
пред жив човек не спира, а лети.
Смърт по-добре, не укор нетърпим!“
Отново удрят те по шлем красив,
със златни нишки целият обшит,
та до небето литват рой искри.
Не ще ги спрат от тоя бой открит.
Не ще завършат без човек убит. Аой.

ССLXXXV

Мъж храбър, Пинабел от град Соранце
удари Тиери по шлема провансалски:
отскочи огън, запламтя тревата.
Стоманен връх насочи му в главата,
над челото го хлъзна по средата,
посред лицето шлема му разряза
и дясната му буза с кръв беляза,
и бронята му тая кръв обхвана.
Спаси го бог — жив Тиери остана.

CCLXXXVI

Че е ранен в лицето, Тиери усети.
Кръвта на капки по тревата свети.
Нападна сам — не чакаше подкрепа,
на Пинабел той шлема до носа разцепи.
От черепа му мозъкът затече —
и мъртъв го събори долу с меча.
Тъй с удар смел двубоя той спечели.
Крещяха всички: „Чудо туй не е ли!
И с право Ганелун ще бъде лесно
с роднините зложници обесен.“ Аой.

CCLXXXVII

Щом Тиери спечели своята битка,
Карл гордо приближи с лице открито,
с Вилям от Блаиве, с Джефрейд Анджуйски в свита
и с другите барони най-любими:
с Оджер Датчанин, с Нейм — херцог: четрима.
В обятията си героя взима,
със своя бобров плац лицето му изтрива —
отхвърля го, с друг рамене покрива.
От Тиери оръжията снимат,
па на мъска арабска го качиха
и шумно, с радост, в Екс го придружиха.
Там на площада пред двореца слизат.
На другите смъртта сега е близо.

Крал Карл повика графове, херцози.
 „Със задържаните какво да сторим?
 Създадох в съда ми суматоха,
 за Пинабел заложници дойдох!“
 Отвърщат: „Смърт за всеки заговорник!“
 Карл призова Басбрун — добър надзорник.
 „Да се обесят на дъба магьосан!^[148]
 Кълна се в таз брада със бели косми,
 за кой да е до смърт си отговорен!“
 „Как иначе?“ — отвърна той покорно.
 Със сто слуги насила той ги води.
 Обесват ги — те тридесет на брой са.
 Предател губи себе си и своите. Аой.

Пак сбират се баварци и германци,
 бретонци, пуатевини и нормандци.
 Решиха всички, с франките съгласни,
 да пратят Ганелун на смърт ужасна.
 Четири коня водят без седлата,
 привързват му за тях ръцете и краката.
 А луди са конете, бързо бягат.
 Слуги четирма погват ги веднага
 към края на полето, към реката.
 Тъй ще загине Ганелун предател.
 Изпъват му се всеки нерв и става,
 разкъсва се и тялото му здраво.
 Облива кръв зелената морава.
 Такава смърт безчестника очаква.
 Предателството никой не оплаква.

Когато отмъсти си Карл Велики,
 французите епископи, владици,

баварските, германските — повика.
„В двореца знатна пленница аз имам.
След проповеди и безбройни притчи
тя заяви, че господ-бог обича,
приема християнството, че иска
душата ѝ във рая да отиде.“
„За кръстници — отвързват — трябва дами
видни.“

И в баните на Екс епископи, владици
покръстиха испанската царица.
Тя Джулиана вече се нарича.
За християнка вярна — тя се врича.

ССХСІ

Когато правосъдие раздаде,
Карл усмири гневът си безпощаден
и кръсти Брамидоние; тогава
денят отмина, тъмна нощ припадна.
Карл легна в сводест кът и чу в забрава,
свети Гаврил от бога съобщава:
„От цялата империя сбери войската,
че от земята Бире^[149] вест изпрати
крал Вивиен. Градът му Имфе страда —
неверниците почнали обсада.
Той християните зове печално.“
Не иска императорът първоначално.
„Животът ми е труден, боже!“ — жално
си тегли той брадата бяла, плаче.
Тук свършва песента, Туролд която тачи.^[150]

[1] Карл, кралят наш, прославен император — поради късната дата на написването на поемата историческите събития и географските данни са много неточни и дори неверни. Карл става римски император в 800 година. Значи не е бил император по време на похода в Испания — 778 г. ↑

[2] *Седмгодишен бой води в Испания* — голямо преувеличение. В други легенди — Карл бил стоял в Испания 27 години! ↑

[3] *Чак до морето замък не остана* — в същност Карл не е достигал никога до морето. Синът му Луи Благочестиви още приживе на баща си превзема Барселона, която е на морето. ↑

[4] *На хълм един град Сарагоса само* — Сарагоса е в равнина. Според някои имало замък „Сарагус“, който бил на височина. Фактически сарагоският цар извиква Карл на помощ срещу друг езичник. ↑

[5] *А там е цар Марсили* — това име не съществува в историята. ↑

[6] *Мохамед и Аполон* — авторът на Роланд не познава мохамеданството и мисли, че сарацините обожават идоли — Мохамед, Аполон (Аполон — от римските вярвания), Терваган и др. ↑

[7] *Аой* — непреводим припев, възклицание. ↑

[8] *Графове, херцози* — старофренският поет не е имал никакво понятие за мюсюлманската държава, нито чувство за действителността извън Франция, затова приписва същата държавна организация на неверниците, каквато имат християните, същите закони, обичаи, костюми и пр. ↑

[9] *Мила Франция* — и френската народна поезия си служи с постоянни епитети. „Мила Франция“ остава дори в устата на езичниците. Под Франция поетът е разбирал цялата империя, ту заедно с Германия и Англия, ту парижката област „Ил дьо Франс“. 37. Михайловден — 16 октомври. ↑

[10] *Михайлов ден* — 16 октомври. ↑

[11] *Карл в своя Екс, в параклиса ще слави* — Екс-ла-Шапел (Аахен — ФРГ), столицата на Карл Велики тогава според поемата се намира във Франция. Според старите френски поеми дворецът в Екс-ла-Шапел се състои от 12 блестящи дворци, събрани около още по-величествен замък. Самият параклис архитектът построява съвсем малък, но става чудо и бог разширява параклиса. ↑

[12] *Град Кордрес* — Кордона. Поетът поставя този южноиспански град в северна Испания, която единствено е била известна на тогавашните французи. Така и Севиля от южна Испания е преместена много на север. ↑

[13] *Маслинов клон* — маслиновият клон е символ на мира още от древността. ↑

[14] *Саутилие* — неизвестна страна. Може би Сицилия, която е била по-рано арабска (827–1064). ↑

[15] *Роланд и Оливер* — във всички епически старофренски легенди от XII до XIV век Роланд е сестриник на Карл, макар че исторически това не е известно. Изцяло посветена на подвизите на Роланд е поемата „Нашествие в Испания“ (XIII—XIV век). Тук той, след другите 11 перове, се бори срещу великана Ферагус и го убива. После се бие пред Памплона, а след скарване с Карл — изчезва, заминава за Мека. След дълги приключения се завръща и помага на Карл при завладяването на други испански градове освен Сарагоса. Тук след повече от 6000 стиха свършва поемата, за да започне легендата на „Песен за Роланд“. Оливер е също често герой в старите поеми. В една от тях той воюва срещу Карл и в героичен дуел с Роланд и двамата падат в ръцете на противника си. Така започва трогателното приятелство между двамата, за което се разказва в тази национална епопея. ↑

[16] *Херцог Самсун, Ансеис* — името на Самсон се среща в много легенди. Също и Ансеис (Ансеис Стария — виж ст. 796). Не трябва да се смесва с Ансеис Младия — измислено име в други поеми. ↑

[17] *Джефрейд Анджуйски* — знаменосец кралски — историческо лице от град Анжу. Умрял в 987 г. Може да се допусне от значителното място, дадено на герои от Анжу, че поетът е от този край на Франция. Джефрейд е герой и в други поеми. А брат му, според поемата, е Тиери, който побеждава в поемата Ганелун. ↑

[18] *Над шах мъдруват старци белобради* — играта шах. За шахмат в Европа се споменава за пръв път към 1060 г. у италианския писател от XI век Дамнани. ↑

[19] *С прошарени коси и белобрад е* — всички френски поети славят белобрадия Карл дори когато съвременните му изображения го представят само с мустаци. Исторически в 778 г. Карл е бил на 36 години. ↑

[20] *Бланкандринс* — пратеничество на Бланкандринс не съществува в други варианти. Преговори предлага Роланд или самият Карл. И в „Песен за Роланд“ Бланкандринс се среща само до ст. 510. ↑

[21] *Турпин* — архиепископ от Реймс (753–794). Исторически не участва в походи. А тук е един от главните герои и загива на Ронцесвал. Има го в почти всички старофренски хроники и поеми. В „Роланд“ той е предан и храбър войник-отец. ↑

[22] *Ацелин Гасконски* — графът храбър — неизвестно лице. В ст. 2882 се явява в свитата на Карл, значи не е бил в ариергарда. ↑

[23] *Херцог Оджер* — Оджер Датчанин. Той е един от дванайсетте пера на Карл. Постоянен герой на френските епически песни. Син на датския крал Жофроа. ↑

[24] *И Ричард Стари* — Ричард Нормандски. Виж и ст.3050. ↑

[25] *Дойде и Ганелун* — не е сигурно дали Ганелун е историческо лице. Предполага се, че той е архиепископът от Санс — Гвенило (837–865), съден в 859 г. за предателство и опростен. Но нашият поет е дал крайното наказание — поради отвращението му от предателството. ↑

[26] *Със пера сменени* — соколите минават критичен момент — смяна на перата, след което се ценят повече. ↑

[27] *Ноплес и Комиблес* — град Ноплес е близо до Сарагоса, а вторият град е неизвестен. ↑

[28] *Валтерне и земята Пине* — Валтера е сарацински замък на 95 км от Сарагоса. Пине, Баласгед, Туеле са местности между Ронсевал и Сарагоса. Сезилие е навярно Севиля, която поетът премества от Южна Испания тук. ↑

[29] *Базан и неговият брат Базилие* — неизвестни лица. Срещат се и другаде. В историята има много християнски посланици, убити от езичниците. ↑

[30] *Нейм* — херцог Найм. И в други епически песни той е представен като мъдър и разумен старец. ↑

[31] *Пер* — буквално означава равен. Дванадесетте пера са тези дванадесет васали, които Карл смята равни на себе си. Дванадесетте пера отговарят на дванадесетте апостоли в християнската религия. ↑

[32] *Жезъла и тая ръкавица* — известен е символът на ръкавицата. Да хвърлиш някому ръкавица, значи да го предизвикаш. Да я предадеш — значи да се подчиниш. Изпускането на ръкавицата — носи беда някому. ↑

[33] *От Англия покорна данък взима* — Карл никога не е достигал Англия. И Калабрия никога не е била на Карл. ↑

[34] *Плячка от Каркасоние*. — в едно сказание се говори за героинята Каркас, която се противопоставя мъжествено на Карл Велики, но бива победена и стените на Каркасон се предават. И сега може да се види на вратите на града статуя на девойката Каркас, надуваща рог. ↑

[35] *Алхалифът* — халиф е наместник на пророка, най-висшето лице в мюсюлманския свят, и не може да е подчинен на един малък цар като Марсили. ↑

[36] *Теснината Сидзер* — това е днешното Сизе (Сиз), долина в Навар, северните френски склонове на Пиренеите (Вал Карлос). ↑

[37] *Голямата земя* — това е Франция. ↑

[38] *Маркиз Роланд* — граф Роланд тука е наречен маркиз — по времето на Карл това е титла на военен губернатор, а по времето на написването на „Песен за Роланд“ е титла на владетеля на определена феодална земя. ↑

[39] *Брамимунде* — в други произведения се разказва на-широко за хубостта на царица Брамимунде, което още повече кара Ганелун да бъде твърд в предателството си. На някоя места в поемата името се среща в друг вариант — Брамидоние. ↑

[40] *В град Галне* — не може да се каже кой е този град Галне или Гелне. Може би Хелса — на 8 км от Сарагоса. ↑

[41] *Та късметата вредом се разнасят* — значението на тоя сън е, че ще загинат много хора на Ронцесвал и душите им ще отидат на небето. ↑

[42] *Мечок е десницата му зъби впила* — този сън може да се тълкува така: мечокът е Марсили, десницата на Карл е Роланд, леопардът е Алхалифа, хрътката е Роланд, ухото е ръката на Марсили, която ще бъде отрязана от Роланд. Такива сънища се срещат много често в литературата на средните векове. ↑

[43] *Изпусна жезъла* — това е грешка навярно на някой от певците, който е забравил, че в ст. 333 Ганелун изпуска ръкавицата, а не жезъла. ↑

[44] Тук са изброени първите 10 (включително Роланд) — перове на Карл. Турпин е един от прелатите на Империята, не е вероятно да бъде другар на тези светски люде. Гуалтеротум — като лице, подчинено на Роланд — също не може да е пер. Но ако ги сравним с изброените в стих 2402–2410 (Оливер, Турпин, Джерин, Джерер, Отун,

Беранджер, Ивон, Ивори, Анджелер Гасконски, херцог Самсун, Ансеис и Джерард от Русилиун), липсват ни Ивон и Ивори, Анджелер Гасконски и херцог Самсун. Добавени са в повече Астор и Гайфиер. Понеже е имало различни певци, не е чудно да се забрави първият списък. ↑

[45] *Джерард от Русилиун* — той е един от перовете на Карл, често герой в старофренските поеми. Той е действително лице от IX век. ↑

[46] *И графове, херцози, амирафли свика* — при цар Марсили има смесване на християнски титли (херцози, графове) с арабски (амирафли, алхалифи и пр.); Амирафл — може би от арабското ал-модаффер, победител. ↑

[47] *Мохамед издигат* — поради незнание авторът смята мохамеданите за идолопоклонници. ↑

[48] *От проходите чак до Дюрестан* — не е установено. ↑

[49] *Бойци дванайсет* — навярно Аелрот, сестриникът на Марсили, включва и себе си в това число. Защото ясно е, че авторът по подобие на 12-те пера на Карл Велики дава 12 пера и на Марсили. Сестриникът на Марсили ще загине от ръката на сестриника на Карл — Роланд. ↑

[50] *И алмацур един от Мориане* — от арабското ал-мансур, победител, храбрец. Мориане е местност при горното течение на Ебро. ↑

[51] *Туртелузе* — това е Тортоза, обсадена от сина на Карл Велики и превзета в 811 г. ↑

[52] *В град Сеинт-Денизе* — Сен-Дени, близо до Париж, гробница на френските крале. Да спят там неверници е оскърбление за французите и на религиозното, и на националното им чувство. ↑

[53] «Мунджоие!» — боен вик на Карл Велики. ↑

[54] *Датан и Абирун* — бунтовници, които според библейското предание били погълнати от земята за неподчинение на Мойсей. ↑

[55] *Наказа амирафла* — същият от Балагет в ст. 894. ↑

[56] *На алмацура* — от Мориане. От арабското ал-мансур, победител, храбрец. ↑

[57] *Гасконец от Бурдел* — от Бордо. ↑

[58] *Не чух да казват* — отнася се за Джерин и Джерер, яхнали своите коне. ↑

[59] *Тогава Анджелер от град Бурдел* — неясни два стиха в Оксфордския препис. Взимаме ги от Леон Готие. Бурдел — Бордо. ↑

[60] *Юпитер* — тук олицетворява дявола. ↑

[61] *Осъден бе* — в оригинала: «да бъде обесен». Някои виждат в този стих стара легенда за Ганелун, но няма доказателства за това. В по-късните варианти се среща същото — че е обесен. ↑

[62] *Сеиц* — град Сент (дъо Колонь). Колонь. (Кьолн) — наричан Сент (светият град). ↑

[63] *Дошъл е краят на света човешки* — през средновековието са чакали края на света, като се е смятало, че това ще стане в началото на X век. ↑

[64] *«Деяния на франките»* — това е хроника, която често се цитира от поетите. ↑

[65] *С невинните ще седне* — невинно избитите новородени деца във Витлеем. ↑

[66] *Че патриарха вътре той убил* — исторически е вярно, че в 1012 г. халифът Хакем разрушава голямата църква в Ерусалим и ослепява патриарх Еремия. Това е имало силно въздействие върху цяла Европа и затова поетът го използва, като хвърля вината върху езичника Валдабрун. ↑

[67] *Салт Пердют* — загубен скок. ↑

[68] *Кападокия* — в Мала Азия. ↑

[69] *Не с мярка ти реши* — да имаш „мярка“ е едно от изискванията на рицарския морал. ↑

[70] *Той Ноплес взе* — виж ст. 198. ↑

[71] *Разстлал над броня бялата брада* — развяната брада е предизвикателство срещу врага. Виж ст. 3122–3124, 3518–19. ↑

[72] *Белне* — Бон, на 38 км югоизточно от Дижон. ↑

[73] *Херцог Рейнер* — историческо лице, граф Рение от Жен, селище край Сомюр, близо до Лоара. ↑

[74] *Тече вода* — в Ронцесвал има два потока: Урроби и Ерро. ↑

[75] *Бог заръка му изпрати* — според някои автори от епохата бог изпратил по ангел самия меч на Карл, но според Джирард Амиенски (в поемата му «Карл Велики» от XIV век) Карл още на младини завладява меча при бой от африканския цар Полинор. ↑

[76] *С теб завладях му аз* — историческата осведоменост на автора е много слаба. Не от Роланд, а от предците си Карл получава в

наследство Анжу, Поату, Мен, Прованс и Аквитания, Бавария и Фландрия. Нормандия получава своето название едва в 912 г., а в VII век при Карл Велики няма такава държава. По Оксфордския текст само Нормандия има епитет «свободната Нормандия». Това е лесно обяснимо, като се има предвид, че преписвачът пише на англо-нормандско наречие. Бретаня (Бретан) Карл изоставил след победа, а взел само заложници. Ломбардия той завладял в 771 г. и така му се открил път към Рим и римската култура (Каролингското възрождение). Романия (Румъния) Карл на взел, а предал на папата. Саксония завладял наистина след много войни. Не е вярно, че Карл Велики е покорил и Полша (Пулиния), Шотландия, Англия и Цариград (Константинопол).

↑

[77] *За Карл Велики чудо бог направи* — този стих е станал почти пословица и се ползува често от старофренските поети. ↑

[78] Първият сън на Карл се отнася до предстоящия бой с емира Балигант. ↑

[79] *Огромен лъв, свиреп и смел* — самият Балигант. ↑

[80] *И в две вериги той мечок държеше* — мечокът е Ганелун, мечките са неговите 30 роднини, а хрътката е Тиери, който ще победи най-злата мечка Пинабел. ↑

[81] *Емирът* — това е Балигант. ↑

[82] Този епизод — борбата с Балигант — е разказан само в «Песен за Роланд». В другите поеми за Карл липсва. Някои изследователи мислят, че е по-късна добавка към първоначалния текст, включена по време на Първия кръстоносен поход (1096–1099 г.), на границата между XI и XII век. Както и да е, «Епизодът с Балигант» разширява географските познания за света и придава историческа перспектива на «Песен за Роланд», като превръща кръстоносния поход срещу испанските маври в борба на Западната империя против целия нехристиянски свят. ↑

[83] *Във Вавилон* — под това название тогавашните историци разбират не древния Вавилон (в Месопотамия), а Кайро, (Новият Вавилон) в Египет, столица на султаните от династията на Фатимидите (972 г.). Даже се среща титла Балигант като адмирал на Вавилон. ↑

[84] *Фенери, бисери — от бряг до бряг* — предполагало се е, че скъпоценните камъни светят нощем. ↑

[85] *На дясната ръка да я надене* — зла подигравка. Дясната ръка на Марсили до китката е отрязана. ↑

[86] *Щом в Лан сам остана* — за Лан има легенди от X в XI век, като се разбира Екс, столица на Каролингите от края на IX век, докато в стих 2917 се говори пак за Екс. Значи „Лан“ е написано в X век на основа на преданието. ↑

[87] *Хунгри* — унгарци. България тогава е далеч на запад при хан Омуртаг (816–831), като води сполучливи войни с франкското кралство. Това е след похода на Карл Велики в Испания. Излиза, че неговото предсказание е вярно. ↑

[88] *Африка и Калиферне* — Калиферне е вероятно местност в Азия. ↑

[89] *Битернския си щит* — щит от Битерне. Може би от Битербо в Италия. ↑

[90] *Римският апостол* — апостол Павел. Като римски император Карл бика на помощ патрона на Рим. ↑

[91] *Рабел и Гинеман* — Рабел е много разпространено име в Нормандия. ↑

[92] *Херцог тракийски* — Херман в оригинала „херцог от Траце“ — Навярно грешка на преписвача. Това име не може да бъде тракийско, а е чисто немско. При това е казано „германци от германска земя“ (3038). ↑

[93] *Ричард Стари* — виж ст. 173: Ричард Нормандски. ↑

[94] *А всеки техен щит с различен знак е* — орнамент, който след време става емблема, а най-после и герб на даден род. ↑

[95] *Развява... бойно знаме здраво* — в оригинала знамето е „орифламма“ (хоругва — църковно знаме). Орифламма е знаме на Римската империя, изпратено на Карл Велики от папа Льв III в 796 г. (По време на похода в Испания през 778 г. то не е фигурирало.) Наричало се е „ори-фламма“, защото е било червено като пламък знаме със златни звезди. Отначало е било църковно знаме — хоругва в манастира „Сен Дени“. Луи VI пръв нарежда да се носи начело на армията този флаг в 1121 г. — до XV век. Капетингските крале (от 927 до 1326 г.) в XI век започват да наричат своето знаме „орифламма“, искайки да кажат, че това е знамето на Карл Велики. ↑

[96] *За други — ръкавица не ще дам!* — Това означава: а другите — не струват и пара. ↑

[97] *Цар лютитци* — лютитите са славянско племе по Одра край Шчечин, езичници по това време, с които немците водят упорита борба през X и XI век. ↑

[98] *Чериант* — може би Керуан, град в Тунис. ↑

[99] *Вал Маркиза* — навярно град Маракеш в Мароко. ↑

[100] Тук са изброени всички нехристиянски народи от Европа, Азия, Африка, познати на автора. Има и измислени имена на народи. Ще се спрем само на познатите, и то ако са неясни. ↑

[101] *С бойци от Бутентрот* — това е опасен планински проход в Кападокия, път по сухо между Мала Азия и Палестина, в Европа известен още от средата на XI в. поради масовото поклонничество в Палестина. ↑

[102] *Мицени* — полабски славяни по Елба (Лаба). ↑

[103] *Нублите* са вероятно нубийци. Нубия е област в Африка (днешен Судан). ↑

[104] *Блосите* са навярно власи, тогава наричани бласи. ↑

[105] *Брунс и Есклавоц* — някои смятат, че бруните са от Саксония, но саксонците са поданици на Карл, християнски воители. Есклавоц са славяни. ↑

[106] *Сърбия и Сорц* — в оригинала Сорбрес и Сорц. Сорц е неизвестно, може би е употребено за звучност. ↑

[107] *Арменци* — в текста: ерминес. Авторът не е знаел, че арменците са християни. ↑

[108] *Морс* — може би Мавритания (?). ↑

[109] *Йерихон* — в текста: Йерико, град в Палестина, зает от сарацини. ↑

[110] *Нигрес* — т.е. Нигерия, с черни (по цвят на кожата) племена. ↑

[111] *Грос* — гросите са може би „грузинци“ (?). ↑

[112] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[113] *Хананейци* — семитски племена. ↑

[114] *Солтери* — племе, което, разгромено от сина на Карл Велики — Пипин, в 798 г., изчезва от историята. Но „Песен за Роланд“ възкресява и това племе, което е едно от многобройните аварски племена. ↑

[115] *Евгли* — угличи, славянско племе по Днестър и Прут. 3243.

↑

[116] *Ормалейци* — балтийско племе (?). ↑

[117] *Брузи* — пруси, балтийско племе, или от Бруса в Мала Азия. ↑

[118] *Окциан* — навярно в Мала Азия. ↑

[119] *Малпрозе* — неизвестна страна. ↑

[120] Макар и покръстени в 997–1038 г., унгарците попадат в числото на езичниците, защото унищожавали кръстоносците при тяхното преминаване през Унгария. ↑

[121] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[122] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[123] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[124] *Леи* — финско племе в Мала Азия (?). ↑

[125] *Астримони* — стримонско племе в Мала Азия (?) ↑

[126] *Аргойци* — навярно от град Ергели в Мала Азия (?). ↑

[127] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[128] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[129] *Олферне* — навярно Алеп, град в Сирия. ↑

[130] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[131] Измислено или неизвестно за нас име във войската на емира. ↑

[132] *Баскле* — баски (?). ↑

[133] *Анфруни* — неизвестна народност. ↑

[134] *Каноник* — духовник без монашеско задължение. Този сан е пренесен в мюсюлманския свят както званията граф, херцог в ст. 849.

↑

[135] *Магията, лъжливото учение* — като са отричали, че езическите богове имат божествена власт, християните са приемали, че могат да имат дяволска власт — магьосничество. ↑

[136] *Нарбон превземат с устрем, продължават* — Нарбон е на пътя от Пиренеите за Бордо. Може би това е град Арбон, близо до Биариц. ↑

[137] *И рога на Роланд напълнен със злато* — освен Бордо и църквата в Бле спори, че там е рогът на Роланд. ↑

[138] *Река Жиронда* — реката Жиронда се образува от сливането на Гарона и Дордон. ↑

[139] *Лоевис той е* — Луи Благочестиви, бъдещият император (814–840). Син на Карл Велики. ↑

[140] *Умря. Смили се, боже, над душата страда!* — Други ръкописи рисуват нашироко мъката на Алде. ↑

[141] Силвестровден е на 31 декември. ↑

[142] Карл не е имал право сам да осъжда васал. Това ставало само в съд на перовете. Тяхното решение е било задължително за Карл Велики. ↑

[143] *От замъка Соранце* — навярно Саранса в Пиренеите. ↑

[144] *Отличен воин — щом сам си брани щита!* — Доспехите на средновековния воин — шлем, броня, ризница, щит и наколенници — по право получавал победителят при двубоя. Така че при двубой, защитавайки себе си, всеки защитава и своето оръжие. ↑

[145] *Тиедеи* — това е старото англосаксонско название на германците. Може би тук е употребено за тези от Северна Германия, за отличаване от баварците (южни германци). Но саксонците (от Северна Германия) са посочени отделно. Не е ясно. ↑

[146] *Но Тиери, брат на Джефрейд, той само* — братът на Джефрейд Анджуийски. Продължава да се възвеличава този род. Тиери има почетно място в поемата. ↑

[147] *Роднини трийсет станаха безгласно* — те ще бъдат заложници, ще отговарят както за това Пинабел да се яви своевременно на мястото на двубоя, така и за правотата на делото му. ↑

[148] *На дъба магьосан* — дървото, на което са бесили или са се бесили, се е смятало за проклето, омагьосано. ↑

[149] *От земята Бире* — може би Ебире — в Южна Испания, където християнските църкви са били унищожени от завоевателя. ↑

[150] *Тук свършва песента, Туролд която тачи* — различните литературни изследователи търсят историческо лице, но не са

убедителни в доводите си. Дали Туролд е авторът или певецът, или преписвачът на поемата „Песен за Роланд“, остава неизвестно. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.